

ДАСТУРИ МЕТОДӢ

БАРОИ ТРЕНЕРОН
ОИД БА САВОДИ РАСОНАӢ ВА
ИТТИЛОТӢ

This project is funded by
the European Union

**ДАСТУРИ МЕТОДӢ
БАРОИ ТРЕНЕРОН ОИД БА САВОДИ РАСОНАӢ ВА
ИТТИЛООТӢ**

Бишкек 2021

УДК 659
ББК 76
Г 70

Г70 Дастури методӣ барои тренерон оид ба саводи расонаӣ ва иттилоотӣ. - Б.: 2021. -152 с.

ISBN 978-9967-9276-8-1

Дастурамали мазкур аз ҷониби рӯзноманигор, мутахассиси расонаӣ, соҳиби таҷрибаи бисёрсолаи гузаронидани омӯзишҳои саводи расонаӣ ва иттилоотӣ Александр Гороховский омода шудааст. Александр Гороховский таҳиякунандаи як қатор дастурамалҳои методӣ ва курсҳои омӯзишӣ оид ба саводи расонаӣ ва далелсанҷӣ барои хонандагону донишҷӯён ва омӯзгорони муассисаҳои таълимӣ, рӯзноманигорон ва тренерони расонаӣ мебошад. Асосгузор ва роҳбари лоиҳаи далелсанҷии «Без Брехні» (Украина) аст.

Намунаҳои суханҳои нафратангез ё маълумоти бардурӯғ, ҳангоми таҳияи машқҳо, танҳо бо мақсадҳои омӯзиш-равшаннамоӣ ва дарки пурраи мавзӯи истифода шуда, истифодабарии онҳоро бо дигар мақсадҳои, ки муҳолифи қонунҳои давлатҳои татбиқкунандаи лоиҳа мебошанд, дар назар надорад.

Номҳои истифодашуда ва муаррифии мавод дар ин нашр баёнгари ақидаи шарикони лоиҳаи BRYCA нестанд, ки онҳо дар бораи мақоми ҳуқуқии ҳар як кишвар, қаламрав, шаҳр, минтақа ва ё мақомоти дахлдор, инчунин хатҳои марзӣ ё марзҳои изҳори ақида мекунанд.

Ҷавобгариро барои назарҳо ва ақидаҳои дар ин нашр баёншуда, муаллифи дастур ба дӯш намегирад. Нуқтаи назари муаллиф бо мавқеи расмӣ шарикони лоиҳаи BRYCA мумкин аст, ки мутобиқ набошад ва ба онҳо ягон ӯҳдадорӣ намегузорад.

Дастури мазкур бо дастгирии молиявии Иттиҳоди Аврупо омода шудааст. Тарҷумаи дастури мазкур бо дастгирии молиявии Фонди Сорос-Қазоқистон роҳандозӣ шуд. Маводҳои истифодашуда мумкин, ки нуқтаи назари расмӣ Иттиҳоди Аврупо ва Фонди Сорос-Қазоқистонро инъикос накунад.

ISBN 978-9967-9276-8-1

УДК 659
ББК 76

ДАР БОРАИ ЛОИҲА

Дастур дар доираи лоиҳаи “Саводи расонаӣ ва иттилоотӣ барои баланд бардоштани тафаккури интиқодии ҷавонони Осиёи Марказӣ” (лоиҳаи BRYCA) бо дастгирии молявии Иттиҳоди Аврупо таҳия шудааст. Лоиҳа аз тарафи гурӯҳи ташкилотҳои ғайридавлатии зерин амалӣ шуда истодааст: Ташкилоти ғайридавлатии ERIM (Фаронса), Маркази дастгирии ВАО (Қирғизистон), Маркази байналмилалӣ рӯзноманигорӣ MediaNet (Қазоқистон), Маркази рушди рӯзноманигорӣ муосир (Ўзбекистон) ва Ташкилоти ҷамъиятии ҷумҳуриявии “Гурдофарид” (Тоҷикистон).

Мақсади лоиҳаи BRYCA рушди тафаккури интиқодӣ ва тақвият бахшидани устувории ҷавонони Осиёи Марказӣ бар зидди маълумоти бардурӯғ ва нодуруст, инчунин суҳанҳои нафратангез дар фазои маҷозӣ аст. Лоиҳа ду қисматро дар бар мегирад:

- **Тайёр намудани платформаи бозии QLEVER.**
- Платформаи бозии QLEVER онлайн-портали таълимӣ-фароғатӣ барои таҷҳизотҳои рақамӣ дар базаи системаи оператсионии Android аст, ки дар сомонаи qlever.asia дастрас аст. Мақсади таҷрибаи бозии мо – ёрӣ расонидан ба ҷавонони давлатҳои Осиёи Маиқазӣ, барои тақвият додани малақаҳои зарурӣ ва усулҳои муайян намудани хабарҳои бардурӯғ ва суҳанҳои нафратовар, инчунин барои эмин будан аз онҳо ва бехатарӣ аст.
- **Васеъ гардонидани дастрасӣ ба маводҳои таълимӣ оид ба саводи расонаӣ ва иттилоотии ВАО** - бо мақсади муқовимат нишон додан бар зидди суҳанҳои нафратовар, маълумотҳои бардурӯғ ва рушди тафаккури интиқодӣ. Алалхусус, дар доираи лоиҳаи мазкур ҷамоҳангкунии дастурҳои мавҷуда оид ба саводи расонаӣ ва омода намудани дастур, ки ба доираи ҷавонон равона шудааст, дар нақша аст. Инчунин, мо платформаи MediaSabak.org-ро бо маводҳои нав, ки бо панҷ забон (русӣ, қазоқӣ, қирғизӣ, ўзбекӣ ва тоҷикӣ) дастрас мебошанд, пурра менамоем. Платформа барои донишҷӯён, муаллимон, китобдорон, доираи васеи кормандони соҳаи маориф ва дигар шахсони манфиатдор равона карда шудааст.

Маълумоти бештарро дар бораи лоиҳа дар саҳифаи расмии BRYCA дар Facebook @BRYCACentralAsia гирифта метавонед.

ДАР БОРАИ МО

ERIM – Equal Rights and Independent Media (пештар ҳамчун IREX Europe машҳур буд) ташкилоти ғайридавлатии фаронсавист, ки дар соҳаи ҳуқуқи одамон, саводаи расонаӣ ва иттилоотӣ, озодии суҳан, баробарии гендерӣ ва рушди ВАО-и мустақил фаъолият бурда истодааст. ERIM дар минтақаҳои АвруОсиё, Шарқи Наздик ва Африқои шимолӣ, инчунин дар давлатҳои шарикӣ шарқиаврупой кор мекунад.

ЦЕНТР ПОДДЕРЖКИ СМИ
ММК КОЛДОО БОРБОРУ
MEDIA SUPPORT CENTER

Фонди «Маркази дастгирии ВАО» (Қирғизистон) мuddати 17 сол аст, ки барои рушди озодии суҳан дар Қирғизистон мусоидат мекунад, ягона матбааи мустақили рӯзномахоро дар кишвар идора мекунад ва бо пешниҳоди хизматрасониҳои чопӣ бе сензураи пешакӣ кӯмак мерасонад. Ғайр аз ин, Фонд як қатор лоиҳаҳо, аз ҷумла лоиҳаи «МедиаСабак»: Рушди ВАО ва саводнокии иттилоотӣ дар низоми мактабҳои Ҷумҳурии Қирғизистон”-ро дар ҳамкорӣ бо Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Қирғизистон ва Академияи таҳсилоти Қирғизистон амалӣ менамояд. Ҳамасола лоиҳаҳои ВАО, ки барои рушди ВАО, беҳтаркунии сифати кор ва тақвияти потенциали нашриётҳо равона шудаанд, дастгирӣ менамояд ва чорабиниҳои омӯзишӣ оид ба ВАО мегузаронад.

Маркази байналмиллалии журналистика MediaNet (Қазоқистон) – ташкилоти ғайритиҷоратӣ, ғайридавлатӣ, ки аз тарафи гурӯҳи журналистони Қазоқистон соли 2004 ташкил шудааст ва дар Алмаато ҷойгир аст. Мақсади асосии ташкилот – дастгирии рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ дар Қазоқистон ва давлатҳои Осиёи Миёна тариқи тақвияти потенциали ВАО-и мустақил, дастгирии ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳимояи ҳуқуқи озодиҳои инсон. Вақтҳои охир MediaNet дар самти рушди саводи расонаӣ ва иттилоотӣ, далелсанҷӣ кор мекунад, лоиҳаҳои омӯзиширо барои журналистон, донишҷӯён, омӯзгорон, намояндагони ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва сохторҳои давлатӣ, инчунин қишри осебпазирӣ аҳолии амалӣ менамояд.

MODERN JOURNALISM DEVELOPMENT CENTRE

Маркази рушди журналистикаи муосир (Ўзбекистон) – ташкилоти ғайридавлатӣ, ғайритиҷоратӣ, ки аз тарафи гурӯҳи ташаббускорони шаҳрвандӣ ташкил шудааст. Ташкилот 2 ноябри соли 2018 дар Вазорати адлияи Ҷумҳурии Ўзбекистон қайд шудааст. Вазифаи ташкилот баланд бардоштани сифати журналистика дар Ҷумҳурии Ўзбекистон тавассути муайян намудани самтҳои мушкилот, таълим, эҷоди мундариҷаи баландсифат мебошад, ки ба меъёрҳои баландтарини ҳақиқат, воқеият, ҷалб ва виртуалӣ ҷавобгӯ мебошанд.

Мақсади асосии ташкилот – пешбарии стандартҳои босифати журналистика тариқи омӯзонидани технологияҳои муосири мултирасонаӣ, форматҳои нави расонаӣ ва воситаҳои мебошад.

Фаъолияти ТҶ «Маркази рушди журналистикаи муосири Ҷумҳурии Ўзбекистон» ба дастгирии озодии суҳан, рушди демократия ва устувории ВАО дар Ўзбекистон равона шудааст.

PO "GURDOFARID"

Ташкилоти ҷамъиятии ҷумҳуриявии «Гурдофарид» (Тоҷикистон) кори худро ҳамчун маркази омӯзишӣ дар вилояти Суғд соли 2008 оғоз намудааст. Аини ҳол ташкилот лоиҳаҳо оид ба саводи расонаиро барои гурӯҳҳои гуногун, аз он ҷумла омӯзгорон, наврасон, журналистон ва ғайраҳо амалӣ намуда истодааст. Мақсадҳои асосии фаъолияти

ТҶ «Гурдофарид» – баланд бардоштани сатҳи маърифатнокии занон, духтарон ва ҷавонон, дониши ҳуқуқии занон, ба даст овардани озодии ҳақиқии онҳо, омӯзиши забонҳо ва саводи расонаӣ, ҳимояи ҳуқуқҳо, таъмини имкониятҳои баробари мардон ва занон, кӯмак барои таъмини ҷавонон ва занон ба ҷои қор ва фаъолияти хайриявӣ.

Шабакаи АвруОсиёи далелсанҷӣ ва саводи расонаӣ (Eurasian Fact-checking and Media literacy Network — EFMN) — ин шабакае, ки далелсанҷон, журналистон,

мутахассисон ва тренерони саводи расонаиро барои мубориза бо маълумоти нодуруст ва рушди саводи расонаӣ дар Аврупо ва Осиёи Миёна яқоя менамояд.

Изҳори миннатдорӣ

Дастаи лоиҳаи «Саводи расонаӣ ва иттилоотӣ барои рушди тафаккури интиқодии ҷавонони Осиёи Миёна» (лоиҳаи BRYCA) миннатдории худро ба мутахассиси расонаӣ ва тренер Александра Гороховски барои таҳияи дастури методии мазкур баён менамояд.

Дар таҳияи дастур, инчунин ҳамроҳангсозони лоиҳа Флора Грайони, Майра Зейнилова ва Анастасия Миняева, IREX Europe/ERIM (Франция), менеҷери пешбари саводи расонаӣ Айҷурек Усупбаева, Фонди «Маркази дастгирии ВАО» (Қирғизистон), Алена Кошкина, Маркази байналмилалӣ журналистика MediaNet (Қазоқистон), Саида Сулайманова, Маркази рушди журналистикаи муосир (Ўзбекистон), Раҳбар Маҷидова, Ташкилоти ҷамъиятии ҷумҳуриявии «Гурдофарид» (Тоҷикистон) ва Шабакаи АвруОсиёи далелсанҷӣ ва саводи-расонаӣ (EFMN) саҳми худро гузоштаанд.

Наشري дастури методии мазкур бо дастгирии молиявии Иттиҳоди Аврупоӣ роҳандозӣ гашт.

Тарҷумаи дастури мазкур бо дастгирии молиявии Фонди Сорос-Қазоқистон ба роҳ монда шуд.

© Европейский Союз, ERIM – Equal Rights and Independent Media, Фонд «Центр поддержки СМИ», Международный центр журналистики MediaNet, Центр развития современной журналистики Республики Узбекистан, Общественная организация «Гурдофарид», 2021

МУНДАРИҶА

САРСУХАН	10
РОҶНАМО БАРОИ ИСТИФОДАИ ДАСТУР	17
БАҲШИ 1. ШУМО ВА ИТТИЛООТ	19
Мавзӯи 1. Иттилоот ва тафаккури интиқодӣ– алоқамандӣ ва ҳамкорӣ.....	19
Мавзӯи 2. Хусусиятҳои иттилоот.....	26
Мавзӯи 3. Иттилооти муҳим ва «партовӣ».....	33
Мавзӯи 4. Аз дигарон ботаҷрибатар шав. Воситаҳои осон ва шавқвари санҷиш ва ҷустуҷӯи иттилоот.....	38
БАҲШИ 2. ЧӢ ВА ЧӢ ГУНА МОРО ДАР ОЛАМИ РАҚАМӢ	
ФИРЕБ МЕДИҶАД	47
Мавзӯи 1. Далел ва ақидаҳо.....	47
Мавзӯи 2. Афсонаҳои иттилоотӣ ё фейк чист.....	55
Мавзӯи 3. Дасткориҳои иттилоот: чӣ гуна бо шумо бозӣ мекунад.....	63
Мавзӯи 4. «Собун»-и рақамӣ: иттилооти бардурӯғро чӣ гуна бояд фарқ кард.....	70
Мавзӯи 5. Иттилоот чӣ гуна ташаккул меёбад, ё фазои мусбати иттилоотро чӣ гуна бояд сохт.....	74
БАҲШИ 3. ЧӢ ГУНА ХУДРО ДАР ОЛАМИ ИТТИЛООТӢ	
ГУМ НАКАРДАН	81
Мавзӯи 1. Тарғибот ва эълон.....	81
Мавзӯи 2. Тафаккури намоҳангӣ: хатари он дар чист.....	87
Мавзӯи 3. «Суханони нафратомез».....	92
Мавзӯи 4. Стереотипҳо.....	99

БАХШИ 4. ДҶУСТОН ВА ДУШМАНОНИ ШУМО ДАР	
ОЛАМИ МАҚОЗӢ	104
Мавзӯи 1. Муошират дар шабакаҳои иҷтимоӣ. Нетикет.....	104
Мавзӯи 2. Ҳимояи «ҳамандоми» худ: қоидаҳои бехатарӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва мессенҷерҳо.....	112
Мавзӯи 3. Кибербуллинг.....	118
Мавзӯи 4. Ҷавонон ва иҷтимоикунонии ВАО.....	125
ИЛОВА	131
МЕТОДОЛОГИЯ	131
ОМУӢЗИШИ ИНТЕРАКТИВӢ ВА ПРИНСИПҲОИ ОН	131
МЕТОДҲОИ МАШҲУРИ ОМУӢЗИШИ ИНТЕРАКТИВӢ	133
«Чигсо».....	133
«Ҳуҷуми фикрӣ».....	134
«Аквариум».....	135
Мубоҳиса.....	136
«Доираи рефлексӣ».....	137
ТАҶРИБА. БОЗИҲО	138
Тренинги «Хогвартс».....	138
Бозии «Брейн-ринги саводи расонаӣ».....	139
Бозии «Шерлокон».....	140
Бозии «Маълумотдиҳанда».....	141
Бозии «Кликбейт».....	143
Бозии «Паролмейкер».....	144
Бозии «Продакшн».....	144
РӢҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА	148

САРСУХАН

Иттилоот – унсури асосии дарк кардани ҷаҳон, касб кардани донишҳои нав, гузаронидани таҳлил. Де-факто маҳз ба шарофати маҳорати ҷамъоварӣ ва аз худ кардани маълумот аз гирду атроф, ба низом даровардан ва интиқол додани он дар ташаккули ҷараёнҳои тамаддуни глобалӣ дар гузаштаи таърихӣ нақши асосиро бозидааст.

Марҳилаи нав дар таърихи иттилоот ва инсоният ин «ихтиро»-и ВАО мебошад, ки имрӯз барои хело хуб ошно аст. Ҷанбаи асосии ВАО маҳз огоҳонии мардум оид ба воқеаҳо, падидаҳо, тамоюлот ва ғайраҳо буд.

Албатта, ВАО марҳилаи бузурги таҳаввулотиро гузаштааст – аз муждадихандагон дар хиёбонҳои Рими Қадим, ки оид ба қарорҳои Сенат хабар меоданд, то рӯзнома ва радио, имрӯз бошад, шабакаи ҷаҳонии иттилоот, ки ҳам интернет, ҳам телевизион ва дигар шабакаҳои алоқаро дар бар мегирад. Радио, телеканалҳо, васоити ахбори омма, телеграм-каналҳо, шабакаҳои иҷтимоӣ, паёмрасонҳо – ҳамаи ин манбаъҳо дар ҷараёни ҳамаҷонибаи огоҳонидани мову шумо ҳамроҳ мебошанд. Имрӯзҳо барои гирифтани ин ё он маълумот, қариб ки ягон маҳдудият нест: олами рақамӣ ин маҳдудиятҳоро аз байн бурда, имконияти ворид шудан ба уқёнуси ҷаҳонии иттилоотро осон ва дастрас кардааст.

Дар айни замон, маҳз ҷаҳоншавии иттилоот, дастрасии он, омилҳои идораи маълумотҳои паҳншаванда, стандартҳои эътимоднокӣ, дараҷаи масъулияти манбаи аслиро дар ҳолати маълумоти нодуруст гирифтани истифодабарандагон паст намудааст. Тамоюлотҳои ҷаҳонӣ, дар маҷмӯъ, бо имкониятҳои техникии имкон доданд, ки бо паҳн кардани як тугмача иттилоотро ба масофаҳои калон интиқол диҳанд, шабакаҳои сунъии гурӯҳҳоро барои паҳнкунии маълумот ташаккул диҳанд, ин ё он маълумотро оммавӣ гардонанд, истифодаи усулҳои якҷоя кардани маълумотро ба чунин тарз ба роҳ монанд, ки на танҳо истифодабарандагонро огоҳ кунанд, балки ба таври сунъӣ онро барои ташаккули андешаи зарурӣ, алгоритми рафтор ва қабули қарори зарурӣ водор намоянд. Барои ҳамин, мо имрӯз дар бораи падидаҳо, ба монанди ҷанги иттилоотӣ, сухани нафратомез, таблиғот, маълумоти нодуруст, дасткорӣ, фейк – унсурҳои «партовӣ»-и фазои муосири маълумоти ҷаҳонишуда, ки вазифаи асосии он акси вазифаҳои асосии маълумот: огоҳонидан, на гумроҳкунӣ, фиреб таъсир расониданд.

Дар айни замон, имрӯз мо дар бораи чораҳои гап мезанем, ки дар ҷомеаи шаҳрвандӣ бар зидди партовҳои иттилоотӣ қабул шудаанд, маҳсусан, саводи расонаӣ, саводи иттилоотӣ ва ВАО, инкишофи

тафаккури интиқодӣ, малакаҳои оддии тафтиш.

Масъалаи муқовимат бар зидди шаклҳои гуногуни маълумоти нодуруст ва баланд бардоштани саводи иттилоотӣ-расонаӣ дар даҳсолаи охир ончунон зиёд шудааст, ки барои пешбурди ин тамоюлот, сохторҳои пурқуввати байналмилалӣ, роҳбарияти шабакаҳои иҷтимоӣ, институтҳои тадқиқотии расонаӣ, илмӣ ва омӯзишӣ ҳамроҳ шудаанд. Натиҷаи ин кӯшишҳо як қатор ташаббусҳо шуданд: СММ платформаи Verifi ed барои санҷиши далелҳоро ба амал даровард, ки аз тарафи Facebook, Twitter, YouTube, TikTok, Al Jazeera, Deutsche Welle ва Euronews дастгирӣ ёфт; Facebook, Twitter, YouTube, Telegram назорати қатъии мундариҷа, аломатгузори паёмҳои шубҳанок, бастан ва нест кардани паёмҳои бардурӯғро қорӣ намуданд; ба шарофати дастгирии донорҳо дар давлатҳои Аврупо ва Осиё садҳо барномаҳо оид ба саводи расонаӣ дар сатҳи мактабҳо ва донишгоҳҳо фаъолият мебаранд, намоёнҳои ҷомеаи шахрвандӣ фаъл мебошанд ва даҳҳо платформаҳои бозиҳои омӯзишӣ сохта шудаанд.

Дар якҷанд соли охир як қатор лоиҳаҳо оид ба саводи расонаӣ ва иттилоотӣ аз тарафи ЮНЕСКО низ амалӣ гардонид шуданд. Яке аз ин лоиҳаҳо дастури омӯзишии «Саводи расонаӣ ва иттилоотӣ: барномаи омӯзишӣ барои омӯзгорон» мебошад. Мутахассисони байналмилалӣ, ки дар таҳияю таҷдиди маводҳо иштирок доштанд, чунин қайд карданд:

«...Дар Эълумияи ҳуқуқи башар омадааст: Ҳар як инсон ба озодии ақида ва баёни озодонаи он ҳақ дорад; ин ҳуқуқ бемамониат нигоҳ доштани ақидаи худ, озодона, бо ҳар восита ва сарфи назар аз сарҳадоти давлатӣ, ҷустуҷӯ, дастрасу интишор намудани маълумоти гоҷоро дар бар мегирад».

Саводи расонаӣ ва иттилоотӣ ба одамон донишу малакаҳои, ки барои татбиқи ҳуқуқи асосии дар боло зикршуда зарур аст, медиҳад. Татбиқи ин ҳуқуқ аз тарафи Эълумияи Грюнвалди соли 1982 оид ба саводи расонаӣ муайян мешавад, қайд карда шудааст, ки низомҳои сиёсӣ ва таълимӣ бояд дар одамон фаҳмиши зарурии падидаҳои алоқаро рушд диҳанд ва иштироки онҳоро дар ВАО ва алоқа ҳавасманд кунанд (ҳам нав ва ҳам кӯҳна).

Изҳороти мазкур дар Эълумияи Искандарияи соли 2005 боз ҳам дарҷ шудааст, ки он саводи расонаӣ ва иттилоотиро ҳамчун асоси омӯзишӣ дар давоми тамоми ҳаёт муайян менамояд. Эълумия нақши саводи расонаӣ ва иттилоотиро, дар фароҳам овардани имкониятҳо барои «самаранок ҷустуҷӯ намудан, арзёбӣ кардан, истифода бурдан ва эҷод намудани маълумот дар тамоми соҳаҳои фаъолият, барои ноил шудан ба ҳадафҳои шахсӣ,

иҷтимоӣ, касбӣ ва таълимӣ» барои намоёндагони ҳамаи касбҳо тасдиқ менамояд.

Саводи расонаӣ ва иттилоотӣ ҳуқуқи асосии инсон дар ҷаҳони рақамӣ мебошад, ки ба фарогирии иҷтимоии ҳамаи халқҳо мусоидат менамояд. ВАО ва дигар ҳадамотҳои иттилоотӣ, яъне китобхона, бойгонӣ ва Интернет, дар тамоми ҷаҳон ҳамчун василаи муҳим, ки ба одамон барои қабули қарорҳо бо дарназардошти ҳамаи маълумоти мавҷуда кӯмак мерасонад, эътироф карда мешавад. Ба ғайр аз он, онҳо воситаҳои мебошанд, ки ҷомеа бо ёрии онҳо ҳақиқатро дар бораи худ мефаҳманд, муколама бо аҳолиро нигоҳ медоранд ва ҳисси ягонагиро пайдо мекунанд. Каналҳои алоқа ва иттилоот имконияти расонидани таъсири бузург ба омӯзиш дар тӯли ҳаётро доранд, аз ин лиҳоз, шаҳрвандон чи гуна амал кардани ВАО ва дигар ҳадамотҳои иттилоотӣ (китобхона, бойгонӣ, Интернет ва ғ.), инчунин, турзи дуруст арзёбӣ намудани онҳоро бояд фаҳманд.

Вазифаи саводи расонаӣ ва иттилоотӣ маҳз расонидани ин донишҳо ба истифодабарандагон мебошад. Саводи расонаӣ ва иттилоотӣ фаҳмишҳои асосиро дар худ таҷассум менамояд: а) вазифаҳои ВАО, китобхона, бойгонӣ ва дигар ҳадамотҳои иттилоотӣ дар ҷомеаи демократӣ; б) шароитҳои, ки дар он ВАО ва ҳадамотҳои иттилоотӣ ин вазифаҳоро самаранок иҷро намоянд; в) методҳои баҳогузорию иҷроиши ин вазифаҳо тавассути мундариҷа ва хизматрасониҳои пешниҳодшуда.

Ин фаҳмиш дар навбати худ, бояд ба истифодабарандагон имконият диҳад, ки бо каналҳои коммуникатсионӣ ва иттилоотӣ ҳамкорию муассир дошта бошанд. Салоҳиятҳои тавассути саводи расонаӣ ва иттилоотӣ касбшуда, метавонанд малакаҳои тафаккури интиқодии шаҳрвандонро барои талаб кардани хизматрасониҳои баландсифат аз ВАО ва дигар провайдерҳои иттилоотӣ ташаққул диҳанд.

Ҷомеа ба ВАО талаботҳои муайянеро пеш мегузорад, ки ҳангоми ба он ҷавобгӯ набудан, онҳо ба танқиди оммавӣ дода мешаванд. Дар натиҷа, чунин низом ҳамчун шишаи барҷаста кор мекунад, ки бо воситаи он ВАО-ро аз ҷиҳати иҷрои вазифаҳои худ, шароитҳои, ки он вазифаҳо иҷро мешаванд ва чи гуна натиҷаҳои онҳо аз тарафи ҳозирин қабул мешавад, баҳогузори кардан мумкин аст.

Зиёд намудани омӯзандагони саводи расонаӣ ва иттилоотӣ бе зиёд намудани омӯзгорони он ғайриимкон аст. Равона будан ба сӯи омӯзгорон стратегияи асосие мебошад, ки афзоиши чандкаратаи самаранокро таъмин менамояд: аз омӯзгорони саводи иттилоотидошта то омӯзандагон ва минбаъд ба тамоми ҷомеа.

Саводи иттилоотӣ						
Талаботҳои иттилоотиرو муайян ва таҳия намудан	Дарёфт намудан ва дастрасӣ ба иттилоотро пайдо кардан	Иттилоотро баҳогузори кардан	Иттилоотро ба низом даровардан	Ҳангоми истифодаи иттилоот қоидаҳои ахлоқ ва одоброри намудан	Иттилоотро интиқол додан	Истифодаи малақаҳои кор бо ТИК барои коркарди иттилоот
Саводи расонаӣ						
Фаҳмидани нақша ва вазифаҳои ВАО дар ҷомеаи демократӣ	Фаҳмидани шароитҳое, ки ВАО дар онҳо вазифаҳои худро иҷро карда метавонад	Мундариҷаи ВАО-ро бо назардошти вазифаҳои хоси он аз ҷиҳати танқидӣ арзёби намудан	Бо ВАО барои худифодагарӣ ва иштирок дар равандҳои демократӣ ҳамкорӣ намудан	Навсозии малақаҳо (аз он ҷумла, малақаҳои кор бо ТИК), ки барои сохтани мундариҷаи истифодабаранда зарур мебошанд		

Ду мактаби илмӣ мавҷуданд, ки муносибати ду соҳаҳои ба ҳам алоқаманд – саводи расонаӣ ва саводи иттилоотиرو ба таври гуногун тасвир менамоянд. Намояндагони як мактаб саводи иттилоотиرو ҳамчун соҳаи васеътари тадқиқот баррасӣ менамоянд, ки саводи расонаӣ қисми ҷудонашавандаи он мебошад. Аз нуқтаи назари мактаби дигар, саводи иттилоотӣ танҳо як ҷузъи саводи расонаӣ, ки соҳаи васеътар маҳсуб мешавад, мебошад. Аммо гурӯҳи коршиносони байналмилалии ЮНЕСКО на танҳо фарқиятҳо, балки нуқтаҳои пайваستا будани ВАО ва дигар ҳадамотҳои иттилоотиرو қайд намуданд. Дар зер истилоҳоте оварда шудааст, ки аз тарафи мутахассисон дар минтақаҳои гуногуни ҷаҳон истифода бурда мешаванд:

- Саводи расонаӣ;
- Саводи иттилоотӣ;
- Озодии хештангарой ва саводи иттилоотӣ;
- Саводи китобдорӣ;
- Саводи ахборотӣ;
- Саводи компютерӣ;
- Саводи интернетӣ;
- Саводи рақамӣ;
- Саводи рақамӣ,
- Саводи истифодаи бозиҳои электронӣ;
- Саводи телевизионӣ;
- Саводнокӣ дар соҳаи эълонҳо.

Ин дастури методӣ маҳз дар якҷоягӣ бо принципҳои муқаррарнамудаи мутахассисони ЮНЕСКО таҳия шудааст. Мавзӯ, методика ва амалияи он барои омӯзонидани малакаҳои саводи расонаӣ ба ҳама гуна шунавандагон мутобиқ шудааст. Аммо хусусияти асосии дастур ин нигаронида шудани ҳадафи он барои кор бо доираи муайяни ҷавонон, хусусан, ҷавонони осебпазир ё ҷавонони ба қонун муҳолифатдошта мебошад.

Пеш аз оғози таҳияи дастур таҳлил гузаронида шуда, "симо"-и шартии шунавандагони оянда, ки бояд муаллимон ва мураббӣён дар асоси ин маводҳо кор кунанд, сохта шуд. Сарфи назар аз наздикии ҷуғрофии кишварҳои Осиёи Марказӣ, дар симои тахминии намояндагони ҷавонони осебпазир ҳам тафовути ҷиддӣ ва ҳам як қатор унсурҳои умумӣ ба назар мерасиданд. Аммо дар маҷмӯъ, симо бо мавқеъҳои зерин тавсиф карда шуда буданд:

- **таъминоти моддӣ ва вазъи оилавӣ.** Чун қоида, ҷавонони осебпазир намояндагони табақаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ суст ҳифзшавандаи ҷомеаи шаҳравандӣ маҳсуб меёбанд. Бисёриҳо аз оилаҳои нопурра ҳастанд ё волидони онҳо дар муҳоҷири меҳнати мебошанд, аз ин лиҳоз, тарбия ва интиқоли таҷриба аз калонсолон ба насли наврас бесилсила ва аксари вақт бо иштироки хешовандони ғайримустақим ба роҳ монда мешавад. Дар баъзе ҳолатҳо, намояндагони ин гурӯҳи ҷавонон, то синни балоғат худашон фаъолона пул кор мекунанд.

Аксар вақт бинобар анъанаҳои миллӣ ва фарҳангӣ ҷорӣ намудани стереотипҳои муайян, сабаби дар зери фишори шидид мондани намояндагони ҷавонони осебпазир дар доираи оила аз тарафи насли калонсол мешаванд, инчунин ҳангоми муайян кардани ҳадафҳо ва қадамҳои наздиктарини ҳаёти худ низ калонсолон таъсири ҳудро мерасонанд. Ҳолатҳои манъкуниҳои мустақим ва маҳдудиятҳои моддӣ, маънавӣ ва иттилоотӣ нисбати чунин ҷавонон зуд-зуд ба назар мерасанд. Ин аксар вақт ба парвариши стереотипҳои нисбатан саҳт мубаддал мешавад, масалан, дар масъалаҳои гендерӣ ва динӣ.

- **донишандӯзӣ.** Бо назардошти хусусиятҳои вазъи иҷтимоӣ ва шароити вазнини моддии зиндагӣ дар минтақаҳои дурдаст волидони намояндагони ҷавонони осебпазир аксар вақт ақидаеро риоя мекунанд, ки танҳо таҳсилоти мактабӣ (баъзан ҳатто нопурраи мактабӣ) кофӣ аст. Ё ин ки дар баъзе кишварҳои Осиёи Марказӣ дар оила идома додани таҳсили кӯдаконро пас аз мактаб дар муассисаҳои динии фаъолиятшон маҳдуд афзалтар медонанд. Номукамалӣ ва аксар вақт сатҳи пасти худомӯзии чунин ҷавононро метавон қайд кард.

таъмини дастарсӣ ба шабакаи умумиҷаҳонӣ. Тибқи ин меъёр, метавон қайд кард, ки намояндагони ҷавонони осебпазир, дар аксар ҳолат, ба Интернет ва шабақаҳои иҷтимоӣ дастрасӣ доранд. Аммо аксар

вақт дастрасӣ бесилсила ва маҳдуд аст. Ба ин вазъ омилҳои зиёд таъсир мерасонанд: арзиши баланди пардохти моҳона, зиндагӣ дар минтақаҳои дурдаст, истифодаи навъҳои кӯҳнаи ғачетҳо, истифодаи як ғачет аз ҷониби якчанд корбар.

Инчунин, бояд қайд кард, ки бо назардошти мавҷудияти мушкилоти дар боло зикршуда, дар соҳаи маориф ва худомӯзӣ, истифодабарандагони ин гурӯҳи ҷавонон, одатан, ҳузури худро дар Интернет бо истифодаи маводҳои фароғатӣ маҳдуд мекунанд. Маводҳои, ки хеле кам муфид ҳастанд, малакаю қобилиятҳои навро ташаккул медиҳанд.

Ҳамаи ин осори худро дар осебпазирии намояндагони ҷавонони осебпазир ба таъсири маводҳои "партовҳо", таблиғоти ошкоро, маълумоти нодуруст ва дасткорӣ боқӣ мегузорад. Дар натиҷа, ҷавонон аксар вақт дар бораи баъзе рӯйдодҳо, тамоюлҳо ва падидаҳои муҳими ҷомеа фаҳмиши таҳриф кардашуда, нопурра ва ҷузъӣ доранд.

- **муносибат ба саводи расонаӣ.** Сарфи назар аз як қатор ҷанбаҳои мушкилоти дар боло тавсифшуда, аксар вақт аз сабаби надонистан ё қисман огоҳӣ доштан оид ба чунин самти таълим, ба монанди саводи расонаӣ ва иттилоотӣ, намояндагони ҷавонони осебпазир имконияти ошно гаштан бо ин соҳаи донишҳои нав ва муосирро хеле хуб мепазиранд. Он таҷрибаи хурде, ки мураббӣён ва тренерон ҳангоми кор бо ин гурӯҳ касб кардаанд, нишон дод, ки онҳо ба омӯхтани асосҳои амнияти шахсии рақамӣ, гигиенаи ВАО, муқовимат бо таблиғот ва дасткорӣ, шинохтани хабарҳои бардурӯғ ва "суханони нафратовар" ва дигар мавзӯҳо таваҷҷуҳ доранд.

Дастури мазкур бо назардошти талаботҳои муайяншуда нисбати саводнокии ВАО дар байни намояндагони ҷавонони осебпазир тартиб дода шуда, воситаи амалии тренерон, муаллимон ва мураббӣён маҳсуб меёбад. Маҳз принсипи амалӣ ва мақсаднокии оқилона асоси мавзӯҳо, усулҳо ва бозиҳои интиҳобшуда аст. Барои осонии истифода, маводҳои дастур ба блокҳои мавзӯӣ ҳамроҳ карда шудаанд. Ҳар як блок 3-4 мавзӯро дар бар мегирад. Муаррифии мавзӯҳо тавассути ҳамкориҳои доимӣ бо ҳозирин, ҷустуҷӯи яққоягии қарорҳо ва посухҳо, бозиҳо ва машқҳо ба нақша гирифта шудаанд.

Аз маводҳои дар ин дастур буда, шунавандагон имконияти гирифтани донишҳои зеринро доранд:

- маълумот чист, хусусиятҳо ва асли будани онро чӣ гуна тез ва осон муайян кард;

- тафаккури интиқодӣ чист, барои чӣ имрӯз малакаҳои онро сайқал додан зарур аст ва кадом муаммоҳои иттилоотӣ бо онҳо ҳал карда

мешавад;

- чӣ гуна далелро аз андеша, маълумоти бардурӯғ ва дасткориро аз иттилооти дуруст ва бозътимод, эълонро аз таблиғот фарқ кардан;

- чӣ будани «суханҳои нафратомезро», стереотипҳо, тафаккури клипиро фаҳмидан;

- дар шабакаҳои иҷтимоӣ чӣ гуна рафтор кардан, то ба доми қаллобон нафаромадан, ба таҳқир рӯ ба рӯ нашудан, бо низомҳои оддии муҳофизати саҳифа ва маълумотҳои шахсии худ ошно будан;

- тарзи дурусти истифодаи маълумотро омӯختан, имкониятҳои беназири онро барои аз худ кардани донишҳои нав, васеъ кардани имкониятҳои коммуникатсионӣ, шавқҳо ва рушди шахсӣ аз худ намудан.

Муаллифоне, ки дар эҷоди дастур кор кардаанд, намояндагони кишварҳои Осиёи Марказӣ ва Аврупо мебошанд. Сарфи назар аз ҷуғрофияи васеъ, кори амалӣ ягонагии ақидаҳоро оид ба ҳалли як қатор мушкилот, инчунин умумияти мушкилиҳои муҳити иттилоотии муосирро дар ғӯшаҳои гуногуни ҷаҳон нишон дод. Таъсири якҷоягии таҷрибаи ҷаҳонӣ имконияти татбиқи методологияи мазкурро фароҳам овард, ки он воситаи муассири ҷалби ҷавонони осебпазир ба фазои саводи расонаӣ хоҳад буд.

РОҶНАМО БАРОИ ИСТИФОДАИ ДАСТУР

1. Қисми иттилоотии ҳар як блоки мавзӯӣ маълумоти асосӣ оид ба мавзӯи мавриди омӯзиш қарордоштаро бо мисолҳо таъмин менамояд. Бо ихтиёри тренер, бо назардошти кишвар, сатҳи дониши шунавандагон, шароит ва вақти гузаронидани омӯзиш, маводи асосӣ ва мисолҳоро пурра кардан, тағйир додан ва ё кӯтоҳ кардан мумкин аст.

2. Тавсия дода мешавад, ки ҳар як дарс (агар он оффлайн бошад) бо машқ (дар блокҳои мавзӯӣ нишон дода шудааст) оғоз карда шавад. Машқҳо вобаста ба шароити омӯзиш ва шунавандагон бо ихтиёри тренер интихоб карда мешаванд. Хоҳиши асосӣ ин аст, ки машқҳо бояд тавре интихоб карда шаванд, ки мустақиман ё ғайримустақим, як навъ пуле ба мавзӯи дарс бошад.

3. Дар дастур ихтисорҳо истифода шудаанд:

ЛМ – лаҳзаи методӣ (инчунин, рақамгузорӣ истифода шудааст);

ММ – мустақамкунии мавзӯӣ.

Як қатор блокҳои мавзӯӣ пас аз маводи асосӣ қисмати "Иловаҳо" -ро дар бар мегиранд. Дар замимаҳо тавсияҳо оид ба дигаргуниҳо дар қор ҷангоми "лаҳзаҳои методӣ" ё машқҳо барои мустақамкунии мавзӯӣ оварда шудаанд. Рақамгузорӣ ба кадом «лаҳзаи методӣ» марбут доштани ин ё он иловаи тавсиявиро нишон медиҳад.

4. Барои осон шудани шиноختан, "лаҳзаҳои методӣ" ва машқҳо барои мустақамкунии мавзӯӣ бо рангҳои гуногун ишора карда мешаванд: ЛМ – бунафшранг, ЗТ – сабз.

Истисно "*Блоки 1. Мавзӯи 2. Хусусиятҳои иттилоот*" аст: ЛМ 3-7 бо сабз ишора карда шудааст. Дар заминаи истифода дар ин мавзӯӣ, "лаҳзаҳои методӣ", моҳиятан, вазифаҳо барои мустақам кардани мавзӯӣ мебошанд.

БАХШИ 1. ШУМО ВА ИТТИЛООТ

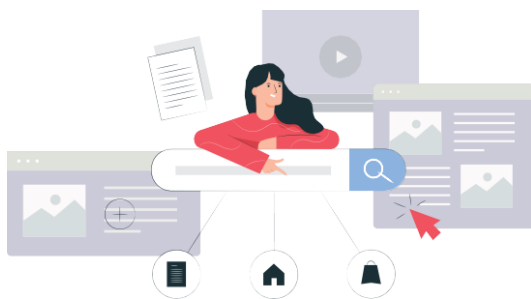
Донишҳо ва малакаҳои азхудшаванда:

- Маълумот чист, он чӣ гуна тағйир меёбад, ба чӣ таъсир мерасонад.
- Хусусиятҳои маълумот кадомҳоянд.
- Маълумоти муҳим чист.
- «Маълумоти партовӣ» чист. Он чӣ хатар ва таҳдидҳо дорад.
- Роҳҳои маълумоти матниро санҷидан.
- Барои тафтиши иттилооти визуалӣ кадом усулҳои оддиро истифода бурдан мумкин аст.
- Малакаҳои кор бо воситаҳои муайянкунии ҷуерофӣ.

МАВЗҶИ 1. ИТТИЛООТ ВА ТАФАККУРИ ИНТИҚОДӢ – АЛОҚАМАНДӢ ВА ҲАМКОРӢ

Машқ

Воридшавӣ ба тренинг

Ҷаҳони иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ, майдони иттилоотӣ... Ин ва дигар ибораҳо ва мафҳумҳои “иттилоотӣ” имрӯз қисми ҷудонашавандаи ҳаёти мо ва худи маълумот бошад, як қисми он дунёе, ки мо зиндагӣ мекунем, ба ҳисоб меравад. Он

ба мо имкониятҳои ғайриоддиро медиҳад. Масалан, мо ахборотро аз ҳама гуна ВАО-и дунё хонда метавонем, бо шахсе аз дигар кунчи олам тамос мегирем ва фавран ахборотро бо ӯ додугирифт менамоем. Ба мо имрӯз зарур нест, ки ба китобхона равем: дилхоҳ китобхона бо воситаи гачети мо дастрас аст. Ҳатто ба мағоза рафтан лозим нест: ҳамаи намуди озуқавориро бо воситаи барномаи интернетӣ харидорӣ намудан мумкин аст.

Умуман – маълумот ин ҳар гуна ахбороте, ки аз тарафи манбаъҳои гуногун шиносӣ, қабул, интиқол ва нигоҳ дошта мешавад. Ба ғайр аз он,

маълумот – ин тамоми маҷмӯи маълумотҳо оид ба олами гирду атрофи мо, ҷараёнҳои гуногун, ки дар он гузашта истодааст ва аз тарафи организмҳои зинда, мошинаҳои электронӣ ва дигар низомҳои иттилоотӣ қабул карда мешавад.

Дар айни замон, таърифи ягонаи иттилоот ҳамчун истилоҳи илмӣ вуҷуд надорад. Аз нуқтаи назари соҳаҳои гуногуни дониш мафҳуми мазкур бо маҷмӯи аломатҳои мушаххаси худ тавсиф карда мешавад. Масалан, дар курси информатика мафҳуми "иттилоот" асосӣ аст ва муайян кардани он тавассути мафҳумҳои дигари "соддатар" ғайриимкон аст.

Мову шумо иттилоотро бо ёрии ҳиссиётамон, инчунин тавассути мулоҳизаронӣ, таҳлил ва хулоса аз олами атроф мегирем. Аз ин рӯ, аз ҷиҳати шакл, иттилоотро мо ба чанд намуд тақсим кардан метавонем.

НАМУДҲОИ ИТТИЛООТ:

Графикӣ – ин ҳама намуд тарҳҳо, нақшаҳо, графикҳо, аксҳо ва расмҳо.

Акустикӣ – иттилооте, ки мо ба намуди овоз мегирем, ҳам аз муҳити табиӣ (ба монанди ғавғои баҳр, хониши паррандагон) ва ҳам аз василаи манбаъҳои сунъӣ: радио, мусиқӣ, подкастҳо ва ғ.

Матнӣ – ҳамаи маълумотҳои, ки бо рамзҳо ва ҳарфҳои алифбо ифода мешаванд. Шавқовар ин аст, ки тарҷума аз як забон ба дигар забонро аз нав ифодакунии иттилоот номидан мумкин аст.

Рақамӣ – боз як намуди ифодакунӣ, ки ба воситаи рақамҳо мебошад.

Видеоиттилоот – роҳи қайд кардан ва нигоҳ доштани тасвирҳо дар ҳолати динамикӣ. Нисбатан навъи нави иттилоот, ки тӯли зиёда аз 100 сол босуръат рушд ёфтааст.

Ламсӣ ва узвӣ-лептикӣ – ҳама намуд иттилооте, ки мо бо ёрии узвҳои ҳиссиёт қабул менамоем: ламс кардан, узвҳои шунавоӣ, шомма ва ломиса.

Ҳамаи намудҳои дар боло овардашудаи иттилоот барои мо имкониятҳои васеъро фароҳам меоранд. Оё таҳлил кардан зарур аст, ки мо ё одамони дигар бо ёрии маълумот кадом корхоро карда метавонем?

ММ 1

Тренер ба шунавандагон саволҳо медиҳад: Иттилоот ба мо чӣ имкониятҳоро медиҳад? Бо ёрии он мо чӣ кор карда метавонем? Чӣ гуна онро истифода бурда метавонем?

Ҷавобҳои эҳтимолӣ:

- омӯхтан;
- бозӣ кардан;
- дониш гирифттан, додугирифтти маълумотҳо;
- сохтан – навиштани китоб, шеър, нақшабардорӣ кардан, акс, видео ва ғ.;
- одамонро якҷоя мекунад;
- ба одамон таъсир мерасонад;
- идора кардан (мисол, дастаро, корхонаро, гурӯҳи одамонро);
- наҷот додан ва ёрӣ расонидан.

Имкониятҳои истифодаи иттилоот бисёранд. Аммо тавре ки таҳлили якҷоя нишон дод, тамоми имконоти иттилоотро шартан ба ду гурӯҳ метавон тақсим кард. Ин истифодаи иттилоот барои мақсадҳои мусбӣ, созандагӣ ва мутаассифона, ба мақсадҳои манфӣ.

Тавре, ки пурсиш нишон дод, мо дар бораи имкониятҳои мусбат бештар медонем ва онро хубтар мефаҳмем. Масалан, як шахс қоидаҳои бехатарии истифодаи ягон техникаи мураккабро омӯхт - ин ба ӯ кӯмак мекунад, ки чизеро эҷод кунад, созад ва эҳтимолан ҳаёт ва саломатии ӯро нигоҳ дорад. Аммо баъд аз ҳама, ӯ чӣ кор кард? Дастурамалҳоро омӯхт, курсҳоро хатм кард, яъне ин ё он маълумотро истифода кард.

Дар мавриди бо роҳи манфӣ истифода бурдани иттилоот бошад, баъзе мисолҳо аллақай гуфта шудаанд. Аммо ба ғайр аз онҳо, мо бо шумораи калони истифодаи манфии иттилоот рӯ ба рӯ мешавем, аммо на ҳама вақт онро дарк менамоем.

ЛМ 2

Тренер аз шунавандагон дар бораи роҳҳои истифодаи иттилоотро ба ниятҳои бад мепурсад. Дар кадом шаклҳо ва зухурот пайдо мешавад?

Вариантҳои эҳтимоли

- ба одамон таъсир расонидан;
- дурӯғ, фиреб кардан;
- иғво;
- хафа кардан;
- тарсонидан ва ваҳму воҳима кардан;
- идора кардани одамон бо роҳи таҳмил кардани баъзе андашаҳо, ғояҳо;
- ягон кор водор намудан;
- муносибати шахс ё гурӯҳи одамонро ба нисбат ба дигар одамон, рӯйдодҳо дигар кардан ва ғ.

ҚИСМИ АСОСӢ

Тавре мебинем, роҳҳо ва имкониятҳои истифодаи ғайрмақсадноки иттилоот хеле зиёданд. Аслан, мо бо чунин зухурот қариб ҳар рӯз дучор меоем, аксар вақт ҳатто намефаҳмем, ки он ҳамон истифодаи манфии иттилоот аст.

Чаро мо дар ин бора ҳарф мезанем ва чаро мо бояд инро донем? Ҳадаф ин аст, ки худро маҳз аз ҳамин гуна зухуроти нохуши иттилоотӣ эмин нигоҳ доред. Зеро ҳеҷ кас намехоҳад, ки ба доми фиреб афтад ё аз тарафи касе идора карда шавад ва ин дар ҳолиест, ки шахс ҳатто дар бораи он намедонад. Аммо чӣ гуна ба ин ноил шудан мумкин аст? Чун дар ҷаҳон теъдоди бениҳоят зиёди иттилоот мавҷуд аст. Ва чӣ гуна онро фаҳмидан мумкин аст, чӣ гуна ҳақиқатро аз дурӯғ, маккорию аз самимият фарқ бояд кард ва аз шомилшавӣ ба ҳар гуна гурӯҳҳои бад эмин монд?

Калидҷаи ҷавобҳо ба ин суолҳо – тафаккури интиқодӣ. Дар дунёи муосир моро иттилоот ихота менамояд, он аз ҳама гуна манбаҳо меояд ва бояд эътимоднокии он тасдиқ шавад. Тавассути тафаккури интиқодӣ мо носозӣ ва зиддиятҳоро мебинем ё лаҳзаҳое ба назар мерасанд, ки моро ба шубҳа мегузорад ва намегузорад, ки ба он иттилоот бовар кунем.

Тафаккури интиқодӣ яке аз малакаҳоест, ки ба мо имкон меҳад то иттилоотро таҳлил кунем, хулоса барорем ва дар асоси таҳлили ҳосилшуда қарор қабул кунем, инчунин ақидаи худро дошта бошем ва ҳар он чизе, ки мешунавему мебинем бовар накунем, балки мавқеи худро муҳофизат кунем (баъзан вақт бар зидди хоҳиши худ).

Дар мавриди омӯзиш бошад, тафаккури интиқодӣ ба интихоби манбаъҳое, ки мо ҳангоми омӯзиш ба онҳо така мекунем, кӯмак мекунад, дидани робитаҳои сабабу натиҷаро меомӯзад, барои маълумотро ба таври умумӣ сохтан, иттилоотро ба шакл дароварда умумият додан, барои мавқеи худ далелҳо овардан ва заъфҳоро дар мавқеи дигарон диданро ёрӣ мерасонад. Тафаккури интиқодӣ ҳангоми омӯзиши чунин фанҳо, аз қабилӣ таърих, фалсафа, сиёсатшиносӣ, дигар илмҳои ҷамъиятшиносӣ муҳим аст, ки дар онҳо на танҳо дониш, балки қобилияти андешаронӣ низ муҳим аст ва ҷавоби дурусти ягона ба саволҳо вучуд надорад. Сатҳи тафаккури интиқодӣ ҳар қадар баланд бошад, азхуд кардани барномаи таълимӣ осонтар аст.

Умуман, вақте мо дар бораи омӯзиш ва омӯзонидан сухан меронем, омӯзонидан ва тафаккури интиқодӣ ҳамчун ду зарфи ба ҳам пайваст, ки ҳамчун як низом ба мо кӯмак мерасонад, то ин ё он иттилоотро ҳамачиҳата фикр карда қабул намоем. Гап дар он аст, ки танқидӣ фикр кардан ва умуман, тафаккури интиқодӣ бе доштани дониши зарурӣ номумкин аст.

Зеро мо гуфта будем, ки тафаккури интиқодӣ ин таҳлил кардани чизе аст ва таҳлил оддитарин ин муқоиса кардани чизе бо чизи дигаре мебошад.

ЛМЗ

Тренер порчаи қоғазро мегирад (росткунча) ва ба шунавандагон муроҷиат менамояд: «Ин секунча аст!» Шунавандагон эътироз мекунанд, ки он росткунча аст, зеро он 4 тараф ва 4 кунҷ дорад, секунча бошад 3 тараф ва 3 кунҷ дорад.

Дар асоси чӣ ба ин хулоса омадед? Дар асоси донишҳо. Шумо гуфтори маро бо дониши худ муқоиса намудед ва таҳлил кардед – ду фигураро муқоиса намудед.

Чӣ қадаре, ки дониш бисёр бошад, ҳамон қадар муқоиса ва таҳлил кардан осон мешавад ва ҳамон қадар инсонро фиреб кардан, ба ягон кор водор кардан душвор мешавад. Барои он, ки шахси танқидӣ фикр мекарда бо дониши муайян, пеш аз оне, ки қарор қабул намояд, ягон

далел ё ҳолатро аз ҳар чиҳат баҳо медиҳад, дар доираи дигар рӯйдодҳо густариш ёфтани онҳоро пайгирӣ менамояд ва ақидаҳои дигаронро мефаҳмад ва ғ. Бо ибораи дигар, тафаккури интиқодӣ қобилияти таҳлили он чизест, ки ба шумо гуфта мешавад.

Қадами аввал ба таҳлил ва тафаккури интиқодӣ оддӣ аст: қобилияти савол додан! Пеш аз ҳама, савол додан ба худ. Агар мо дар бораи ҳаёти ҳаррӯза гап занем, дар бораи ахбороте, ки ба ҳаҷми калон аз ҳар гуна манбаъҳо мегирем ва кадоме, ки дар ҳол ба корҳо ва рафтори мо таъсир мерасонад. Масалан, дар бораи тахфиф дар мағозае хондем ва барои харидан шитоб кардем. Кадом саволҳоро мо дода метавонем, то дурустии маълумотро фаҳмем?

Варианти саволҳо:

1. Хабар бо кадом мақсад навишта шудааст, муаллиф ба кадом гурӯҳи одамон муроҷиат мекунад ва чӣ паёмеро додан мехоҳад?
2. Дар паём кадом масъала тасвир шудааст, оё ягона роҳи ҳал дорад ё якчанд?
3. Нуқтаи назари муаллиф нисбат ба масъала кадом аст?
4. Муаллиф барои дифоъи нуқтаи назари худ кадом далелҳоро меорад, оё онҳо, яъне далелҳо, ба масъалаи ба миёномада мустақиман ё ғайримустақим рабт дорад?
5. Муаллиф чӣ гуна мулоҳизаронӣ мекунад: оё ҳар як далелро исбот менамояд ё онро ҳмчун як чизи муқаррарӣ қабул намоянд: «Ҳама медонанд, ки...»? Чун коида, маҳз чунин умумиятҳо дар худ иттилооти нодуруст доранд, ки барои гумроҳ кардани хонанда ва ва ташаккул додани муносибати таҳрифшуда ба масъала равона шудааст.
6. Дар хабар оид ба рӯйдод ё шароити тасвиршуда чӣ гуна далелҳо ҳаст?
7. Дар матн ягон маънои пинҳонӣ ҳаст? Агар бошад, чӣ гуна он маънои умумии матнро тағйир медиҳад?

Ҳангоми таҳлили матн, ҳатман муносибати худро нисбат ба шароити тасвиршуда дошта бошед.

Барои мустақкам кардани мавзӯ, иштирокчиён метавонанд малакаҳои тафаккури интиқодиро дар асоси қобилияти савол додан ба ин ё он маълумот амалӣ кунанд.

Иштирокчиён ба гурӯҳҳои хурд тақсим мешаванд (беҳтараш на бештар аз 3 нафар дар як гурӯҳ). Ҳар як гурӯҳ барои таҳлил як хабари хурде мегирад (на бештар аз 0,5 саҳифа), беҳтараш аз муҳити иттилоотии кишвар/минтақае, ки дарс дар он баргузор шуда истодааст.

Вазифа: барои хабар на кам аз 10 саволе, ки барои онро фаҳмидан ёрӣ медиҳад, то чӣ андоза дуруст ва фаҳмо буданашро муайян мекунад ва маъниҳои пинҳониро фош мекунад, гузоранд.

Вақт барои иҷроиш – 10 дақиқа.

Дар охир гурӯҳҳо натиҷаҳои худро намоиш медиҳанд. Хабарӣ ҳар як гурӯҳ дар экрани синфхона нишон дода мешавад.

Рӯйхати саволҳои эҳтимоли:

1. Манбаи паём кадом аст?
2. Бо воситаи кадом канали коммуникатсионӣ онро қабул кардед?
3. Дар паём кадом масъала тасвир шудааст?
4. Ин маълумот ба кӣ шавқовар/муфид буда метавонад?
5. Оё маълумот ягон эҳсосоти шуморо бедор мекунад?
6. Кадом маълумоти муфидро аз ин паём мегирем (умуман, мегирем ё не)?
7. Оё масъала/ҳолате, ки дар маълумот оварда шудааст, пурра тасвир шудааст?
8. Оё мо аз маълумот тавсия мегирем ё даъват ба амал кардан?
9. Оё дар маълумот маънии пинҳон вучуд дорад?
10. Пешниҳоди иттилоот дар паём чӣ гуна ба худ ҷалб менамояд?
11. Оё мумкин аст, ки таассуроти ҳамаҷониба аз рӯйдод ё вазъияти дар паём тасвиршударо пайдо кардан, ё не?

МАВЗӢИ 2. ХУСУСИЯТҲОИ ИТТИЛОӢТ

Машқ

Оғози тренинг

Одатан, мо ягон ашӯ ё падидаро бо ёрии тафсилотҳои алоҳида, штрихҳо ва аломатҳо тасвир менамоем. Ин чизҳои хурд ба мо ёрӣ мерасонад то хусусияти ашӯ ё падидаро муайян намоем вақте мехоҳем маълумотро дар бораи он ба касе диҳем, ё ин ки он ашӯро ё

падидаро таҳлил кунем ва хулоса барорем, ки оё он ба мо лозим аст, дар ҳаёти мо ҷойи худро дошта метавонад, муҳим ё муфид аст ва ғ.

Масалан, вақте мо калимаи «оташ»-ро талаффуз мекунем, як сурате ташаккул меёбад. Аниқтараш, сурат комилан ташаккул намеёбад, зеро мо ба он ҷузъиётеро, ки ба мо як хусусиятҳо, аломатҳоро медиҳад, илова намекунем. Аммо агар мо гӯем ки: «оташ фурӯзон шуд», «оташ хомӯш шуд», «оташи гарм», «оташи дурахшон», «алангаи оташ», «оташи шамъ», дар чунин роҳи тафсиrot, маълумот дар бораи оташро чанд маротиба бисёрат қабул мекунем ва тасаввурот оид ба тафсилотҳо ва шароитҳо дорем.

ЛМ 1

Тренер дар экрани проектор себро намоиш дода, аз ҳозирин хоҳиш мекунад то як қатор тафсилотҳоро ҳамроҳ кунанд, ки ба мо маълумот дар бораи хусусиятҳои ин мева диҳанд.

Вариантҳои ҷавоб:

- даврашакл, баъзан дарозрӯя;
- сурх, сабз ё зард;
- обдор ё гӯштор, ширин ё не;
- ҳосили тобистона ё тирамоҳа;
- мулоим ё сахт;
- дар таркибаш «оҳан» бисёр, пӯсти ҳамвор дорад ва ғ.

Дар хулоса тренер мегӯяд, ки мо хусусиятҳои себро тасвир кардем ва бо онҳо гуфта метавонем, ки ин себ аст на меваи дигар. Бо иборати дигар, бо чунин хусусиятҳо мо «портрет»-и себро кашидем.

Мо дар бораи иттилоот ва гуногунии он гап мезанем. Он бисёр аст ва ҳамеша пайдо мешавад, нав мешавад ва сохта мешавад.

Иттилоот, дар ҳақиқат, маҳсули беназирест, ки дорои хусусиятҳои гуногун аст. Дар олами технологи муосир, онро аз ҷиҳати формати тавлид, интиқол ва нигоҳдорӣ тақсим кардан мумкин аст:

- **графикӣ:** дар намуди расм, слайдҳо, харитаҳо, нақшаҳо;
- **матнӣ:** намуди ҳарфии интиқоли суханон, фикрҳо ва мулоҳизаҳои мо;
- **садоӣ:** ҳар чизе, ки интиқолдиҳандаи садо ва ретранслятор аст - аз пластинкаҳо, дискҳо, флешкаҳо то радио ва MP3;
- **рақамӣ:** ҳама маълумоте, ки бо рақамҳо рамзгузорӣ шудааст - аз пул ва ченакҳои дарозӣ, вазн то мафҳумҳои иқтисодӣ ва математикӣ;
- **видеоиттилоот:** ҳама намуди роликҳо, филмҳо;
- **маҷозӣ:** тамоми олами интернет – аз бозиҳои компютерӣ то шабакаҳои иҷтимоӣ.

Аммо, бешубҳа, иттилоот, новобаста аз формат, дорои тафсилот-аломатҳои хоси худ аст, ки онро тавсиф мекунамд ва фаҳмиши васеътар ҷиҳати ҷӣ гуна маҳсулот будани он медиҳад. Муҳимтар аз ҳама, ҷӣ дар ин нишонаҳо барои мо ҳамчун муштариёни оддӣ муфид буда метавонад:

ЛМ 2

Ҳуҷуми ақлӣ. Тренер ба ҳозирин бо пешниҳоди тасвир намудани аломатҳои иттилоот муроҷиат мекунад. Ҷавобҳо дар флипчарт.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- иттилоот муҳим аст;
- иттилооти мураккаб;
- иттилооти нопурра;
- иттилооти шавқовар;
- иттилоотӣ илмӣ, иқтисодӣ, фалсафавӣ;

- иттилооти рост, дурӯғ, нодуруст;
- тафтишшуда ва нашуда;
- иттилооти шахсӣ, умумӣ, дастрас ва ғ.

Аломатҳои иттилоот дар ҳақиқат бисёр аст. АММО! Бисёри аз онҳое, ки мо номбар намудем, танҳо аломатҳои асосиро, ки ба интиҳоби ҳуди иттилоот, ба муносибати мо ба он ва истифодаи он таъсир мерасонад, тафсилот медиҳанд. Инро бояд фаҳмид.

ЛМ 3

Кори гурӯҳӣ. Тренер дар экран мисоли ду паёмро нишон медиҳад:

1. *Дар боғи ботаникии шахри магнолияҳо шукуфтанд.*

2. *Аз моҳи оянда сар карда нархи роҳиро дар тамоми нақлиёти ҷамъиятии шахри мо баланд мешавад ва имтиёзҳо барои ҳамаи категорияҳои шахрвандон, аз он ҷумла мактаббачагон бекор карда мешаванд.*

Савол: Кадоме аз ҳамин ду паём барои шумо муҳимтар ва муфидтар аст? Бе шубҳа, ҳозирин дуҷумро интиҳоб мекунанд. Тренер ба ин диққат медиҳад: барои чӣ дуҷумин хабар муҳимтар ва муфидтар мебошад?

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- Аввалин;
- Хабарӣ дуҷум бевосита ба ҳаёт вобастагӣ дорад;
- Хабарӣ дуҷум огоҳӣ медиҳад;
- Дуҷумин хабар медиҳад, хабарӣ муфид;
- Аввалин барои якҷанд шахс шавқовар буда метавонад, дуҷумин барои ҳама.

Ақидаҳо дурустанд, чун аз болоравии нарх ва бекоршавии имтиёзҳо бохабар будан, шумо метавонед пешакӣ ба ин тағйирот омода бошед.

Супориши мазкур яке аз хусусиятҳои асосии иттилоотро муайян намуд, яъне **МУҲИМИЯТ/МУФИД БУДАН**.

ЛМ 4

Тренер дар кадом шакл тадқиқот кардани дигар аломатҳо/хусусиятҳои иттилоотро пешниҳод менамояд.

1. Дар боғи ботаникии шаҳр магнолияҳо шукуфтанд. Ба ин муносибат, маъмурияти боғ барои мактаббачагон ва донишҷӯён экскурсияҳои таълимӣ ташкил кардааст. Гурӯҳҳои хурдро як роҳбалад ҳамроҳӣ мекунад, ки дар тӯли 20-30 дақиқа гӯшаҳои нодири боғро нишон дода, дар бораи растаниҳои далелҳои бебаҳоро нақл мекунад.

2. Президенти ИМА Доналд Трамп солгарди худро дар иморати берун аз шаҳр қайд кард. Ба муносибати санаи хотирмон, барои сиёсатмадорон зиёфати расмӣ баргузор кард. Барои шаҳрвандони оддӣ зиёфати ройгони якҷафтаина ташкил кард. Ҳар нафар омада аз дастурхони шведӣ хӯрокҳои амрикоиро тановул карда метавонад. Хӯрок ҳар як соат пешкаш карда мешавад. Порсҳо бемаҳдуданд. Зиёфат, инчунин, барои сайёҳони хориҷӣ дастрас аст ва илова бар он, барои онҳо лотерея бо тӯхфаҳои арзишманд гузаронида мешавад.

Саволҳо: Кадоме аз ин ахборот бештар ба шумо шавқовар буд? Дар кадом рӯйдод мехостед иштирок кунед? Ба кадоме аз ин чорабиниҳои рафта метавонистед?

Варианти эҳтимолии ҷавоб:

- рӯйдоди дуҷум раангорангтар ва "дилфиреб" менамояд, лекин дар асл дастнорас аст.

Натиҷаи марҳилаи дуҷуми таҳқиқот аломати зерин мебошад - НАЗДИКИИ иттилоот. Бале, чорабиниҳои ва пешниҳодҳои бисёре ҳастанд, ки ҷолиб ва аҷибанд. Аммо, пеш аз ҳама, онҳо ба зиндагии мо таъсири мустақим надоранд, зеро онҳо дар масофаи дур рух медиҳанд. Баъдан, мо онҳоро истифода бурда ё иштирок карда наметавонем, зеро онҳо дар масофаҳои назарраси таърихӣ ё ҷуғрофӣ аз мо дур ҳастанд. Аз ин рӯ, маълумоте, ки ба мо "наздик" аст, муҳим ва арзишманд аст. Дар ин ҳолат, "наздик" бояд ҳамчун имконияти истифодаи он фаҳмида шавад.

Марҳилаи дигари таҳқиқот. Хабарро таҳлил менамоем:

1. Тибқи иттилои бюрои давлатии омор (тибқи ҳисоботи семоҳа), динамикаи ҷамъоварии ҳосил нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта 5% афзудааст. Чунин нишондиҳандаҳо бо ҳисобҳои пешакии таҳлилгарон ва пешгӯиҳои коршиносони байналмилалӣ мувофиқат мекунад.

2. Силсилафилми машҳури телевизионӣ идома хоҳад ёфт! Истеҳсолкунандагони силсилафилми «А», ки соли гузашта хеле машҳур буд ва онро даҳҳо миллион тамошбин дидан карданд, эълон доштанд, ки наворгирии идомаи он аллакай шурӯъ шудааст. Дар мавсими дуюм, фитнесҳо, саҳнаҳои равшан, драмаҳо боз ҳам бештар мешаванд. Наворбардориҳои рангоранги васеъ ба нақша гирифта шудааст. Сценариянависон бошанд, дар бораи гардишҳои ғайриҷашмдошти сарнавишти қаҳрамонони кӯҳна ва персонажҳои нав нақл карданд. Аллакай, имрӯз дар платформаи онлайнӣ киностудия намоиши пеш аз премераи мавсими навро ройгон дастрас кардан мумкин аст.

Саволҳо: Кадоме аз хабарҳо бештар ба шумо шавқовар буд? Бо кадом сабабҳо?

Вариантҳои эҳтимолии ҷавоб:

- дуюмин: он оид ба рӯйдоди шавқоваре нақл мекунад, ки бисёриҳо интизор буданд, зеро мавзӯи силсилафилмҳо имрӯзҳо хеле машҳуранд.

Натиҷаи марҳилаи навбатии таҳқиқот – **ШАВҚОВАРИИ** иттилоот.

Ин як аломати муҳимест, ки ба интиҳоби мо таъсир мерасонад. Ба иттилооте, ки барои мо ҷолиб нест, ба шавқҳои мо, хусусиятҳои касбии мо, машғулиятҳои дӯстоштаи мо, талаботҳои таҳсилоти мо мувофиқат намекунад, аҳамият намедиҳем, намехонем ва ба инобат намегирем.

Аммо дигар ҷиҳати ин масъаларо низ бояд донист. Он нафароне, ки мехоҳанд ба мо ягон чӣ фурушанд, нисбат ба ягон чӣ фикрамонро иваз кунанд, бо ягон мақсад ба мо таъсир расонанд, аксар вақт аз шавқҳои мо истифода мекунанд. Дар иттилооте, ки ба мо шавқовар менамояд, мумкин аст, ки маълумотҳои нодуруст ё ягон ҷузъиёте, ки ба табъи мо, интиҳоб ва рафтори мо таъсир мерасонад, ворид карда шавад. Инро бояд донист. Пас, агар моро аз ягон ҷиҳат ҷалб кард, бояд тафаккури интиқодиро истифода бурд.

ЛМ 6

Ду хабари зеринро таҳлил менамоем:

1. Истеҳсоли партов дар шаҳри мо рӯз аз рӯз бештар мешавад.
2. Оё сабабе, ки ба масъалаи болоравии партовҳо шадидтар мешавад, ҳокимияти маҳаллӣ як барномаеро таҳрезӣ карданд, ки нафарони болои ин масъала фаъолона кор мекардaro ташвиқ мекунад:
  - Хоҷагиҳое, ки партовҳоро ба хелҳо ҷудо мекунанд, пардохти коммуналро ба 20% кам менамоёнд;
  - Касоне, ки аз халтаҳои полиэтиленӣ даст мекашанд, халтаҳои қоғазӣ ройгон дода мешавад;
  - Шаҳрвандоне, ки дар шанбегиҳои ҳармоҳа барои ғундоштани партови атроф иштирок мекунанд, мукофотҳои пулӣ дода мешавад.

Савол: Кадоме аз хабарҳо ба ягон амал водор мекунад?

Варианти эҳтимолии ҷавоб:

- дуюм.

Агар дар ҳақиқат дар шаҳр чунин мушкилӣ ва чунин пешниҳодҳо вуҷуд медошанд, оё шумо ҳамчун шахсе, ки аз масъалаҳои экологии шаҳр бетараф нестед, ягон пешниҳоди муроҷиати дуюмро иҷро мекардед? Бешубҳа ҳа. Яъне, иттилооте, ки дар он садо дод, шуморо барои амалҳои муайяне ҷалб намуд. Чаро чунин шуд? Барои он, ки он ба шумо таъсир расонд, дар бораи шаҳри худ хавотир шудед, фоидаеро дидед ва ғ. Пас, иттилоот метавонад таъсир расонад. Ҳам ба як шахс, ҳам ба гурӯҳи одамон.

Ҳамин тавр, аломати дигари иттилоот – **ТАЪСИР**. Бо ёрии иттилоот ба табъ, рафтор, кирдор, фикрронӣ, дарки ин ё он рӯйдод ё падида таъсир расонидан мумкин аст.

Аммо таъсир гуногун шуда метавонад. Чӣ хеле ки дар боло зикр кардем, иттилоотро барои мақсадҳои бад низ истифода бурда метавонанд. Барои ҳамин, ба мо ба хотири эҳтиёти экологияи шаҳр ва инчунин, тарсу воҳима андохтан, як гурӯҳи одамонро ба дигар гурӯҳ зид кардан, таъсир расонда метавонанд. Барои ба ин дом наафтодан, тафаккури интиқодиро ба кор меандозем, савол медиҳем ва таҳлил мекунем.

ЛМ 7

Муколамаро таҳлил менамоем:

- Мегӯянд, ки аз рӯи як фармони вазорат акнун нисфи китобҳои дарсиро бояд харидорӣ намуд. Аз соли оянда бошад, ҳамаи китобҳоро аз ҳисоби худ бояд харид. Инро одамони медониста хабар доданд!

- Гуш кун, имрӯзҳо бисёр чизҳоро мегӯянд, аксар вақт онҳо нодурустанд. Биё онро тафтиш кунем ва ором шавем. Агар фармони расмӣ бошад, он аниқ дар сомонаи вазорат гузошта мешавад. Ҳозир ворид мешавем, мекобем ва муайян мекунем.

Савол: Шахси дуюм дар муколама чӣ кор? Ба манбаи аввалин, ки шояд дар он тасдиқ ё раддияи иттилооти аз тарафи шахси аввал баёншуда ҳаст, муроҷиат намуд. Ин чӣ маъно дорад? Иттилоотро аниқ қардан, тафтиш қардан, рад қардан, ё нишон додан, ки оё он дуруст аст ё хато, мумкин аст.

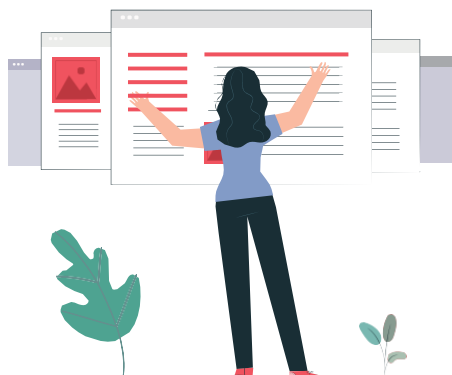
САНЧИДАШАВӢ – яке аз аломатҳои асосии иттилоот мебошад. Ин ҳамон “ҳасча”-и наҷот мебошад, ки намегузорад мо дар майдони иттилоот ғарқ шавем ва муҳимаш дар зери таъсири он монем. Иттилоотро мо бо роҳи танқидӣ – фикру таҳлил қардан тафтиш қарда метавонем. Он дорои чунин аломат ва тавоноӣ мебошад.

НОМГӢИ УМУМИИ АЛОМАТҲОИ ИТТИЛООТ:

1. Муҳимият ва муфид будан;
2. Шавқоварӣ;
3. Наздикӣ;
4. Таъсир;
5. Санчидашаванда.

МАВЗӢИ 3. ИТТИЛОӢТИ МУҲИМ ВА “ПАРТОВӢ”

Машқ

Оғози тренинг

Аксар вақт, ҳангоме, ки суҳан дар бораи шахсони бобарор, дар бораи чӣ гуна онҳо ба натиҷаҳои худ ноил шуданд ме-равад, одатан дар бораи толеъ, малака, дар бораи он, ки шахс дар вақти муайян дар ҷои муайян ҳозир шуд, гап мезананд.

Ин нуқтаи назари шахсони оддӣ мебошад. Мутахассисоне, ки ҳаёт ва фаъолияти шахсони муваффақро таҳлил мекунанд, дар бораи чизи дигар гап мезананд. Шахсоне, ки дар ҳаёт натиҷаҳои назаррасро ба даст овардаан, зарур нест, ки аз диағрон боақлтар, тавонотар ва меҳнатдӯстар бо-шанд. Лекин, аксари онҳо як хусусият доранд: онҳо ба ҷанбаҳои бисёртар муҳими фаъолияти худ, ба иттилооти муҳимтар ва муайянкунанда фикри худро равона кардаанд. Онҳо кори худро бе парешонӣ иҷро мекунанд ва майнаи сари худро танҳо бо иттилооте, ки барои фаъолиятшон лозим аст, пур мекунанд.

Набудани иттилооти ба мо зарур – масъалаи бо оснӣ ҳалшаванда. Ман омода кардани ягон намуди хӯрокро намендонам, лекин мехоҳам онро тайёр кунам – тарзи тайёр карданаширо мехонам, меомӯзам ва омода мекунам.

Аз ин бадтараш: иттилооти аз ҳад зиёд ва нодаркор, ки танҳо хаёли донишро медиҳад. Аммо мо маҳз дар чунин олами иттилоотие, ки дар он иттилооти баризофа ва “партовӣ” аз оне, ки ба мо ҳақиқатан зарур мебошад бисёртар аст, зиндагӣ дорем.

ЛМ 1

Ба хотири ба таври равшан намоиш додани чунин лаҳзаи парадоксалӣ, тренер ба ҳозирин чунин машқро пешкаш менамояд:

Ҳар як иштирокчи сегоғи часпак мегирад. Дар ҳар як часпак, ӯ бояд яктоғи хабаре, ки ҳафтаи охир, аз рӯйдодҳои олам, давлат ва шаҳр/ноҳияи ӯ, дар ёдаш мондааст менависад.

Вақти иҷроиши супориш – 3 дақиқа.

Натиҷаҳои иштирокчиён дар се варақи флипчарт бо категорияҳо часпонида мешаванд: олам, давлат, шаҳр/ноҳия.

Баъди иҷрои супориш ҷавобҳо таҳлил карда мешаванд. Чун анъана, натиҷа ин мешавад: 33%-33%-33%, либо 40%-40%-20%.

Машқи мо чиро нишон дод? Онро, ки мо ҳаҷми яхелаи иттилоотро оиди рӯйдодҳои олам, мамлакат ва шаҳр дорем. Акнун савол: оё мо метавонем бо ягон васила ба рӯйдодҳои олам таъсир расонем? Амалан не. Онҳо ба мо чӣ? Инчунин, дар ҳолатҳои истисноӣ, агар он, фалокати глобалӣ, ҷанг ё эпидемия бошад.

То кадом андоза мо метавонем ба рӯйдодҳои давлатамон таъсир расонем? Камтар метавонем. Дар доираи қонун, масалан ин интиҳобот шуда метавонад, вақте ки мо ҳокимияти давлатиро интиҳоб менамоем. Ё дар ҳоле, ки мо соҳибкори муваффақ мешавем ва ислоҳоти гениалиро пешниҳод мекунем, ки ҳаёти садҳо нафарро беҳтар менамоед. Аммо ин истисно аст ё таъсири нопурра.

Чӣ гуна воқеаҳои мамлакат ба мо таъсир мерасонанд? Ҳа, онҳо метавонанд таъсир расонанд, вале боз дар ҳолатҳои истисноӣ. Масалан, вақте ки бӯҳрон мешавад, амалиёти ҷангӣ, қабули ягон қонуни дуруст баррасӣ накарда ва ғ. Лекин агар ҳама чиз ба таври маъмулӣ идома ёбад, пас ин таъсири шартӣ, нисбӣ аст.

Оё мо метавонем ба ҳаёти шаҳр, атрофе, ки мо зиндагонӣ дорем таъсир расонем? Аксари вақт ҳа. Шояд на ба ҳамаи соҳаҳои он, балки ба ягон қисмати он, сегменти он. Масалан, шумо ҳаракати волонтерӣ дар шаҳр ё қишлоқ, барои тоза намудани боғҳо ва кӯчаҳо аз партов, ташкил намудед. Ё ин ки барои сабзгардонии боғҳо ва саҳнаҳои ҳавлӣ.

Чӣ гуна шаҳр ё минтақаи шумо ба худи шумо таъсир мекунад? Бевосита. Дар роҳ садама рух дод – мошинҳо қатор шуданд, шумо ба дарс дер мондед. Касе воҳима кард, ки ягон намуди маҳсулот камчин мешавад – онро дарҳол ҳама хариданд ва ба шумо нарасид. Яъне, ҳар як чунбише дар фазои иттилоотии минтақаи шумо ба шумо таъсир мегузорад. Ва маҳз ҳамин иттилоот ба шумо муҳим ва муфид аст, на он иттилооте дар бораи таркиши вулқон дар Индонезия, эътирози коргарон дар Африқои Ҷанубӣ, дуддӣ дар қасри ситораи ҳолливудӣ, то як андоза – ташрифи сарварони мамлакатҳои хориҷа, ҳисоботи кори кадом вазир ва ғ.

ЛМ 2

Барои мустақамкунии паёми асосӣ, тренер ба ҳозирин пешниҳоди давоми кор бо ахбороти додашударо мекунад. Аниқтараш, тафсилоти иттилоот.

Тренер интихобан иштирокчиёро хоҳиш мекунад, ки тафсилоти ин ё он хабареро, ки онҳо навишта буданд, номбар кунанд. Чун қоида, ҷанбаҳои умумии ахборот садо медиҳанд, ё ин ки хеле нопурра ё ба таври минималӣ. Гузашта аз ин, ин ба ҳама намуди иттилоот дахл дорад: дар бораи олам, давлат, шаҳр/ноҳия.

Марҳилаи дуҷуми машқ нишон медиҳад, ки вақте моро иттилооти зиёд ихота мекунад, мо онро қисман ва рӯякӣ дар ёд медорем. Аввал ин ки, тафсилотҳо хеле зиёданд ва мо имконияти азхуд кардани ин қадар маълумотро надорем. Дуввум, фаровонии ахборот ва паёмҳо интихоб ва равона кардани фикрро ба иттилооти ҳаётан муҳим мушкил мекунад, дар бораи тафсилот бошад, умуман гап задан лозим нест.

Мутаассифона, олами иттилооти муосир дар мо тасаввуроти донишро ба вучуд меорад. Ба мо чунин менамояд, ки мо ҳама чиро дар бораи ҳама медонем. Дар асл, мо танҳо порчаҳо, чизҳои сатҳиро дар ёд дорем (ва он низ чун қоида андаке). Тасаввуроти дуюм, бохабар будан дар бораи обхезӣ дар Бангладеш, сӯхтор дар ИМА, дар бораи ҳаёти ситораҳои Ҳолливуд талаботи замон аст. Баъзан ин фаҳмиш афзалиятҳоро таҳриф мекунад: хондан дар бораи ҳаёти мамлакат ё шаҳр хандаовар аст, ин шавқовар нест. Лекин Доналд Трамп чанд маротиба атса зад, мушаки Илон Маск чанд қадар арзиш дош, хеле олиҷаноб аст. Ҳарчанд ин маълумотҳо бошанд ҳам, бариарои мо дуюминдараҷа аст ва баъзан вақт нодаркорӣ чун “партовӣ” аст.

Бешубҳа, ҳеҷ кас намегӯяд, ки мо набояд дар бораи Илон Маск хонем, аммо пур кардани лентаи ахборот бо ин намуди иттилоот намеарзад.

Иттилооти “партовӣ” – ин далелҳои гуногун, ақидаҳо, шарҳҳо, гуфторҳои эҳсосӣ, тафсиротҳои баҳсӣ, маълумотҳои безътимод, ки ба мо зарур ҳам нестанд. Акнун, қисми аввали машғулият ва ақидаҳо дар бораи одамони бомуваффақиятро ба ёд меорем ва савол мегузорем: одаме будан, ки иттилоотро мехонад, ҳаракат мекунад ҳама чиро донанд, аммо дар асл ҳеҷ чизро намедонанд, чӣ фоида? Дар айни замон, имконияти шавқҳои худро ба тартиб даровардан, асосиро аз дуюминдараҷа фарқ кардан, дар назди худ мақсадҳои аниқӣ ноилшавандаро гузошта тавонишро надостан?

Барои ҳамин, бояд иттилоотро чудо кард ва бо истифодаи тафаккури интиқодӣ ба худ савол дод: «То кадом дараҷа ин дониш ба ман лозим аст? Оё ман онро дар амалия истифода намуда, фоида гирифта метавонам?» Агар ҳа, пас, фикратонро ба он равона кунед. Агар не, онро ба як сӯ гузоред.

Зеро мо дар ҳаёт бо дигар ашӯҳо ва чизҳои, ки моро ихота мекунанд, маҳз ҳамин тавр рафтор мекунем. Мо танҳо чизҳои, ки ба мо муҳим ҳастанд, ба таври лозимӣ мегирем/мехарем/месозем. Изофагӣ, ки ба мо дар наздикӣ, фардо ё пасфардо (дар ояндаи наздик) лозим намешаванд, мо намегирем ва истифода намебарем. Аммо барои чӣ мо бо иттилоот ин гуна нестем?

ММ 3

Барои ба таври равшан намоиш додан, тренер бо методи қиёс метавонад бозӣ гузаронад.

Иштирокчиёни гурӯҳ давраро ташкил медиҳанд. Дар маркази давра ҳар гуна таом дар ҳаҷми минималӣ гузошта мешавад, ба монанди чормағз, ҷармҳо (чипсы), сақич, афлесун, кока-кола ва ғ. Наздик 40 вариант бояд бошад. Ба таври алтернативӣ мумкин аст часпақоро бо ишораи ин ё он маҳсулот истифода бурдан.

Идеяи асосӣ – таом (ё часпақҳо). Яъне, ҳам фоиданок бошад ва ҳам он намуде, ки “партовӣ” меномам.

Марҳилаи аввал – ба иштирокчиён супориш дода мешавад: як намуди таомро, ки хеле ва хеле дӯст медоранд, интихоб намоянд. Онҳо интихоб мекунанд, тренер шарҳ медиҳад.

Чун қоида, дар ин марҳила интихоби иштирокчиён бетартибона мебошад.

Марҳилаи дуюм – ба иштирокчиёни гурӯҳ як ҳолате дода мешавад: шумо ба ҳазираи беодам афтодед, шумо бояд ҳар чӣ бисёртар истодагарӣ кунед, то он даме, ки шуморо наҷот медиҳанд. Аммо ҳазира камтар афсонавӣ мебошад ва парихоӣ ҳазира ба шумо интихоби таомҳоро, ки шумо барои зинда мондан интихоб мекунед, пешниҳод карданд. Шумо кадом таомро интихоб мекунед?

Иштирокчиён интихоб мекунанд, тренер шарҳ медиҳад.

Чӣ хеле ки таҷриба нишон медиҳад, интихоби аввал ва дуюми иштирокчиён то 50-90% фарқ мекунад

Машғулиятро бо чунин паём ҳамбаста кардан мумкин аст. Иттилоот – ба монанди он маҳсулотҳои, ки моро ихота кардааст, мебошад. Ва чун

дигар чузъиёт он ба мо барои худро нигоҳ доштан, бехатарии худро таъмин кардан, ҳаёти худро барпо кардан, ба шароитҳои нав мутобиқ шудан ва ғайраҳо ёрӣ мерасонад. Масалан, қоидаҳои ҳаракати роҳ, қоидаҳои бехатарии зидди сӯхтор ин иттилоот аст. Он ба мо ёрӣ медиҳад, то мо зинда монем. Вақте мо ба дигар давлат кӯчида равам, мо бояд забон, қонун ва анъанаҳои он ҷоро омӯзем. Ин маълумот ба мо кӯмак мекунад, ки зуд ба ҷомеа ҳамгиро шавем.

Пач чӣ гуна метавонем иттилооти “партовӣ”-ро фарқ кунем ва майнаи сари худро бо он пур насозем? Вобаста ба ин, як қатор аломатҳо мавҷуданд.

Онҳо:

1. Иттилоот ба ҳаёти шумо таъсир намерасонад ва шумо ба он таъсир намерасонед.
2. Шумо ба таври равшан наметавонед гӯед баро чӣ он иттилоъ ба шумо лозим аст.
3. Ин маълумот аз даҳон ба даҳон мегузарад (ҳама/бисёриҳо онро такроран чоп мекунанд), аммо ҳеҷ кас наметавонад тафсилоти онро равшан нишон диҳад.
4. Атрофи ин маълумот эҳсосоти сунъӣ бисёранд (ин метавон сарлавҳаҳои равшан ба монанди “Ҳангома”, “Фалокат” ва ғ. бошад.
5. Таваҷҷуҳ ба иттилоот ба таври сунъӣ афзоиш меёбад, ба монанди «Оё шунидаед...», «Шумо аллакай додугирифт кардед...».

ММ

Барои мустақкамкунии мавзӯё кор дар гурӯҳҳои хурд гузаронидан мумкин аст.

Ҳозирин дар гурӯҳҳои 3-5-нафара ҷамъ меоянд.

Ҳар як гурӯҳ 4-5 ахборот дар мавзӯи гуногун мегирад.

Вазифа: муайян кардани иттилооти “партовӣ”, нодаркорӣ ва инчунин, иттилооте, ки фоиданок буда метавонад.

Ахборот чунин интиҳоб мешаванд, ки аз 4-5 паём танҳо якеаш фоиданок бошанд.

Аъзоёни гурӯҳ ҳангоми пешниҳоди кори худ бояд нақл кунанд, ки кадоме аз аломатҳои иттилооти “партовӣ”-ро онҳо истифода бурданд.

Вақти иҷроиши вазифа – 10-12 дақиқа. Ахборот аз тарафи тренер, бо назардошти давлат ва минтақаи гузаронидани омӯзиш интиҳоб мешавад.

МАВЗЌИ 4. АЗ ДИГАРОН БОТАЌРИБАТАР ШАВ. ВОСИТАЌОИ ОСОН ВА ШАВЌОВАРИ САНЌИШ ВА ҶУСТУЌЌЌИ ИТТИЛООТ

Машк

Оғози тренинг

Тавре дар боло зикр шуда буд, яке аз хусусиятҳои иттилоот ин мавриди санҷиш қарор гирифтани мебошад. Ба ғайр аз он, принципҳои тафаккури интиқодӣ низ дар асоси таҳлили

оддии иттилоот сохта шудаанд ва он ҳамон тафтиш мебошад. Гӯе иттилоот худ пешниҳод менамояд, ки онро бояд тафтиш намуд. Гузашта аз ин, дар ҷаҳони муосир, ки дар он иттилоот фаровон аст ва он на ҳамеша ба мақсадҳои хуб истифода мешавад, бори дигар меарзад, ки биандешем: оё ба ҳар чизе, ки дар хабар ё пост навишта шудааст, бовар кардан мумкин аст?

Аммо як саволе ба миён меояд: онро чӣ гуна бояд кард? Бо кадом қоидаҳо, воситаҳо, усулҳо? Зеро дар ҳоле, ки ҳуди иттилоот, намудҳо ва шаклҳои он ин қадар зиёд бошанд, пас роҳҳои санҷиши он низ бисёранд.

Дар ҳақиқат, имкониятҳо ва методҳои гуногун ба таври кофӣ мавҷуданд – аз барномаҳои муосир сар карда, то алгоритмҳои аналитикӣ. Асосан, мутахассисони касбӣ бо ин кор машғуланд, ё онҳое, ки малакаҳои муайяни техникӣ доранд.

Аз ин лиҳоз, ба мо воситаҳои оддӣ, дастрас ва фаҳмо, ки истифодабарандаи оддии иттилоот истифода бурда метавонад, лозиманд. Ин воситаҳо кадомҳо буда метавонанд?

ММ 1

Тренер ба ҳозирин бо суолҳо муроҷиат мекунад: шумо чӣ гуна иттилоотро тафтиш мекунад? Кадом воситаҳоро медонед?

Ҷавобҳои онҳо дар флипчарт часпонида мешаванд.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

-иттилоотро танҳо аз манбаъҳои, ки ба онҳо боварӣ дорам, мехонам;

- дар бораи рӯйдод дигарон чӣ менависанд, мебинам;
- ақидаҳои якчанд мутахассисро гӯш мекунам;
- мебинам, ки оё муаллиф ишора шудааст ё не;
- дигар нашрҳоро, ки дар бораи онҳо аллакай маълумоти кофӣ баромадааст, мебинам;
- аз дӯстон мепурсам, ки онҳо чиро оиди рӯйдод хондаанд ё медонанд.

Ҳамаи усулҳои ишорашуда хуб ва мақбуланд. Аслан, ҳама намуд усулҳое, ки ҳақиқат будани иттилоъро муайян мекунад, мумкин истифода шавад. Муҳим расидан ба мақсад ва гирифтани посух ба савол, ки оё маълумот дуруст аст ё не.

Барои хубтар дида баромадани усулҳо ва воситаҳо онҳоро мебояд ба категорияҳо ҷудо намуд.

Тафтиши иттилооти матнӣ

Иттилооти матнӣ – аз ҳама бештар истифодашаванда. Аксари маълумотро мо аз он мегирем. Барои тафтиши он як қатор усулҳои оддиро метавон истифода бурд. Ба ғайр аз он, бояд ба аломатҳои муайяне, ки нодурустии маълумотро нишон медиҳанд, диққат дод.

Онҳо:

1. Сарлавҳаи хеле равшан, ҳангомаовар ба мо нишон медиҳад, ки муаллиф ба таври сунъӣ диққатро ҷалб кардан мехоҳад. Ин маънои онро дорад, ки дар он ягон мақсади ғаразноке ҳаст ва маълумот ягон нуқсон дорад.
2. Бояд ба мувофиқатии сарлавҳаю тасвирҳо бо маънои ахбор диққат дод. Онҳо бояд дар як маҷро бошанд. Агар ягон номувофиқатӣ бошад, иттилоот метавонад нодуруст ё таҳрифшуда бошад.
3. Мавҷудияти муаллиф, зикри номҳои аниқӣ манбаъҳои маълумот. Агар муаллиф ишора нашуда бошад, ин маънои онро дорад, ки расона намехоҳад ҷавобгарӣ аз нашрро ба худ гирад. Агар манбаъ набошад (чӣ хеле, ки ба мо шахси боэътимод хабар дод), ё он аниқ набошад (олимони Бритониё), нишонаи он аст, ки иттилоот бофта ё таҳрифшуда бошад.
4. Бисёриҳои эҳсосот. Ахборот набояд моро тарсонад, ба ҳайрат гузорад (сунъӣ), ба таҳлука андозад, балки бохабар кунад. Матни дорои эҳсосоти сахт, ба таври сунъӣ бо калимаҳо, ки эҳсосоти баландро бедор

мекунанд, рангоранг шуда, аломатҳои иттилооти ғаразнок мебошад.

5. Мавҷудияти маълумоти якхела дар дигар манбаъҳои иттилоотӣ. Чун қоида, оид ба рӯйдодҳои каму беш назаррас якҷанд манбаъҳо хабар медиҳанд. Барои фаҳмидани боэътимодӣ метавон нашрро дар 3-4 манбаъ муқоиса намуд. Ин вақти бисёрро намегирад, аммо воқеият илова мекунад.

6. Тафсилоти иттилоот дар ахбор лаҳзаи калидӣ аст. Агар маълумот умумӣ, рӯякӣ бошад, ки ба мо фаҳмиши аниқӣ рӯйдодро намедиҳад, пас он аз ҳақиқат дур аст.

Манбаи аслиро ҷустуҷӯ кардан. Ин, чуноне ки менамояд, на он қадар мушкул аст. Одатан, вақте расона иттилоотро аз ягон сомонӣ расмӣ, дигар ВАО-и боэътимод мегирад, ба онҳо истинод медиҳад, агар он набошад, пас ин нишонӣ боэътимодӣ аст. Агар бошад, пас мебошад бо истинод гузар карда, боварӣ ҳосил кард, ки манбаи маълумот дуруст ишора шудааст.

ММ

Машғулият барои мустаҳкамкунии маводҳои барои тафтиши иттилоотро баъди ҳар як зермавзӯӣ гузаштан хуб аст.

Барои зермавзӯи мазкур сенарияи зеринро метавон гузаронид. Иштирокчиён дар гурӯҳҳо ҷамъ мешаванд. Аз рӯи қоида – ҳар як гурӯҳ дастаи мутахассисони ВАО. Вазифаи онҳо – муайян намудани иттилооти ғаразнок ва додани тавсияҳо оиди сифати кори ин ё он ВАО ба Вазорати иттилоот.

Ҳар як гурӯҳ се хабар аз ВАО-и шартии гуногун мегирад.

Мақсад: муайян намудани ахборот бо эътимоднокии шубҳаовар ва нишон додани камбудии он (барои мактуби тавсиявӣ ба вазорат).

Паёмҳо аз тарафи тренер чунин интихоб мешаванд, ки иштирокчиён тавонанд аломатҳои муайян кардани иттилооти боэътимодро истифода баранд.

Вақт барои иҷрои вазифа – 10 дақиқа.

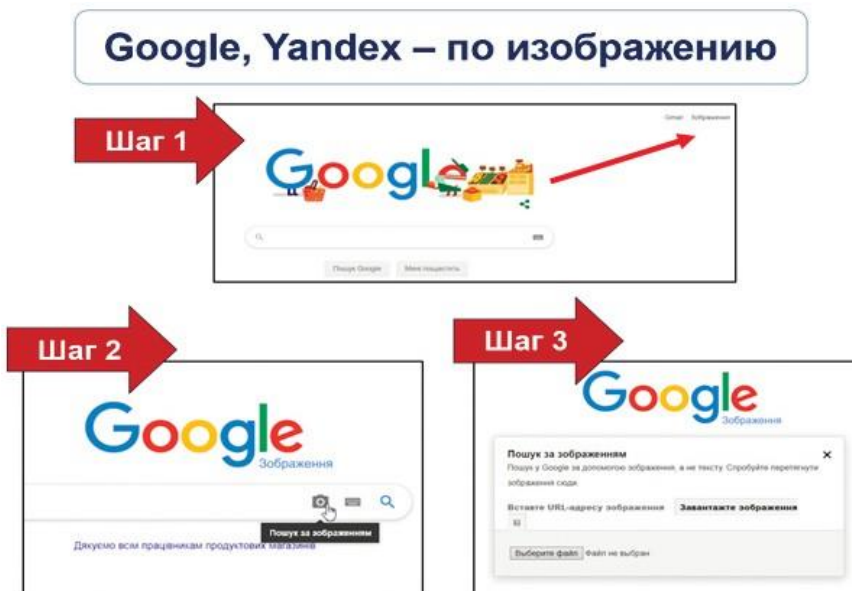

ЧУСТУЧЎ/ТАФТИШИ АКС

Имрӯзҳо қариб ҳамаи маълумот дар хабарҳо бо аксҳо ороиш мешаванд. Ин ба хотири додани ахбороти иловагӣ, диққатҷалбкунӣ ба паём ва мақом (статус)-и нашриёт мебошад (агар акс асли бошад). Аммо аксар вақт барои гумроҳ кардани аудитория дар хабар аксе интихоб мешавад, ки ба рӯйдод алоқае надорад, ё акси нопурраест, ки дигар хел маънидод карда мешавад.

Барои тафтиши бозътимодии истифодаи акс, муаллифии он, пуррагӣ ва инчунин, гирифтани маълумот оид ба истифодаи ин тасвир, метавон воситаи оддитаринро истифода бурд – ҷустуҷӯи акс дар ҷустуҷӯгар. Ин алгоритми оддиро аксар вақт аз диққат дур мегузоранд, дар ҳоле, ки он ҳаҷми калони иттилооти тафтишшавандаро медиҳад.

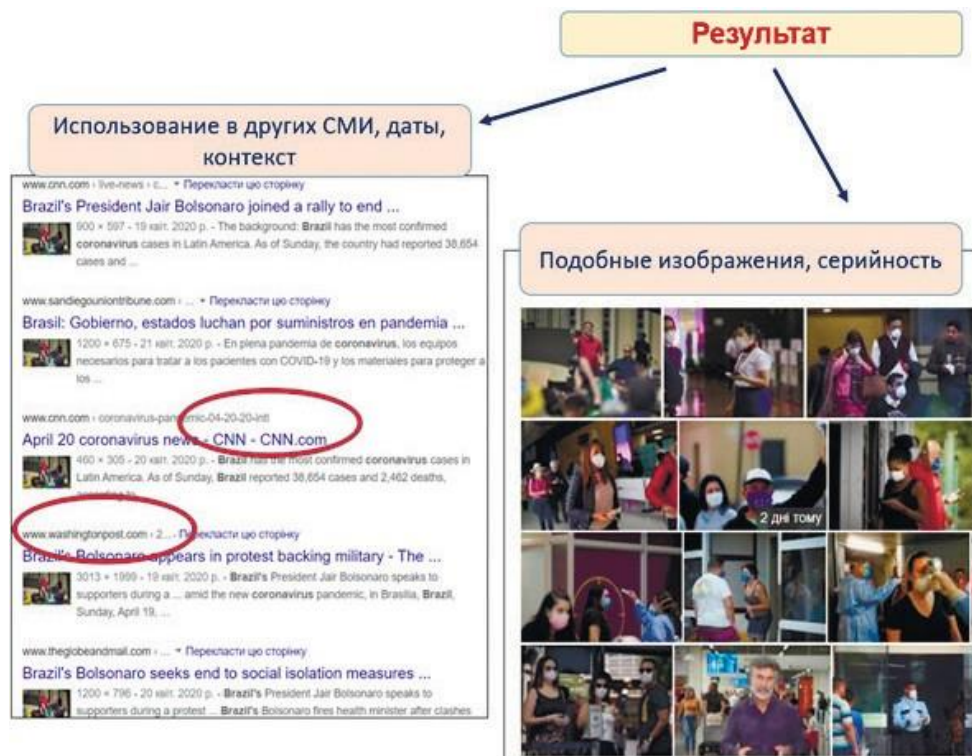
Кори он оддӣ аст (слайди зерин).

Бо истифода аз воситаи тафтиш тариқи ҷустуҷӯ бо акс мо метавонем чунин масъалаҳоро муайян кунем:

- умуман чунин акс вучуд дорад ё не;
- оё он дар ин маълумот пурра ё қисман истифода шудааст;
- оё чунин рӯйдод, акс дар дигар манбаъҳо вучуд дорад ё не;
- ин акси ягона аст ё яке аз силсилаи аксҳо;

- кай ва аз тарафи кадом ВАО ин акс истифода шудааст;
- мундариҷаи истифодаи акс: чӣ гуна рӯйдод, кӣ ва ё чӣ дар он тасвир ёфтааст.

МУАЛЛИФИИ АКС

Ба ғайр аз ин воситаҳои тафтиши акс ва тафтиш бо акс, боз як воситаи шавқовар ва монанд ба оне, ки муфаттишони махфӣ истифода мебаранд, мавҷуд аст. Ин таҳлили ҷузъиётҳои акс мебошад. Ҷузъиётҳо – ин калидҷаҳои майда, ки чунин сирҳоро мекушоянд:

- акс дар кадом сол гирифта шудааст;
- дар кадом фасли сол ва вақти шабонарӯз;
- дар кадом мамлакат, кадом шаҳр;
- иштирокчиёни рӯйдодҳои дар акс инъикосёфта кӣ ҳоянд;
- рӯйдод чӣ қадар давом додааст.

Барои аз акс ин маълумотро гирифтани, чӣ ёрӣ хоҳад дод? Тафсилот-аломатҳои зерин:

- фасли сол, падидаҳои табиӣ, мавқеи офтоб;
- аломатҳои роҳ, аломатгузори, рӯйпӯши роҳ, роҳи пиёдагард;
- хусусиятҳои меъморӣ, ҷузъиётҳои хоси биноҳо;
- эълонҳои муваққатӣ, эълонномаҳо, билбортҳо, лавҳаҳо;
- хусусиятҳои нақлиёт, рақами онҳо, хатсайр;
- номҳои мағозаҳо, қаҳвахонаҳо, дигар муассисаҳо, номҳои кӯчаҳо, рақамҳои хонаҳо;
- либосҳо, лавозимот, рафтор, тарзи исти одамон.

ММ

Барои мустақамкунии мавзӯ, кор дар гурӯҳҳои хурдро бо элементҳои бозӣ метавон давом дод.

Ҳозирин дар гурӯҳҳо ҷамъ мешаванд. Ҳар як гурӯҳ – ин гурӯҳи иктишофӣ (разведка) ё шабакаи ҷосусӣ, ки супориши махфиро иҷро намуда истодааст: баъди таҳлил кардани тафсилотҳои акси (фрагменти шаҳр) ба ҳар як гурӯҳ додашуда, кадом шаҳр, соати рӯйдод ва фасли солро муайян менамоянд.

Барои таҳлил метавон ҳар ду василаи тафтиши аксро истифода бурд.

Гурӯҳе, ки ҳуҷҷати мукамалтари аломатҳоро ҷамъ оварда, супориши асосиро ҳал кардааст, ҷоизаи рамзӣ мегирад.

Вақт барои иҷрои супориш – 15 дақиқа.

ГЕОМАВҚЕЪ

Истифодаи воситаи Google-сайёра

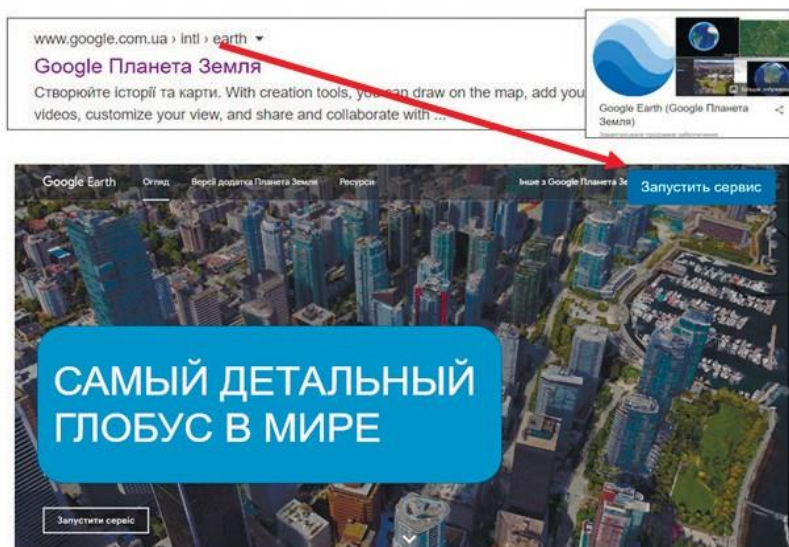
Боз як методи оддӣ, аммо самараноки тафтиши акс ва видео-тасвир, ин василаҳое мебошанд, ки воситаҳои геолокатиони ро истифода мебаранд. Ин воситаҳои муосир бинобар технологияҳо имконпазир шуданд. Ҳар касе, ки соҳиби гаджети оддитарин мебошад, аз барномаҳои геолокатионӣ истифода бурда метавонад. Ба ин роҳ мо суроғаи дарқори мағоза, муассисаро мекобем. Аммо ба ин васила иттилоотро тафтиш намудан мумкин аст?

Аз ҳама шавқовартар, қулайтар ва маърифатноктар ин низоми **Google-сайёра** мебошад. Онро чӣ гуна бояд истифода бурд?

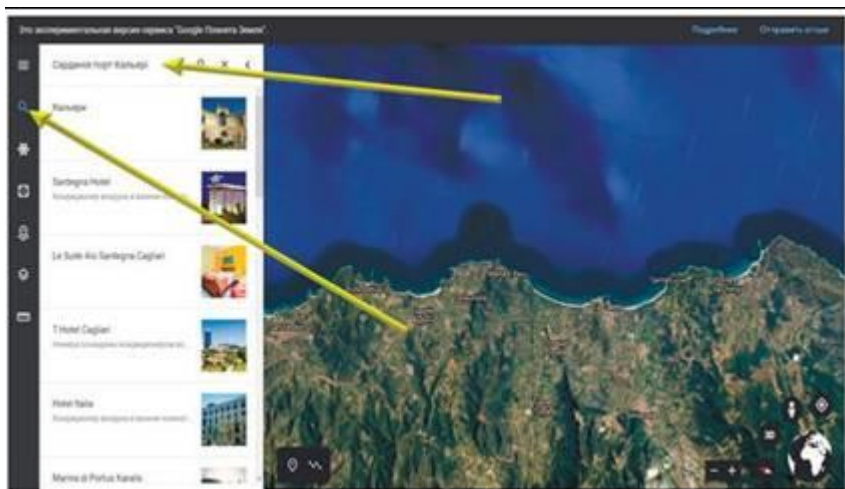
Масалан, шумо паёмеро хонда истодаед, ки дар он акс ё видео истифода шудааст. Навиштаҷоти зеро акс, кадом шаҳр, кӯча ва ғайраро нишон медиҳад. Аммо шумо ба он бовар намекунад, тафаккури интиқодиро пайваст мекунед ва аз **Google-сайёра** истифода мебаред.

Истифодаи ин низом хеле оддӣ аст. Хизматрасони ро бояд боргирӣ намуд, ки ин тез ва осон аст. Пас аз он ҷустуҷӯи маълумот ба тартиби оддии ҷустуҷӯгар ба роҳ монда мешавад: номи мавзёро ворид намоед ва тасвири онро гиред. Баъдан, бо воситаҳои дохилӣ кор мекунед. Онҳо танҳо сетоанд (3 қадам). Лекин он барои ба таври маҷозӣ “таҳқиқ” намудани ин ё он макон кифоя аст.

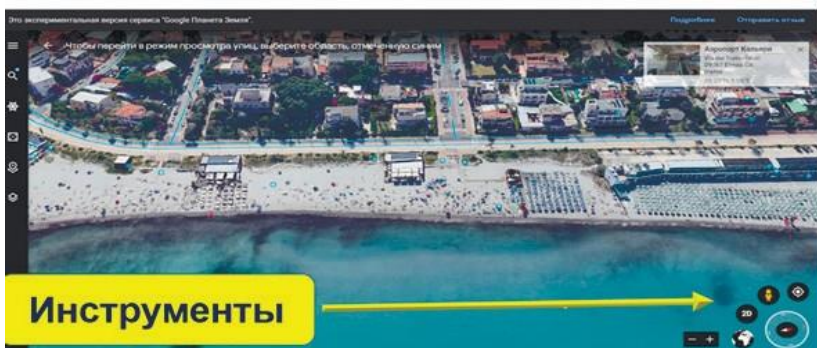
Қадами 1. Насби низом

Қадами 2. Сар додани ҷустуҷӯ, ишораи макон барои ҷустуҷӯ

Қадами 3. Истифодаи воситаҳо, таҳлили мавзеъ

2D

Режим
просмотра

Смена угла
обозрения

Режим
пешехода

ММ

Барои мустақамкунии мавзӯ, кор дар гурӯҳҳои хурдро бо элементҳои бозӣ метавон давом дод. Масалан, бозии муфаттишони махфӣ/разведкаунандагонро давом додан. Барои ин супориш, иштирокчиён ба киберҷосусон мубаддал мешаванд.

Ҳар як гурӯҳи хурд супориш мегирад: хабаре, ки дар он рӯйдодӣ дар ягон мавзӯе рухдода (бо аксҳо) тасвир шудааст.

Супориш: бо ёрии хизматрасонии **Google-сайёра** бозьтимодии ин маълумотро тафтиш кардан. Мамлакат, шаҳр, кӯча ва аломатҳои кӯча, ки дар хабар сухан меравад, ёфтани зарур аст.

Барои ин супориш мумкин аст, ки маконҳои машҳур ё мавзӯҳои минтақа, шаҳр ва мамлакати худро интихоб намуд.

Барои иҷрои ин супориш 4-5 гачет зарур аст: телефон, планшет, ноутбук (планшет ё ноутбук қулайтар мебошанд). Гурӯҳи иборат аз 3-5 нафар метавонанд бо як таҷҳизот кор кунанд.

Вақт барои иҷрои супориш – 15 дақиқа.

БАХШИ 2. КӢ ВА ЧӢ ГУНА МОРО ДАР ОЛАМИ РАҚАМӢ ФИРЕБ МЕДИҲАД. ДӢСТОНИ МО ДАР ОЛАМИ ИТТИЛООТ

Донишҳо, малакаҳои азхудшаванда:

- Чӣ гуна дар фазои иттилоотӣ мавқеи худро муайян кардан.
- Далел ва ақида чист, бо чӣ фарқ мекунанд.
- Фейк чист, фарқияти он аз иттилооти бозътимод.
- Намудҳо ва хусусиятҳои фейкҳо.
- Муайянкунии фейкҳо чӣ гуна бояд омӯхт.
- Роҳҳои дасткориҳои иттилоот
- Принципҳои гигиенаи иттилоотӣ.
- Аломатҳои муайян намудани иттилооти безътимод.
- Қоидаҳо ва принципҳои ташаккули хабарҳои муфид.
- “Қоидаи наздик овардани шавқҳо” чист ва чӣ гуна онро истифода бурдан.

МАВЗӢИ 1. ДАЛЕЛ ВА АҚИДАҲО

Машқ

Огози тренинг

Вақте мо бо ин ё он иттилоот кор мекунем – сухан меронем, гӯш мекунем, мехонем, ҳатто фикр мекунем, фаҳмишҳои далел ва ақидаро во меҳурем.

Мо ин калимаҳоро талаффуз мекунем, истифода мебарем. Аммо то охир маънои онҳоро мефаҳмем ва аз ҳама муҳим, таъсири онҳо ба иттилооте, ки як қисми он мебошанд? Оё мо метавонем далелро аз ақида фарқ кунем? Ва барои чӣ фарқ кардани онҳо муҳим аст?

Барои фаҳмидани дараҷаи донишу малакаи ҳозирин барои фарқ кардани далел аз ақида, мумкин аст бозӣ-машқро истифода бурдан.

ЛМ 1

Машқ-мусоҳибакуни «3 далелро фаҳмидан»

Иштирокчиёни тренингро ба ҷуфтҳо бояд ҷудо намуд. Ҳар яке аз иштирокчиёни ҷуфт бояд аз шарикҳои худ мусоҳибаи 2 дақиқавӣ гирифта, 3 далелро дар бораи ӯ омӯзад. Баъди хотимаи вақти муайяншуда, ҳар як нафар дар давоми 30-40 сония натиҷаи худро баён намояд.

Тренер флипчартро ба ду қисми вертикалӣ тақсим намуда, маълумотро қайд менамояд (қисмҳои тақсимшуда беном мемонанд).

Чун қоида, иштирокчиён то 60-70% далел ва 30-40% ақида медиҳанд. Масалан:

- далелҳо: се забонро медонад, соати панҷи саҳар мехезад, марказро ҷамъоварӣ менамояд, ҳайвоноти бехонаро наҷот медиҳад;

- ақида: қадбаланд, аз ҳама беҳтар дар синф суруд мехонад, хӯрокҳои миллиро хеле хуб омода мекунад.

ҚИСМИ АСОСӢ

Машқро хулоса намуда, тренер ба аудитория муроҷиат мекунад: «Ба фикри шумо, барои чӣ далелҳои дар мусоҳиба иброзшуда ба ду блок тақсим карда шуданд?» Ҳангоми ибрози фикрҳо, тренер ҳозиринро ба хулосае меорад, ки гӯё як қисми «далелҳо» далел нестанд. Ин ақида/раъй мебошад. Пас фарқиат дар чист?

Вақте мо дар бораи далел сухан меронем, он иттилооти муқарраршуда ва бозътимод аст, ки он метавон бо роҳи таҳқиқот, таҳлил, озмоиши ҷуқур, ҳисоби математикӣ ва ғайраҳо тафтиш ва исбот карда шавад, ё қайд карда мешавад. Масалан, шумо аз хоб хестед, соат 7-и субҳро нишон медиҳад. Яъне, далел қайд шудааст: шумо соати 7 аз хоб хестед. Далели мазкур (яъне, вақт) аз тарафи асбобе исбот шудааст, ки дурусти нишондиҳандаи он талош намешавад.

Ё ин ки шумо ба кори хона ёрӣ медиҳед. Табақоро шустед ва хабар медиҳед, ки 15-то табақ шустаед. Ин далел аст. Он бо чӣ исбот шуда метавонад? Бо ҳисобкунии оддӣ. Барои чӣ мо ба ҳисобкуни боварӣ дорем? Барои он, ки ҳамчун низоми бозътимод қабул шудааст.

Дигар қисми иттилоот чӣ камбудӣ дорад? Барои чӣ мо онро далел ҳисобида наметавонем?

Дар ҳар як “далел”-и навишташуда мо як баҳо медиҳем: беҳтарин, қадбаланд, зебо, аз ҳама калон ва ғ. Аммо ин баҳои шахсии мо, ақидаи мост. Мо дидем, аз наздиктар нигоҳ кардем, чашидем ва қарор кардем – ин себ аз ҳама ширинтар. Аммо дӯсти шумо меояд, мечашад ва мегӯяд: ин турш аст, ё аз ҳад зиёд ширин аст. Ҳатто агар шумо себро барои чашидан ба шахси соҳиби эҳтиром диҳед, ӯ метавон гуфт, ки себ тунд аст. Яъне, мо аллакай се ақидаи гуногун дорем. Мо набояд розӣ шавем ва қабул кунем, ки себ тунд аст, танҳо барои он, ки шахси ин гапро гуфта ба ақидаи шумо оқилтар аст. Ин танҳо ақидаи шахси дигар ва баҳои ӯ нисбати ин ҳолат аст. Гарчанде шумо боз ду намунаи беҳтари ақида доред. Пас, ин “далел” камбудӣ дорад! Пас, ин тамоман далел нест! Ин ақида аст.

Далел ва ақидаҳо даст ба даст зиндагӣ мекунанд. Мо онҳоро дар хабарҳо аз ТВ, паёмҳо дар интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ, дар китобҳо, дар дарсҳо во меҳурем. Аз ҳама муҳим – фарқиат байни онҳо ва хусусияти онҳоро фаҳмидан.

Барои боз ҳам чуқуртар фаҳмидани фарқиат байни далелҳо ва ақидаҳо (фикрҳо), бояд камтар хосият ва хусусиятҳои онҳоро омӯхт.

Биёед, дар аввал оиди дар кадом намуди ибораҳо шумо бештар бо ин фаҳмоишҳо рӯ бу рӯ мешавед, суҳан меронем: далел ва ақида.

ЛМ 2

Тренер ба ҳозирин ҳучуми ақлии кӯтоҳро пешниҳод менамояд.

Далел – дар кадом матн, бо кадом дигар калимаҳо яқоя мешавад? Пешниҳодҳои шумо (ҷавобҳои ҳозирин дар флипчарт/тахтаи синф ҷой карда мешаванд).

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- далели воқеӣ;
- далели ҳақиқӣ;
- далели боэътимод;
- далели илмӣ;
- исботи далел;
- далели бардурӯғ;
- далели муқарраршуда;
- чизе далел ҳисоб мешавад;
- ғайриоддӣ, аммо далел;

- далели муҳим.

Ақида – дар кадом матн, бо кадом калимаҳо якҷоя меояд? Пешниҳодҳои шумо (ҷавобҳои ҳозирин дар флипчарт/тахтаи синф ҷой карда мешаванд).

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- ақидаи шахсӣ,
- ақидаи ман,
- ақидаи ҷомеа,
- ақидаи мутахассис,
- ақидаи илмӣ,
- ақидаи дигар,
- ақидаи мустақил,
- ақидаи фиребанда,
- ақидаро баён кардан,
- ақидаи муҳолиф.

Хулосабарорӣ (тренер бо воситаи суолҳои тавсиядиҳанда ба ҳозирин ёрӣ медиҳад то онҳо мустақилона ба хулоса оянд).

Инак, биёед ба калимаҳое, ки дар якҷоягӣ бо далел оварда шуда буданд, тавачҷуҳ мекунем. Вариантҳо зиёд ва онҳо мегӯянд, ки далел – ин чизе, ки ба он боварӣ кардан мумкин аст, зеро он бозътимод/илмӣ/исботшуда/мутахассисӣ, яъне тафтишшуда ва мо онро ҳамчун ҳақиқат қабул карда метавонем.

Қадами дигар – ҳамчоягиҳо бо фаҳмиши ақидаро дида мебароем. Мо оиди ақида он чизе, ки дар бораи далел гуфтем, гуфта метавонем? На ҳама вақт! Ҳол он, ки барои мо фаҳмишҳо ба монанди ақидаи илмӣ ва ақидаи мутахассисон ҳастанд, ки бояд бозътимодиро нишон диҳанд. Аммо дар айни замон, мо бо чунин калимабандиҳо, ба монанди ақидаи алтернативӣ, шахсӣ, мустақил, ҳатто фиребанда рӯ ба рӯ мешавем. Яъне, ин ақидаҳои гуногун оиди ягон рӯйдод ё падида. Ё дар бораи далел! Чунин алтернативаҳо бисёранд – аз шахсӣ то илмӣ, ҷамъиятӣ ва мустақил.

Яъне, ин машғулият гуфтаҳои тренерро дар қисмати лексионӣ тасдиқ менамояд.

Оё мумкин аст, ки фаҳмиши далел, ақида ва калимаҳои ҳамроҳикунандаеро, ки мо интиҳоб кардем, дар як гурӯҳи ибораҳои қисман якҷоя ё омезиш диҳем?

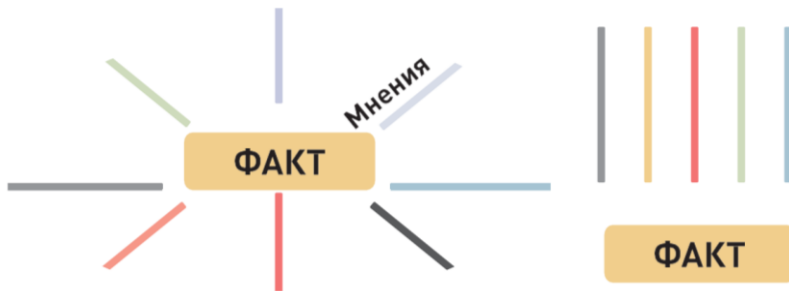
ЛМ 3

Тренер ба ҳозирин ҳуҷуми ақлӣ оиди чунин намуди ибораҳо пешниҳод мекунад.

Инак, вариантҳои эҳтимолӣ:

- ақидаи илмӣ оиди далел;
- мутахассис ақидаи худро оиди далел иброз намуд;
- ақидаи мустақил оиди далел;
- ақидаи шахсии ман оиди далел;
- касе ақидаи худро оиди далел иброз намуд;
- далелҳо ва ақидаҳои бардурӯғ;
- далелҳо ва ақидаҳои аҷоиб.

Тавре дидем, “марказ”-и хоси ин ибораҳо ҳамеша **далел** мебошад. Фаҳмиши **ақида** вектори худро иваз мекунад. Агар ибораҳои худро ба таври визуалӣ тасвир кунем, сурати зеринро ба даст меорем:

Тасвири аввал – варианте, ки ақида дар бораи ин ё он далел аст, илова бар он, ақидаҳои гуногун боз муҳолиф, муқобил ва бо вектори гуногун шуда метавонанд.

Тасвири дуюм – варианте, ки ақида оиди далел гуногун, аммо онҳо далел ва ҷузъиётҳои онро аз ҷиҳатҳои гуногун нишон дода метавонанд, ҳатто пурра менамоянд, яъне, ақидаи “параллелӣ”-и хос бошад.

Ин машғулият кадом хусусиятҳоро нишон медиҳад?

Далел – ин чизи боэҳтимод, рост, исботшуда ва тафтишшуда. Далел – фаҳмиши устувор.

Ақида – ин баҳогузори ин ё он падида, рӯйдод, ҳолат ё далел. Ақида доир ба ягон падида, рӯйдод ё далел гуногун буда метавонанд. Ақида метавонад тағйир ёбад.

Аммо ин ҳоло на ҳамаи маълумоти шавқовар аст, аз ҳама асосӣ, барои мо-истифодабарандагони иттилоот муҳим сифат ва хусусиятҳои далел ва ақида мебошад. Биёед дар таҳқиқоти худ қадами дигаре мегузорем.

Дар рафти кор ва муомила мо якчанд маротиба ба калимаҳои якҷоя бо далелро ба монанди бозътимод, тафтишшуда, исботи далел ва ғайраҳо дучор шудем. Ҳамаи ин калимаҳои ҳамроҳикунанда нишон медиҳанд, ки далел ин маводи тафтишшуда аст (ин аллакай бо машғулиятҳо мустаҳкам шуда буд). Савол: агар мо як далели тафтишшуда дошта бошем, оё метавонем бо ёрии он дигар далелро тафтиш кунем?

Масалан, дучарҳаи классикӣ ду чарх дорад. Ин далел аст. Аммо мо шубҳа кардем. Чӣ гуна метавонем ин далелро санҷем? Бо роҳи оддӣ – чарххоро шуморидан. Яъне, низоми ҳисобро, ки аксиома мебошад, ҳамчун далел истифода барем. Ё 5-10 акси дучарҳаҳои гуногунро гирем – сайрӣ, бачагона, кӯҳӣ, варзишӣ, шахрӣ ва ғайраҳо ва муқоиса намоем. Мо мебинем, ки дар дар ҳама аксҳо дучарҳаҳо ду чарх доранд. Акс – ин дигар далеле, ки барои тафтиши далели аввал истифода бурдем.

Лекин далеле, ки мо бо он дигар далелро санҷидем, номи худро дорад – ин бурҳон (аргумент). Барои ҳамин, агар чунин гӯем, дуруст мешавад: аксҳо ва ҳисоб, ки мо барои санҷидан истифода бурдем, ин бурҳонҳо (аргументҳо).

Оё ақидаро санҷида мешавад? Ақидаҳо бурҳон дошта метавонанд?

Масалан, дар мусоҳибаи оғози машғулият чунин ақида изҳор шуда буд: «таомҳои миллиро хеле хуб омода менамоем». Оё мо метавонем ин ақидаро тафтиш намоем?

ЛМ 4

Тренер ҳучуми ақлӣ пешниҳод мекунад: чӣ гуна метавонем ин ақидаро тафтиш намоем? Чӣ метавонад бурҳони ин ақида бошад? (ҷавобҳои ҳозирин дар флипчарт ҷой карда мешаванд).

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- Хуб омода мекунад, чунки ҳамаи қоидаҳои ретсептро риоя мекунад;
- чунки ба ҳама маъқул аст;
- чунки хӯрок хело болаззат аст;

- ситоиши калонсолон ҳаст;
- баҳои мусбӣ аз тарафи касоне, ки ба таври касбӣ хӯрок омода мекунад;
- дар озмун ғолиб омад;
- муштариёни зиёд дар Instagram дорад ва ғ.

Пешниҳодҳои ҳозиринро ҷамъбаст карда, тренер диққати онҳоро ба ин суол ҷалб мекунад: ҳамаи онҳоро бурҳон гуфтан мумкин аст? Албатта, мумкин. Шумо метавонед ретсептро нишон диҳед ва онро бо тарзи омода намудани он шахс муқоиса кунед, ифтихорнома аз озмун, ё шумораи муштариён дар шабакаи иҷтимоиро нишон диҳед, ҳатто метавонем баҳоҳои дигаронро қайд кунем.

Яъне, ақидаи мо бурҳонҳои кофӣ дорад. Аммо саволи асосӣ: оё мумкин аст дар асоси ҳамаи ин бурҳонҳо иқрор кунем, ки ақидаи мо рост аст? Аз як ҷиҳат, ҳа. Аз ҷиҳати дигар, не. Зеро як қисми бурҳонҳо низ ақида ҳаст. Оиди қисми дигари бурҳонҳо метавон гуфт, ки онҳо далелҳои аксиомавӣ намебошанд. Масалан, ифтихорнома аз озмун танҳо ифтихорномаи як озмун мебошад. Агар чунин ифтихорнома бисёр бошад, ин маънои онро надорад, ки он шахс аз ҳар гуна озмунҳо ифтихорнома гирифтааст ва ғ.

Барои ин чунин гуфтан мумкин аст, ки:

- ақида метавонад бурҳондор бошад;
- ақидаро наметавон санҷид.

ММ

Барои мустаҳкамкунии мавзӯ кор дар гурӯҳҳои хурд мегузаронем. Вақт барои иҷрои супориш – 7 дақиқа. Иштирокчиён дар гурӯҳҳои 3-5-нафара ҷамъ меоянд. Ҳар як гурӯҳ чунин супориш мегирад:

- Аз рӯйхати тезисҳо муайян кунанд, ки кадоме аз онҳо далелҳо доранд ва кадоме ақида мебошанд;
- барои як далел (бо интиҳоби гурӯҳ) бурҳонҳо оваранд, ки бо ёрии онҳо он далелро санҷида исбот карда шавад;
- барои як ақида (бо интиҳоби гурӯҳ) бурҳонҳо овардан, ки ақида бурҳондор бошад.

Намунаи супориш (ҳар як гурӯҳ маҷмӯи тезисҳои худро мегиранд):

1. Ин донишҷӯ, ба имтиҳон ба таври кофӣ омода нест.
2. Рассоми ҷавон расме кашид, ки метавон шоҳасар номид.
3. Гурӯҳе иборат аз 30 донишҷӯ дар экскурсияи Осорхонаи таърихии шаҳр иштирок доштанд.
4. Ҳангоми хомӯшкунии оташ сӯхторхомӯшкунон 10 адад техникаи махсусро истифода бурданд.
5. Филми нав аз ҳад зиёд дилгиркунанда ва пешбинишаванда будааст.
6. Инстаграм-блогери «НК» зиёда аз миллион муштарӣ дорад.

Баъди анҷоми кор, ҳар як гурӯҳ қарорҳои худро пешкаш менамояд. Анҷоми тренинг: тренер паёмҳои асосии машғулиятро ҷамъбаст мекунад.

ИЛОВА

ЛМ 4

Тезиси супориши мазкур мумкин аст аз пешниҳодҳое, ки иштирокчиён иброз доштанд, гирифта шавад ё аз тарафи худи тренер пешниҳод шавад, дар ҳолате, ки вариантҳои шавқовар кофӣ набуданд. Барои ин, ё омодагии пешакӣ бояд дошт ё тезисро аз вариантҳои пешниҳодшуда омода намуд.

ММ

Варианти дигари супориш барои мустақамкунӣ чунин буда метавонад. Аз байни иштирокчиён як ҷуфт интиҳоб мешавад, ки нақши нотиқонро иҷро мекунанд. «Нотиқон» муколамаи хурде барпо мекунанд, ки дар он тезисҳо бо далел ва тезисҳо ба ақидаҳо ҳафт.

Пеш аз он, ки нотиқон муколамаро оғоз мекунанд, аудитория дар ду гурӯҳ ҷамъ мешаванд. Як гурӯҳ дар суханҳои онҳо тезис-далелҳоро меёбанд, гурӯҳи дигар – тезис-ақидаҳоро. Иштирокчиёни гурӯҳ метавонанд муколамаро дар диктофон сабт кунанд ва ҳангоми иҷрои супориш ба он гӯш кунанд. Барои иҷрои он 7 дақиқа дода мешавад.

МАВЗЎИ 2. АФСОНАҲОИ ИТТИЛООТӢ Ё ФЕЙК ЧИСТ

Машқ

Оғози тренинг

Моро иттилоот ихота кардааст. Аммо он як сахро ё муҳити нофаҳмо нест. Ин падидаи ба назар намоён ва эҳсосшаванда аст. Мо гачетро мекушоем ва иттилоотро мебинем. Дар нақлиёт меравем ва суханони касеро мешунавем – ин ҳам иттилоот. Аз

интернет наворе тамошо мекунем ё барномае аз телевизион мебинем – ин ҳам иттилоот. Яъне, ахборот, паёмҳо, видеосюжетҳо, роликҳо, аксҳо, постҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ, мақолаҳо дар интернет ё нашриётҳо – ҳамаи инҳо иттилоот, дар ин ё он зухурот мебошад.

Вақте мо дар бораи далел ё ақида гап мезадем, якчанд маротиба калимаҳо ба монанди боэътимод, ҳақиқӣ, бардурӯғ, аниқ, беэътимодно баён намудем. Аз сабаби он, ки далел ва ақида ин чузъиётҳои иттилоот мебошанд, он суханонро дар бораи иттилоот низ гуфта метавонем. Масалан, он метавонад бардурӯғ, ҳақиқӣ, воқеӣ ва ғайривоқеӣ ё бофташуда бошад.

Ба ҳамаи мо афсона, қиссаҳо, ривоятҳо шинос мебошанд. Ба мо хондан ва шунидани онҳо маъқул аст. Дар айни ҳол мо хеле хуб медонем, ки он иттилооти бофта мебошад: ҳамаи ин афсона ва ривоятҳоро касе тасниф кардааст. Муаллиф, ё тавре оиди афсонаҳои халқӣ мегӯянд, халқ, гурӯҳи калони одамон. Муҳим ин, ки он ҳаёлот аст. Лекин мо аз ин иттилооти ҳаёлий ягон хатаре ҳис намекунем. Он ба мо зарар намерасонад. Баръакс, афсонаҳоро ба бачагон мехонанд то рафторҳои некро дар асоси мисолҳо омӯзонанд.

Аммо, чӣ мешавад, агар мо бо шакли дигари иттилооти бофта рӯ ба рӯ шавем, ки ба мо зиён расонида метавонад? Биёед, мефаҳмем, ки ин чӣ гуна иттилоот мебошад. Оё он ном, хусусият, хислатҳои хоси худро дорад; чӣ гуна онро муайян намуд ва чӣ гуна қурбонии он нашуд.

Тренер ба аудитория супориш медиҳад «Саргузаште нақл кунед».

Ҳар як иштирокчӣ дар муддати 5 дақиқа ба таври кӯтоҳ, бо 5-6 ҷумла, ягон саргузаште аз ҳаёти худ нақл мекунад. Ин метавонад рафтор, воқеа, ҳолат ё рӯйдодде бошад.

Баъди анҷоми вақт, тренер ба 3-4 иштирокчӣ пешниҳод мекунад то нақли кӯтоҳи худро бихонанд. (Тренер метавонад шарҳ диҳад, камтар шӯҳӣ кунад. Муҳим аст, ки фазои мусбии эмотсионалӣ сохта шавад. Ин яке аз муҳимтарин лаҳза мебошад).

Баъди баромади иштирокчиён тренер аз яке аз баромадкунандагон (иштирокчии А) варақа бо саргузашташро пурсон мешавад ва бо иҷозаи ӯ онро бо услуби худ мехонад. (Саргузашти воқеии равшантар интихоб карда мешавад. Баромади пешакӣ маҳз барои ҳамин лозим аст, то имконияти интихоби ғайримустақим пайдо шавад. Ин лаҳза муҳим аст, зеро марҳилаи дигари машғулият атрофи саргузашти интихобшуда бунёд меёбад).

Тренер як бори дигар саргузашти аслии иштирокчиро мехонад, то тафсилоти онро ба ҳозирин ёдовар намояд ва диққати онҳоро ба саргузашти иштирокчии А ҷалб созад.

Масалан, варианти саргузашти воқеӣ чунин буда метавонад (тренер саргузаштро аз номи шахси сеюм мехонад):

«Темур ба скейтбординг шавқ пайдо кард ва қарор кард, ки ба худ скейти касбӣ ҳарад. Барои аз волидайн пурсон нашудани маблағи иловагӣ, ӯ ба сарфа кардани пули кассагии худ оғоз намуд ва инчунин, ҳамчун тарғиботчӣ ё хаткашон кор мекард. Ҳамон вақте ки барои ҷамъ кардани маблағ камтар вақт боқӣ монда буд, дар корхонаш мушқилиҳо сар шуд.

Як рӯз Темур дар мағоза буд ва дид, ки ҳамёни як шахс ба замин афтид. На худи он шахс, на дигар харидорон инро надиданд. Темур ҳамёнро гирифт. Дар он маблағи калон буд. Фикри аввал – ҳамаашро ба худ гирифтани буд. Маблағ ҳатто бештар аз нархи скеит. Аммо шубҳа галаба кард ва Темур он шахсро аз пасаш рафта ҳамёнро баргардонд. Он шахс хурсандона аз ҳамёнаш як пулро гирифта ҳамчун рамзи сипос дод. Ин пул барои скейти кифоя буд».

Варианти тренер №1:

«Темур ба скейтбординг шавқ пайдо кард ва қарор кард, ки ба худ скейти касбӣ харад. Ӯ роҳи ҳилларо пеша кард: ба волидайнаш гуфт, ки пули киссагӣ кифоя нест. Волидайнаш ба ӯ бисёртар пул ҷудо карданро сар карданд. Аммо барои тезтар пули лозимаро ҷамъ кардан, ӯ кори иловагиро сар кард: тариқи интернет чизҳои кӯҳнаро харида фурӯхтан. Ҳамон вақте, ки камтари дигар пул лозим буд, дигар донишаш нокифоягӣ кард. Як рӯзе дар мағоза Темур дид, ки ҳамёни яке аз харидорон ба замин афтид. На худи он шахс ва на дигар харидорон онро диданд. Темур ҳамёнро гирифт – дар он ҷо маблаги калони пулӣ буд. Барои гумонбар нашудан, Темур якчанд пулро аз он гирифтӣ ҳамёнро партофт. Он пул барои пурра кардани норасогии маблағ барои харидории скейт кифоя буд. Темур скеитро харид.

Варианти тренер №2:

«Темур ба скейтбординг шавқ пайдо кард ва қарор кард, ки ба худ скейти касбӣ харад. Аммо маблаги калон лозим буд. Волидайн ба ӯ пули киссагӣ медоданд, аммо ӯ нахост, ки сарфа кунад. Ӯ қарор кард, ки он маблағро бо дигар роҳ ба даст орад. Темур якчанд ҳамсолонашро ҷамъ кард то аз боғи ҳамсоиягон мева дуздӣ кунад ва онро дар бозори дур фурӯшад. Аммо баъдтар онҳоро гумонбар карданӣ шуданд ва бачаҳо ин фаъолиятанро қатъ карданд. Пас, Темур шариконашро барои ҷамъи оҳанпора водор намуд. Баъзан бачаҳо аз ҳавлӣ ё даромадгоҳҳои хонаҳо чизҳои, ки ҳоло истифода набурда буданд, мегиританд. Аммо барои ба мақсад расидан ин кор меарзид. Темур чизҳои ба дастовардари мефурӯхт, барои ҳамин ба худ бисёртар пул мегирит. Баъди камтар вақт маблаги лозима ҷамъ шуд. Аммо Темур аллакай қарор карда буд, ки ба ӯ скеит лозим нест. Дар байни чанд рӯз ӯ пулҳоро дар бозиҳои онлайнӣ сарф кард».

Баъд аз хондаи ҳардуи вариантҳои тренер аз ҳозирин хоҳиш менамояд, ки лаҳзаҳои асосии ҳар яки тафсилоти саргузашти Темурро бо навбат номбар кунанд. Ҷавобҳои дар флипчарт дар ду сутунча навишта мешаванд.

Марҳилаи дигар – ҷамъбасти лаҳзаҳои асосии ду саргузашт бо навбат.

Фарқият ва монандии **Варианти №1** ва саргузашти аслие, ки Темур нақл кард, кадомҳоянд:

- Идеяи асосӣ якхела мебошад: Темур қарор кард, ки бо

скейтбординг машғул шавад ва ба худ скейт харад;

- Дар ҳолати дигар, ӯ роҳи ҳилларо пеша гирифт: бисёртар пул мепурсид;
- ӯ пул кор карданро сар кард, аммо бо роҳи дигар;
- дар як лаҳза кораш омад накард;
- Темур ҳамёнро ёфт, аммо онро надод, як қисми пулро гирифт ва ҳамёнро партофт;
- ҷавон ба худ скейт харид.

Фарқият ва монандии **Варианти №2** ва саргузашти аслие, ки Темур нақл кард, кадомҳоянд?

- Темур хост скейт харад;
- ҷавон аз ҳисоби худ пулро сарфа намекард;
- ӯ гурӯҳро ҷамъ намуд, ки бо роҳи дуздӣ пул кор мекард;
- гурӯҳ оҳанпора ҷамъ карда, онро мефурухтанд;
- чизҳо ба одамон шояд лозим буданд;
- қисми зиёди пулро Темур ба худ мегирифт;
- пул ҷамъ шуд, аммо ӯ аз скейт даст кашид ва пулҳоро дар бозиҳои онлайнӣ бой дод.

ҚИСМИ АСОСӢ

Дар варианти якум саргузаште, ки тренер нақл кард, қайд кардан мумкин аст, ки қисман маълумот монандӣ бо оне, ки дар қиссаи аслии Темур баён шуда буд, дорад. Идеия асосии харидории скейт нишон дода шудааст. Аммо роҳи расидан ба он мақсад фарқ мекунад. Баъзе ҷузъиётро тренер худ бофта баромад, баъзеяшро таҳриф кард. Яъне, қиссаи аввали тренер дурӯғ аст, аммо як қатор ҷузъиётҳои ҳақиқатро дорад.

Варианти дуюми саргузашт аз тренер қариб, ки 100% бофта ва бардурӯғ аст. Дар он танҳо худ Темур аст. Аммо қиссаи скейт, чӣ гуна пулро ба даст овардан ва чӣ гуна қисса ба охир расид, тамоман аз саргузашти Темур фарқ дорад. Аз як ҷиҳат, ин қисса дар бораи ҷавонест, ки скейт харидан мехост. Аз ҷиҳати дигар – ин тамоман дигар саргузашт.

Ҳам якум ва ҳам дуум саргузашти тренер – ин фейк.

Фейк – ин қисман ё пурра қиссаи бофта аст. Таҳқиқотҳои охир, ки таҳлилкунандагони шабакаҳои иҷтимоӣ, ба монанди Facebook ва гурӯҳи мутахассисони расонаии донишгоҳи Оксфорд гузаронида истодаанд,

нишон медиҳад, ки 40%-и фейк дар асоси далелҳои бозътимод мебошад (аммо онҳоро таҳриф карда, тамоман ғалат тафсир мекунад) 60%-и он бошад, тамоман қиссаҳо, маълумот, паёмҳои ва ғайраҳо бофта мебошад.

Ҳама намуди иттилоот фейк буда метавонад – постҳо ва саҳифаҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ, шарҳҳо, ахборот, паёмҳо, мақолаҳо, аксҳо дар расона, сюжетҳо дар телевизион ва роликҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ҷузъиётҳои садой, вақте мо дар бораи радио гап мезанем, подкастҳо, суҳанрониҳо тариқи телефон. Ҳатто зуд-зуд иттилооти илмӣ сохтакорӣ мешаванд: мақолаҳои илмӣ, таҳқиқотҳои фейк нашр мешаванд.

Барои “рӯйпӯш кардан”-и фейкҳо, аксар вақт ҷузъиётҳои иттилооти ҳақиқӣ истифода мешавад, ки ба он бовар кардан осон аст (баъзан ин ҳақиқат равшан аст). Масалан, қиссаи аввали тренер дар бораи Темур. Дар он ҷо тафсилотҳои рост ҳам ҳастанд, аммо он бо бофтаҳо пурра шудаанд. Ҷузъиётҳои ҳақиқат моро водор мекунад, ки иттилооти бофтаро бо як боварӣ қабул намоем.

Технологияи имрӯза имконият медиҳад, ки иттилоот тамоман қалбаки карда шавад. Масалан, технологияи “машҳур”-и охиринаи сохтакорӣ намудани иттилоот – дипфейк (ин истилоҳ ба ҷойи истилоҳи “қалбаки” қабул шудааст) мебошад. Ин чӣ аст? Ин тарзи техникаи гузоштани тасвири рӯйи як шахс ба шахси дигар аст. Аз як ҷиҳат, ин шавқовар ва шӯҳиомез аст. Аз ҷиҳати дигар, он метавонад ҳам ба шахс ва ҳам ба кулли ҷомеа зарари калон расонад.

Масалан, ду саргузашти тренер дар бораи Темур. Агар дар қиссаи аслии мо он ҷавонро аз ҷиҳати хеле мусбӣ дидем – содиқона пул кор мекард, дар мағоза аз рӯи вичдон амал кард, пас дар қиссаи аввал аз тренер ӯ аллакай шахсияти Ҳиллагару корчаллон менамуд. Дар варианти баъдӣ бошад, ӯ тамоман ба қаҳрамони манфи табдил ёфт.

ЛМ 2

Тренер ба ҳозирин муроҷиат мекунад: «Ҳолатеро тасаввур кунед, ки қиссаи Темур ва скейтро касе дар ҳамон вариантҳои, ки тренер ибраз кард, мешунавад. Барои Темур чӣ оқибатҳои шуданаш мумкин (ҷавобҳо дар флипчарт навишта мешаванд)?»

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- таассуроти баде дар бораи он ҷавон пайдо мешавад;
- ин обрӯи ӯро паст мекунад: ҷавонро бевичдон меҳисобанд, ба ӯ бовар намекунад;
- бо ӯ дӯстӣ намекунад, ӯро хатарнок меҳисобанд;
- ӯро барои коре, ки накардааст, ҷазо доданашон мумкин.

Ин яке аз мақсадҳои асосии фейк мебошад, зеро онҳо ба хотири чизе сохта мешаванд:

- Тасаввурот дар бораи шахсе, падидае ё рӯйдодеро таҳриф ё тамоман дигар кардан;
- зиён расонидан, бадном кардан, беобрӯ кардани шахсе, гурӯҳи одамон, ҷомеа ё ҳатто мамлакат;
- шумораи зиёди одамонро гумроҳ кардан: фикри онҳоро дар бораи рӯйдоде ё дигарон тамоман дигар кардан;
- диққатро аз рӯйдодҳо ё далелҳои ҳақиқатан муҳими ягон воқеа ба дигар тараф ҷалб кардан;
- тарс, ваҳм, нобоварӣ паҳн кардан;
- шахсони алоҳида, гурӯҳи одамон, ҷомеаи калонро ба ягон амале ташвиқ кардан.

Яке аз мисолҳои равшани фейк вақтҳои охир, давраи пандемияи कोरोनाвирус, ки қариб ҳама мақсадҳои фейкро инъикос мекунад, ин қиссаи таъсири 5G ба бемории COVID-19 мебошад. Дар як лаҳзаи муайяне, иттилоот оиди гӯё зарари 5G ба таври оммавӣ дар ахборот, шабакаҳои иҷтимоӣ паҳн мешуд. Иттилооти бардурӯғ барои безътибор кардани технология, тасаввуроти одамон оид ба беморию таҳриф кардан, паҳн кардани нобоварӣ, тарс, ваҳм равона шуда буд. Дар мамлакатҳои гуногун ҳолатҳои оташ задан, шикастани манораҳои 5G, эътирозҳо дида мешуданд, одамон талаб мекарданд, ки чунин манораҳо нест карда шаванд ё насб нашаванд, агар чунин нақша бошад.

Шавқовар

Тренер бо ихтиёри худ метавонад дигар мисолҳо/кейсҳоро оиди чунин мавзӯ истифода барад (шояд нав ё ҷавобгӯ ба ҷуғрофияи мамлакат/минтақа бошад). Лаҳзаи муҳим: аҳамияти мисолҳо ва мавзӯи он бояд ба монанди мисоли 5G бошад.

Агар ба қиссаи Темур бар гардем, ба фикри шумо, оё фейк дар бораи ӯ метавонист дигаронро барои амал кардан бар зидди ӯ тела диҳад? Бешубҳа метавонист. Баъд аз шундан, ки Темур чунин шахси бад мебошад, ягон кас шояд ӯро ҷазо додан мехост. Ин метавонад ба фишори руҳӣ мубаддал шавад, ё ҳатто ба ҷанҷоли ҷисмонӣ бо таҳдид ба ҳаёт ва саломатӣ бошад. Ин танҳо дар бораи иттилооти хурди бофта мо сухан меронем, ки метавон аз натиҷаи истифодаи фейк шавад.

ММ

Детективҳо ва пингвинҳои парвозкунанда.

Дар оянда ба илми шинохтани фейк ва ба доми он наафтодан як машғулияти алоҳидае бахшида мешавад. Аммо дар аввал бояд қоидаи асосии зиддият ба фейкро дар ёд дошт: ба тафсилоти иттилоот тавваҷҷуҳ кардан.

Агар қиссаи Темур ва скейтро ба хотир орем, дар фейке, ки дар асоси ҷузъиётҳои рости қиссаи асли бунёд шуда буд, бисёр тафсилоте, ки ё таҳриф мешуданд, ё бо таҳрифшуда ва бофта омехта мешуданд, аз ин сабаб маънои аслии худро гум мекарданд (дар ин ҷо тренер метавонад флипчартро, ки дар он ҳизирин қиссаи феякии Темурро тафсилот медоданд, нишон диҳад).

Барои ёд гирифтани ин қоида ва муайян намудани ҷузъиётҳои, ки фейк будани маълумотро нишон медиҳад, метавон машғулияти «Детективҳо бар зидди пингвинҳои парвозкунанда»-ро истифода бурд.

Аудитория ба ду гурӯҳи детективон тақсим мешаванд. Ба гурӯҳҳо видеоролики хурде нишон дода мешавад.

Вазифа: муайян намудан – оё ин ролик фейк ё рост. Агар фейк бошад, кадом ҷузъиётҳо онро нишон медиҳад ва кадом ҷузъиётҳо онро дар зери қиссаи асли рӯйпӯш мекунад:

Метавон онро ҳамчун озмун гузаронд: кадом гурӯҳ аз ҳама бештар ҷузъиётҳои ростро меёбад, ғолиб меояд.

Ролик бо пингвинҳои парранда:

https://www.youtube.com/watch?time_continue=80&v=9dfWzp7rYR4&feature=emb_logo

ИЛОВА

ММ

Ҳамчун варианти дигари машғулият барои мустақамкунии мавзӯи инро истифода бурдан мумкин аст. Ҳозирин ба гурӯҳҳои хурд тақсим мешаванд. Ҳар як гурӯҳ дутоғӣ матн-паём – асли ва

ва дар асоси он феъки сохта. Вазифа:

- паёми феъкиро муайян кардан – он ба таври пурра бофта аст ё дар он ҷузъиётҳои ҳақиқат аз паёми асли истифода шудааст;
- тафсилотҳои тағйирёфтаи паёми феъкиро муайян кардан – онҳое, ки аслиро таҳриф мекунад.

Вақт барои иҷрои вазифа – 7 дақиқа. Баъди хотима, ҳар як гурӯҳ ёфтаҳои худро пешниҳод мекунад. Яқоя бо тренер таҳлил ва ислоҳи хатогиҳо гузаронида мешавад, дониши иштирокчиён пурра карда мешавад.

МАВЗӢИ 3. ДАСТКОРИИ ИТТИЛООТ: ЧӢ ГУНА БО ШУМО БОЗӢИ МЕКУНАНД

Машк

Оғози тренинг

Дар дунёи имрӯза ин ё он иттилоотро додугирифт кардан як чизи маъмулист. Шаклҳои додугирифти иттилоот тамоман гуногун шуда метавонанд: мукотиба, мубодилаи маводҳои эҷодиёт (масалан, ягон кас шеър, ҳикоя, мақола, навист, онро ба дӯсташ барои хониш дод, дӯсташ ҷавоб ё маслиҳат дод ва ғ.), гуфтугӯ, баҳс, мубоҳиса. Инчунин, мубодилаи ғоибона шуда метавонад: мо ба касе гӯш мекунем (масалан, тариқи телевизион, интернет), аммо иттилооти худро мубодила намекунем, балки, масалан, метавонем бо ягон роҳ ҳиссиёти худро, нисбат ба маълумоти қабулшуда баён намоем – қаҳр кардан, хурсанд шудан, тарсидан, дар ҳайрат мондан ва ғ.

Иттилооти бо ҳар гуна шакли мубодила қабулшуда, метавонад ба мо таъсири гуногун расонад. Мо метавонем донишу малакаҳо гирем, метавонем, чӣ хеле дар боло зикр шуд, эҳсосоти худро баён кунем, ё ки метавонем нуқтаи назари худро оид ба рӯйдод, одамон, падидаҳо тағйир диҳем.

Чӣ хел мешавад, ки як иттилоот ба мо дониш медиҳад, мо чизеро ёд мегирем, дигар бошад, моро мутаассир мекунад – хурсанд шудан, ё ғазаб кардан, аз ҳама муҳим, муносибати худро ба чизе дигар кардан, ягон амалро иҷро кардан? Аҷибаш ин аст – он метавонад ба мо маъқул набошад, мо ҳис мекунем, ки кори хато карда истодаем, лекин ба ҳар ҳол иҷро менамоем. Кӣ ва чӣ моро водор мекунад, ки чунин рафтор кунем?

ММ 1

Тренер ба ҳозирин пешниҳод менамояд то як бозии таҷрибавӣ гузаронида шавад.

Тренер мегӯяд, ки ҳоло ҳамаи иштирокчиён часпакҳо бо супоришҳо

мегиранд. Онро бояд иҷро намуд. Аммо барои дуруст иҷро намудани он бояд бодикқат ба тренер гӯш кунанд. Танҳо бо ин шарт метавон онро дуруст иҷро кард (бо ин тренер диққатро ҷалб мекунад).

Тренер часпакҳоро тақсим менамояд. Муҳим аст, ки часпакҳо бо тарафи пеш ба поён тақсим шавад, то иштирокчиён супоришро пешакӣ набинанд. Тренер огоҳ мекунад, ки вақти иҷро шудани супориш, бояд часпакҳоро ба флипчарт часпонанд (дар флипчарте пешакӣ ҷойҳо барои часпонидан омода аст).

Бо ишораи тренер иштирокчиён тарафи дигари часпакҳоро мекушоянд. Тренер мегӯяд: «Супоришро хонед ва дар часпакҳои худ се ЧОРКУНҶА кашед. Шумо 20 сония доред». Ин ибораро тренер якчанд маротиба бе ист такрор мекунад.

Аҷоиботи бозии таҷрибавӣ дар часпакҳо навишта шудааст: «Се СЕКУНҶА кашед».

P.S. Чӣ хеле таҷриба нишон медиҳад, 20-40% иштирокчиён ба ҷои секунҷа чоркунҷа мекашанд, яъне, “талабот”-и тренерро иҷро мекунанд, на супориши аспиро.

ҚИСМИ АСОСӢ

Бозӣ чиро нишон дод? Қисме ЧОРКУНҶА кашиданд, қисми дигар СЕКУНҶА. Барои чӣ? Зеро дар аввал, ҳангоми ифодаи шартҳои иҷроӣ супориш гуфта шуда буд, он чизе, ки дар часпакҳо ҳаст, иҷро карда шавад.

ЛМ 2

Тренер аз ҳозирин шарҳи ин ҳолатро хоҳиш менамояд.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- мавҷудияти ду шартӣ супориш дар хиҷолат монд;
- тренер гуфт, ки ўро бояд гӯш кард;
- ҳамин тавр шуд, ки бояд дар кадом қисми супориш гӯш кардани тренерро интхоб кард;
- обрӯи тренер роли худро бозид;

- худро гум кардам;
- дигарон чӣ кор мекарданд, нофаҳмо буд, маслиҳат кардан мумкин набуд;
- вақт кам буд ва имконияти фикр кардан набуд.

Инак, аксари иштирокчиён қайд карданд, ки суханони тренер онҳоро ба иҷрои ин шарт водор кард, зеро суханони тренер ва обрӯи ӯ муҳимтар буд. Ҳатто онҳое, ки камбудии вақтро ишора карданд, инчунин, дар зери фишори “тренер” монданд. Зеро дар бораи кадоме бештар муҳим аст, мулоҳиза бояд мекарданд: супориши навишта ё иброзшуда?

Тренер дар ин бозии таҷрибавӣ нақши як омилеро бозид, ки қисме аз ҳозирин водор шуданд, то супоришро хато иҷро кунанд. Ӯ ба интиҳоби иштирокчиён таъсир намуд. Гузашта аз ин, ин омил аз ақидаи шахсии онҳо ва дурустии интиҳоб волотар буд, ҳатто мумкин аст, ки муҳолифи он буд, интиҳоби дуруст буд.

Яъне, қисме аз ҳозирин, чӣ хеле ки дар аввали машғулият муҳокима шуда буд, қарори муайянеро қабул карданд, ки то охир нодуруст меҳисобиданд ва дар зери таъсири тренер монданд. Ва боз як лаҳзаи муҳим, ки қайд шуда буд: саросемагӣ, номуайяни, ҳиссиёти нодуруст будани интиҳоб ин ҳиссиёте, ки ҳангоми ин зиддиятҳо пайдо шудааст.

Чамъбасти бозӣ: он чизе, ки тренер кард, ин дасткорист.

Дасткорӣ дар фаҳмиши умумӣ ва дасткориҳои иттилоот, алаҳхусус, востаест, ки баҳри водор намудани мо барои қабули қарори муайян (мумкин, бар зидди қоидаҳо ва принципҳои мо), нуқтаи назари моро нисбат ба ягон шахс, рӯйдод, падида тағйир додан, водор намудани мо барои қабули чизҳои муайян на ба он тавре, ки рӯзи гузашта муносибат доштем, истифода бурда мешавад.

Мутаассифона, воситаҳои дасткорӣ хеле зиёданд. Барои чӣ мутаассифона? Барои он, ки аксар вақт ин воситаҳо на ба мақсадҳои ҳуб истифода мешаванд. Ба монанди:

- барангехтани адоват байни ҷомеаи хурд ё калони одамон (аз синфхона дар мактаб, гурӯҳ дар донишгоҳ, то этнос ва мамлакат);
- барои паҳн кардани таҳлука, шакку шубҳа;

- вайрон кардани боварӣ, қоидаҳои умумӣ ва меъёрҳои инсонӣ;
- ангехтани бетартибӣ, рафтори бадқасдона, ҳатто чанг;
- беобрӯ кардани як шахс, гурӯҳи одамон, ҷомеа, мамлакат.

Агар ба ёд оред, ин мафҳум ба фейк хеле наздик аст. Сабаб он аст, ки ҳам фейк ва ҳам дасткорӣ иттилооти бозътимодно таҳриф мекунад. Аммо агар фейк бофта бошад, чӣ хеле ки гуфта будем, пас дасткорӣ як намуд бозӣ аст. Бозӣ бо калимаҳо, далелҳо, мафҳумҳо. Аз ҳама муҳим, бозӣ бо ҳиссиётҳо!

Мақсади асосии дасткорӣ, ягон ҳиссиёти шуморо бедор кардан, мусбӣ ё манфӣ, муҳим нест. Муҳим он аст, ки ин ҳиссиёт бедор шавад. Ҷамчунин, дар бозӣ касе супоришро иҷро менамуд ва фикр мекард: «Тренер чӣ мегуфта бошад?», «Оё шарманда намешавам?», «Якто ман ягон чиро хато намекунам?» ва ғ. Яъне, қисме аз иштирокчиён тариқи ин призмаи эҳсосот «фикр» мекард. Маҳз эҳсосот ҳамон калидчаест, ки дари боварии моро мекушояд, зеро агар мо ба ҳиссиёт дода шавем, ба ин ё он далелҳо ба таври кофӣ интиқодан муносибат намекунем, тезтар бовар мекунем.

Масалан: мо ба кӣ тезтар доир ба ягон рӯйдод бовар мекунем, шахсе, ки оромона нақл мекунад ё шахсе, ки гиря мекунад, дод мезанад? Кадом шахс бештар бовариноктар аст – касе танҳо гӯяд, ки як миллион дар лоттерея бурд кардааст, ё касе, ки аз хурсандӣ мепарад ва дод зада хабар медиҳад?

Барои эҳсосоти моро бедор кардан, дар дасткорӣ тарзҳои гуногунро истифода мебаранд:

- агар ин хабар ё пост бошад, пас, сарлавҳаи равшану пуртаъсир дорад: «Сенсатсия!», «Садама!», «Инро шумо ҳоло надидаед!»;
- тасвир ё акси ҷолиб, зирак, шавқовар, ки ба худи маълумоти дар паём ё ахбор буда мувофиқат намекунад;
- манбаи баобрӯ, масалан: «Олимони Бритониё кори аз ақл берунро кардаанд», «НАСА видео бо аҳли ситораи бегона нишон дод»;
- тарзи ҷумлабандӣ: «ҳама ин ретсептро медонад», «ин далел кайҳо ба ҳама маълум аст», «аксари вақт ин гуна дору қариб, ки ба пуррагӣ вирусро нобуд месозад».

Бози «Се мутахассиси кайҳонӣ» (тамоми аудитория кор мекунад).

Биёед ояндаи наздикро тасаввур мекунем. Аз Замин ба Марс киштии кайҳонӣ равона шуд. Ба студияи телевизионӣ се мутахассисро барои шарҳи ин рӯйдод даъват карданд.

Тренер пешакӣ се матни гуногун барои се мутахассиси гуногун тайёр мекунад. Барои овоздор кардани “мутахассисон” се иштирокчӣ даъват карда мешаванд. Яке аз онҳо матни сирф илмӣ дорад – тӯдаи рақамҳо ва далелҳои дилгиркунанда. «Мутахассиси №1» бояд онро бо овози ғамангез ва якхела хонад.

«Мутахассиси № 2» ва «Мутахассиси № 3» матнҳои дасткорӣ доранд, ки аз ҳар ҷиҳат лоиҳаи парвозро танқид мекунад. Иштирокчиёни роли мутахассисонро иҷро менамуда, бояд онро бо эҳсосот хонанд.

Мутахассисон бо навбат бо суҳанони худ баромад мекунанд. Баъди баромад қисми боқимондаи ҳозирин бояд ба савол ҷавоб диҳанд:

«Оё шумо ақидаатонро доир ба парвоз ба Марс ташаккул додед (ҳар як иштирокчӣ бояд ҷавоб диҳад ва асоснок кунад)?»

Чун қоида ақидаҳои гуногун пайдо мешаванд ва аз нисф зиёди он зери таъсири баромадҳои эҳсоснок ба миён меоянд.

Далелҳои аз тарафи мутахассисон баёншударо ба ёд овардан (дар колонкаҳои флипчарт қайд кардан).

Идеяи «ҳисоби далелҳо»: аз баромади мутахассиси аввал, ки аз ҳама иттилооти боасосро медиҳад, танҳо 20-30% далел ба ёд оварда мешавад. Аз суҳанони 2-юм ва 3-юм мутахассисон то 70-80%.

Тренер бо иштирокчиён ба таври муфассал дида мебароянд, ки барои ҷӣ аз далелҳои мутахассиси яқум кам дар хотир монд, аз 2-юм ва 3-юм бошад, бисёртар; кадоме аз мутахассисон дасткорӣ мекард; мақсади дасткорӣ ҷӣ буд, тарзҳоро номбар мекунанд.

Намунаи матнҳои «Мутахассисон»

Мутахассис-хабардиҳанда:

Шунавандагон ва бинандагони муҳтарам, мехоҳам расман эълон намоям, ки миссия ба Марс оғоз ёфт. Иштирокчиёни экспедитсияи аввал ба сайёраи Сурх аз космодроми «Аляска-2» соати 17:35 дақиқа ва 42 секунд парвоз карданд. Вазни киштии кайҳонӣ 2489 тоннаро ташкил дод. Ин аз ҳама калонтарин мошинаи сунъии парвозии дар Замин сохташуда аст. Киштии пешин ҳамагӣ 834 тон

вазн дошт.

Экипаж аз 115 одам иборат аст – 60 зан ва 55 мард ва аз онҳо 82 нафар муҳоҷиранд. Боқимондагон – экипаж. Байни иштирокчиён намояндагони 81 миллат дида мешаванд. Онҳо бо 12 забон гап мезананд.

Экспедитсия мӯддати 187 рӯз дар парвоз хоҳад буд.

Баъди фуруд омадан, мӯддати 45 рӯз, экспедитсия шаҳр-колониёро омода месозад. Масоҳати он 1200 метри мураббаъро ташкил медиҳад. Рӯзи 100-ум сохтани гунбази атмосферагии муҳофизатӣ ба нақша гирифта шудааст. Масолеҳ барои он ба таври автоматикӣ 24 адад заврақ, ки рӯзи 87-уми парвози экспедитсия аз Замин равона мешаванд, дастрас мешавад.

Бо воситаи гунбаз масоҳати 30 000 метри мураббаъ пӯшонида мешавад. Он аз радиатсия, ки 5 маротиба нисбат ба радиатсияи заминӣ баландтар ва шамол, ки 15 маротиба нисбат ба шамоли заминӣ тезтар аст, муҳофизат мекунад. Ба ҳисоби олимон, баъди се сол масоҳати колонияи зери гунбаз 15 маротиба меафзояд. Баъди 5 сол – 50 маротиба. Боз 30 соли дигар лозим аст, то тадриҷан масоҳати колонияро то андозаи як мамлакати миёна расонида, маскункунии пурраи сайёраро оғоз намоянд. Дар нақша аст, ки мавҷи аввали муҳоҷирон 100 000 нафарро ташкил медиҳад. Дар 150 соли дигар сайёра пурра маскан мешавад. Барои ин гуфтан мумкин аст, ки имрӯз давраи ғасбкорӣ (колонизатсия) оғоз ёфтааст.

Мутахассиси №2 (дасткорӣ мекунад):

Имрӯз ҳама рӯзи идро ҷашн мегиранд – оғози экспедитсия ба Марс. Не-не, ман хато накардам, дар ҳақиқат иди боҳашамат аст. Ман комилан мувофиқам ва ақидаи худро баён менамоям.

Зеро ин парвоз ба як самт аст! Ҳеҷ кас то Марс намерасад! Ман медонам, оиди чӣ сухан мегӯям. Ман бо одамони боэҳтиром суҳбат мекунам, мо ҳамроҳ таҳлил мекунем, мешуморем. Мо чиро мебинем? Мо мебинем, ки боз моро фиреб медиҳанд! Кадом Марс, кадом ғаспкорӣ? Чиро мо дар он ҷо фаромӯш кардем? Қум? Санг? Ин чизҳо ба таври кофӣ ҳаст инҷо. Онҳо мехоҳанд боз аз Маср кашонем? Ман пурсидан мехоҳам: бо кадом мақсад?

Мегӯянд, ки дар он ҷо элементҳои фоиданок ҳаст. Кадомҳо? Дар он ҷо чӣ ҳаст, ки дар ин ҷо нест? Ки инро мегӯяд? Ҳеҷ кас!!! Барои он, ки мо танҳо ибораҳои умумиро мешунавем: наҷот додан, тобеъ кардан, қадами нав ба рушд. Аниқтараш, ба кадом рушд? Ва пулҳо аз он рушд ба киссаи кӣ меравад?

Аммо ман фикр мекунам, ки пулҳо аллакай ба ҷои даркорӣ

рафтаанд! Зеро наметавонад чунин киштӣ ин қадар нарх дошта бошад. Он бояд 15-20 маротиба қимматтар бошад! Айнан ҳамин хел!!! На кам, на бисёр.

Аммо барои чӣ камтар аз оне, ки ман мегӯям, нарх дорад? Барои он, ки он ба ин ҳам намеарзад. Барои он ки вай ба фалокат барномарезӣ шудааст. Кучое дар миёнароҳ он якбора нест мешавад, месӯзад. Зеро он танҳо нисфи маблағе, ки ба он “сарф” шудааст, нарх дораду халос. Барои ҳамин ҳам, он танҳо нисфи роҳро тай мекунад ё мумкин сеяк. Барои он, ки нисфи маблағе, ки барои сохтани он чудо шуда буд, аллакай дуздидаанд!

Мутахассиси №3 (дасткорӣ мекунад):

Рӯйдоди муҳим! Лоихаи таъсирбахш! Чаҳиши ҳайратангезе ба оянда! Ман бо он розӣ ҳастам. Ман онро дастирӣ мекунам! Вале мепурсам: барои чӣ мо ҳамин гуна сушт ба сӯи номуълум ҳаракат дорем? Ин чист – ҳисобкунии нодуруст ё тарс? Не, ин танҳо нафаҳмидани бузургии рӯйдод!

Чунон тез, муҳаррикони наметавонанд киштиро ҳаракат диҳанд. Аммо мо-одамон метавонем мӯъҷизаро нишон диҳем! Ва ин мӯъҷизаҳо лозиманд, то онҳоро фарзандони мо бинанд! Баъди 100 сол дар Марс чӣ буданаш ба кӣ шавқовар буда метавонад? Аниқ ки ба ман не, зеро ман онро намебинам. Ҳатто писари ман намебинад.

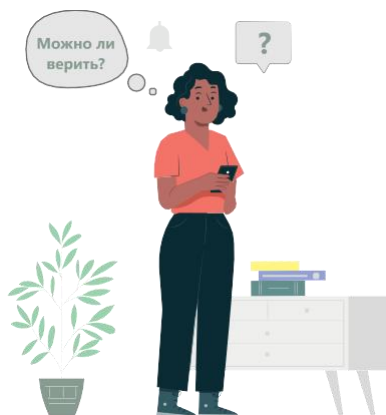
Аммо ҳамаи моро маҳрум кардан аз имконияти дидани шукуфтани боғҳо дар Марс мумкин нест!

Барои ҳамин, ман мегӯям: дар он ҷо, дар сайёраи Сурх ҳама корро тезтар ва тезтар карда мешавад. Пас аз киштии аввал бояд садҳо дигарро фиристонд! Чӣ қадаре, ки ғаспкорон бисёр шаванд, ҳамон қадар раванди рушд низ тезтар мешавад!

Барои ҳамин, худи ҳозир ман барои то 20 маротиба васеъ намудани барномаи парвозҳо ва кам намудани барномаи азхудкунии Марсро то ба 50 сол кӯшиш намуда истодаам! Мо сайёраро бо қадамҳо не, балки бо чаҳишҳои бузург азхуд мекунем. То ману шумо аллакай баъди якчанд сол тавонем фарзандонамонро барои таассуротҳо аз сайёраи нав ирсол намоем!

Ман барои писари худ чунин ояндаро хоҳонам! Ва фикр дорам, шумо низ мехоҳед, ки фарзандонатон на танҳо Марсро орзу кунанд, балки онро дар асл бинанд!

МАВЗӢИ 4. “СОБУН”-И РАҚАМӢ: ИТТИЛООТИ БАРДУРӢРО ЧӢ ГУНА БОЯД ФАРҚ КАРД

Машқ

Оғози тренинг

Омӯхтани иттилоот, хусусиятҳо, шаклҳо, маъно ва таъсири он муҳимияти муносибати интиқодиро ба истифодаи он нишон дод. Зеро ҷузъиётҳои манфии, ки дар фазои иттилоотӣ вучуд доранд, ба монанди фейк ва дасткорӣ, ба одамони оддӣ зарари бисёре мерасонанд. Ба ғайр аз оне, ки онҳо маълумотҳои ростро дар

бораи дигар одамон, рӯйдодҳо, падидаҳо, далелҳои алоҳида таҳриф мекунанд, инчунин, ба обрӯ ва ҳатто саломатию ҳаёти онҳо хатари бевосита доранд.

Ҳангоми омӯхтани ҷузъиётҳои фейк ва дасткорӣ хусусиятҳои онҳо муайян карда шуданд: чӣ хел пинҳон шудан, бо кадом калимаҳо ва ибораҳо истифода шуданд, чӣ гуна ба ҳиссиётҳо таъсир расонидан. Аз сабабе, ки фейк ва дасткорӣ ба таври хеле гуногун зоҳир мешаванд, ҳатто баъзан вақт якҷоя вучуд доранд, аломатҳои, ки барои муайян кардани онҳо ёри мерасонанд низ хеле зиёданд. Барои сарфаҳм рафтан дар ин рангорангӣ, бояд як принсипро аз худ кард. Ин корро бо машғулият осон карда мумкин аст.

ЛМ 1

Бозӣ-машқ: «Њалкаи нопурра».

Тренер иштирокчиёнро дар 3-5 гурӯҳ ҷамъ меоварад. Њар як гурӯҳ маълумӣ хурди ЛЕГО-созандаро бо дастурамали шакли майдае мегирад. Аз ъар як маълумӣ, пешакӣ якто њузъиёт гирифта шудааст, ки намегузорад то шакл ба таври пурра сохта шавад. Дар айни замон, ба њар як маълумӣ њузъиёти “изофагӣ” илова шудааст, ки барои сохтани он шакл лозим нест.

Ба гурӯҳњо барои иљрои машқ 5 даќиќа ваќт дода мешавад.

Ҳангоми ба охир расидани вақт, ягон гурӯҳ наметавонад, ки шакли пурраро нишон диҳад: як ҷузъиёт намерасад ва якто изофагӣ ҳаст (баъзан иштирокчиён ҳаракат мекунад то ҷузъиёти изофагиро «часпонанд», ки албатта намуди шакл дигар мешавад).

ҚИСМИ АСОСӢ

Дар охир тренер машқро ҷамъбаст мекунад. Биёед тасаввур кунем, ки ҳар як қисми созанда (конструктор) ин ягон қисми иттилоот, паём, хабар, пост аст. Агар дар ҳолати мо, ягон ҷузъиёти маълумот нарасад, он паём нопурра мешавад. Агар ҷузъиётҳои “иловагӣ” бошад, ки ба созандаи мазкур тааллуқ надорад, аммо як ҷузъи иттилоот мебошад ва касе онро ба таври сунъӣ ҳаракат мекунад, ки ба ягон паём “часпонад”, мо хабари таҳрифшуда ё тамоман нодурустро мегирем.

Барои ҳамин, фаҳмидан лозим аст, ки иттилоот низ созанда аст ва барои гирифтани маълумоти дақиқ ҳар як ҷузъ лозим аст. Маҳз ба ҳамин ҷузъиётҳо ҳангоми таҳлили дурусти иттилоот бояд диққат кард. Маҳз ҷузъиётҳои иттилоот калид барои фаҳмидан аст, ки иттилоот дуруст аст ё таҳрифшуда.

Биёед, қиссаи Темур ва скейтро ба ёд меорем. Дар қиссаҳои дурӯғ, як ҷузъиёт гирифта шуда, ба ҷояш дигар монда мешуд. Дар натиҷа, тасвири тамоман дигари ҳаёти ҷавон пайдо шуд.

Барои ҳамин, барои муайян кардан, ки оё иттилоот таҳрифшуда, шубҳанок, фейк ё дасткорӣ аст, бояд ба ҷузъиётҳои иттилоот аҳмият дод. Кадомҳо?

Метавон 7 аломати дастрас ва фаҳморо барои истифодабарандагони оддии иттилоот ҷудо намуд. Онҳо аз доми дурӯғ нигоҳ медоранд. Ин як намуд “шпаргалка”-и иттилоотӣ мебошад.

1. Сарлавҳаи додзананда ва диққатҷалбкунанда: «Сенсатсия!», «Ғайриоддӣ!», «Фавран бояд хонд!»

Чун қоида, дар паёмҳои оддию хабарҳои таваҷҷуҳи моро далелҳои мегиранд на калимаҳои ба таври сунъӣ часпонидашуда.

2. Ба ягон амал ташвиқ ва даъват мекунад: «Ҳатман ин маълумотро ба дӯстону хешовандон равон намоед», «Вақтатро сарф нақун, иттилооти моро истифода бар», «Ин маслиҳати хеле муҳим аст: он вақт, пул, саломати шуморо нигоҳ медорад».

Паёмҳо ва постҳои оддӣ ба мо хабар медиҳад ва дар асоси иттилооти гирифта мо қарор қабул мекунем, на ба воситаи ташвиқи тарғиб.

3. Пур аз эҳсосот: «Ин воқеаи даҳшатовар», «Бе ханда ё гиря наметавон дар бораи ин сухан кард», «Ин чӣ гуна руҳ додааст – даҳшат!»

Паёмҳои иттилоотӣ чун қоида як мувозинати далелҳоро дорад, эҳсосоти моро бедор карда метавонад. Аммо ин далелҳо ба таври сунъӣ “рангоранг” намешаванд.

4. Бо забони оддӣ ва фаҳмо, қариб ки гуфтугӯӣ, ифодашуда, «забони ошхона» (кадоме, ки мо дар рӯзгор истифода мекунем).

Ахборот ва паёмҳо, ки расонаҳои классикӣ – давлатӣ ё шахсӣ омода мекунанд, бо як услуби муайян ифода мешаванд, зеро ҳар як расона қоидаи худро дорад. Ҳатто агар услуб оддӣ ва шӯхиомез бошад, он то ба дараҷаи гуфтори рӯзгорӣ намефарояд.

5. Набудани манбаи ахборот дар паём, аз қучо иттилоот гирифта шудааст, инчунин, набудани муаллифи паём.

Чун қоида, расонаҳо манбае, ки маълумот аз он гирифта шудааст ва муаллиф ё гурӯҳи муаллифони ишора мекунанд, зеро ин обрӯи онҳоро нишон медиҳад. Агар манбаъ ва муаллиф набошад, паём мумкин аст, ки нодуруст бошад ва расона низ обрӯи хуб надорад.

6. Қаҳрамонҳо ва манбаъҳои маълумоти бе хусусиятҳои фарқкунанда ва инфиродӣ: «Олимони яке аз институти машҳури илмии Австралия», «Нафақахӯрон гуфтанд, ки ҳамаи захираҳои онро дар вақти карантин сарф карданд».

Ҳатто расонаҳои муосир, ки обрӯ барои онҳо муҳим аст, насаби қаҳрамонони нашро (ё ақаллан шахр, минтақа ё кӯча ва ғ.), номҳои пурра ё ҳақиқии муассисаҳоро ишора мекунанд.

7. Теъдоди зиёди хатоҳои грамматикӣ дар як паём.

Дар ВАО баъзан хатоҳои ва ғалатҳои алоҳида буда метавонад, аммо на дар як паём.

ММ

Барои мустаҳкамкунӣ метавон машғулияти «Аломатро ёб» гузаронид.

Тренер ҳолатро месозад. Тасаввур кунед, ки ягон шахси наздики шумо паёмеро хонд ва онро ба шумо гуфта медиҳад. Шумо гӯш мекунад ва мефаҳмед, ки маълумот камбудие дорад, зеро шумо бо асосҳои саводи расонаӣ шинос ҳастед.

Вазифа: паёмро таҳлил кардан, аломатҳои нодурустро ёфтани ва ба он шахс фаҳмонидан, ки чӣ гуна ин аломат беэътимодии паёмро нишон медиҳад ва иттилооти боэътимод чӣ намуд дорад.

Аудитория дар 5-7 гурӯҳи хурд чамъ мешаванд (2-4 нафарӣ). Ҳар як гурӯҳ паёме мегирад, ки дар он ҳар чӣ бисёр аломатҳои нодурусти маълумотро ёфта маънидод мекунад.

МАВЗЎИ 5. ИТТИЛООТ ЧӢ ГУНА ТАШАККУЛ МЕӢБАД, Ӣ ФАЗОИ МУСБАТИ ИТТИЛООТИРО ЧӢ ГУНА БОЯД СОХТ

Машқ

Оғози тренинг

Қараёни иттилоотии муосир хеле калон аст – ин садҳо ҳазор ахбороту паёмҳо, ки ҳар соат аз тарафи платформаҳои гуногун омода мешаванд. Василагои интиқоли маълумот низ хеле зиёданд – аз телевизион то шабакаҳои иҷтимоӣ. Аз ҷиҳати сифат низ иттилоот гуногун

мешаванд: аниқ, номуайян, пурра, муҳолиф, безътимод, ҳангоманок. Ин қараёни ахборот чӣ гуна омода мешавад? Оё метавон онро ба тавре идора кардан, ки он барои мо шавқовар, муҳим, муфид ва дорои эҳсосоти мусбӣ бошад?

Тасаввур кунед, мо қарор кардем, ки дар як ширкати калон ба ҳайси таҳлилкунандаи иттилоотӣ кор кунем. Вазифаи мо – ҳаррӯз навори ахбороти асосиро тамошо карда, паёмҳоро таҳлил карда, барои сардор танҳо он паёмҳое, ки ба ӯ шавқовар буда метавонад, интихоб кардан (худи ӯ хеле банд аст то ин корро кунад, барои ҳамин ин вазифа ба мутахассиси алоҳида супорида шудааст). Доираи шавқҳои ӯ хеле васеъ аст – ӯ меҳодад аз рӯйдодҳои муҳими олам бохабар бошад, мавзӯҳои муҳими давлатро донанд, аз идеяҳои нави тарзи ҳаёти солим бохабар бошад, алахусус ғизои дуруст.

ЛМ 1

Тренер иштирокчиёро дар ду даста ҷамъ мекунад. Ҳар як даста шуъбаи таҳлилкунандагони алоҳидае, ки барои сардори ширкат маълумоти заруриро ҷамъоварӣ мекунад. Аммо ҳар як шуъба вазифаи худро мегирад (дастаҳо вазифаи якдигарро намендонанд – онҳо тариқи часпақҳо дода мешаванд).

Дастаи аввал – шуъбаи таҳлилкунандагони аввал – вазифа мегирад: ҷамъ кардани панҷ ахбор, паём, мақола, ки доир ба қаҳва сухан ронда, ФОИДАИ онро исбот кунанд.

Дастаи дуюм – шуъбаи таҳлилкунандагони дуюм – вазифа мегирад: ҷамъ кардани панҷ ахбор, паём, мақола, ки доир ба қаҳва сухан ронда, ЗАРАРИ онро исбот кунанд.

Иштирокчиён бо истифодаи гачетҳои худ, ҷустуҷӯгар ва шабакаи интернет маълумоти заруриро меёбанд.

Вақт барои иҷрои супориш – 10 дақиқа. Дар анҷоми корҳои ҷустуҷӯӣ ҳар ду “шуъбаи таҳлилкунандагон” натиҷаҳои худро намоиш медиҳанд.

Чун бар меояд, дар интернет маълумотҳои асоснокро ҳам дар бораи фоида ва ҳам дар бораи зиёни ин нӯшокии машҳур ёфтан мумкин аст.

ҚИСМИ АСОСӢ

Супориши мазкур нишон дод, ки барои як мавзӯ, ҳатто доираи масъалаи маҳдуд, маълумоти тамоман гуногун, нуқтаҳои назари гуногун ва асосҳои гуногунро ёфтан мумкин аст. Ҳатто гуфта намешавад, ки як маълумот рости дигаре нодуруст. Барои ҳар яки он бурҳонҳои шавқовару боварибахш ҷамъ карда шудааст. Аммо ин ҳам муҳим нест. Биёед мулоҳиза мекунем: оё мешавад, ки мо дар як навори иттилоотӣ танҳо маълумот оиди зиён ё баръакс, танҳо фоидаи қаҳва ёбем? Бешубҳа мешавад. Зеро мо ахборотро аз ҷараёни умумии паёмҳо ташкил намекунем, балки истифода мекунем. Кӣ онро ташкил мекунад? Оё мо имконият ё воситаҳо барои ба он таъсир расонидан дорем? Оё мо метавонем ахбороти мусбӣ, барои худ муҳим, дӯстон ё сардорон ташкил диҳем, агар мо якбора таҳлилкунандагони ҷиддӣ дар ширкати калоне шавем?

Дар ҳақиқат, чунин воситаҳо ва имкониятҳо вучуд доранд.

Ба хотири он, ки мо аз ахбороти муҳими олам, мамлакат, ё шахру минтақаи худ бохабар бошем, то ин, ки маълумот барои мо муфид ва шавқовар бошад, мусбӣ ва имуконияти васеъ намудани ҷаҳонбинӣ ва гирифтани донишҳои нав фароҳам оварад, якчанд қоидаҳои истифода мешаванд.

Агар мо махсусан оиди иттилооте сухан ронем, ки аз расонаҳои гирифта мешаванд – аз расонаҳои расмӣ, асосӣ, боло то расонаи иҷтимоӣ, ки имрӯзҳо бо номи шабакаҳои иҷтимоӣ ном мебаранд (зеро дар онҳо бисёр гурӯҳҳо ва каналҳо, ки барои бохабар намудани истифодабарандагон оиди ин ё он ахборот равона шудаанд, мавҷуданд), пас расоначиҳо якчанд қоида ва принципҳоро истифода мебаранд. Маҳз риояи ин қоидаҳо ба мо имконият медиҳад, ки иттилооти дар ҳақиқат муҳим ва муфидро гирем.

Онҳо кадомҳоянд ва чӣ хел кор мекунанд:

- **Мувозинати ақидаҳо, нуқтаи назарҳо.** Ҳангоми тавзеҳоти рӯйдодде ё падидае зарур аст, ки нуқтаи назари ҳама тарафҳо, ки иштирокчиён мебошанд, инъикос ёбанд. Маҳз ҳамин тавр хонанда метавонад тасвири ҳамаҷонибаи ҳолатро гирифта, ақидаи худро ташаккул диҳад.
- **Оперативӣ.** Дар бораи тағйиротҳои оиди ин ё он ҳолат, донишҳои ва рӯйдодҳои нав муҳим аст, ки ба таври оперативӣ хонандагонро бохабар кардан, то ин ки ӯ аз рӯйдодҳои бохабар бошад.
- **Боэътимодӣ.** Ҳар як далел, ки дар ахбор, мақола ҳаст, бояд дар манбаи боэътимод санҷида шавад, то ин ки истифодабаранда иттилооти дақиқ санҷидашударо қабул наояд.
- **Чудо кардани далелҳо аз ақидаҳо.** Ҳамаи шарҳҳо аз мутахассисони алоҳида, ки ахбор ё мақоларо пурра мекунанд, ба таври равшан аз далелҳои рӯйдодҳо чудо карда мешаванд, то хонанда ақидаи мутахассисро ҳамчун далел қабул накунад. Ақида танҳо маълумотҳои иловагӣ медиҳад, аммо аз далелҳо боло намеистад.
- **Дақиқӣ.** Ҳамаи маълумотҳо дар ахбор, мақола бояд мувофиқи маънии аслиашон ифода шаванд. Инҳо рақамҳои гуногун, номҳо, сана, ному насаб, рутбаҳо ё вазифаҳо.
- **Пуррагӣ.** Баъд аз хондани ахбор ё мақола, истифодабаранда бояд ба саволҳои ҷавоб гирад: чӣ рух дод, дар кучо, кай; барои таҳлил заминаҳои рӯйдодҳо дода мешавад, барои чӣ рух дод ва ба чӣ оварда мерасонад.

Дар назари аввал қоидаҳо содда ва фаҳмоанд. Аммо дар паси ин соддагӣ маънии чуқуре пинҳон аст. Маҳз ҳамин постулатҳои оддӣ сабаб шуданд, ки мо имрӯз миқдори калони захираҳои иттилоотӣ, ки ахбороти бозътимод, боваринок, иттилооти барои мо муҳим ва муфид – аз ахборот то маълумотҳои илмиро нашр мекунамд, дорем.

Вақте мо оиди ахборот сухан меронем, пас дар назари шумо чунин номҳои расона, мисли «BBC», «CNN», «Reuters, Guardian» пайдо мешавад.

Агар доир ба мавзӯҳои машҳур барои ҷавонон – табиат, илм, фантастика, технологияҳои IT, кашфиётҳо гап занем, пас, бешубҳа метавон чунин нашриёт ва каналҳои байналмилалӣ, ба монанди «Вокруг Света», «National Geographic», «Discovery Channel», «Animal Planet»-ро ба хотир овард.

Инҳо ва маҷмӯи бузурги воситаҳои ахбори омма дар мавзӯҳои мухталиф – аз ахборот то омӯзишию маърифатӣ барои мо иттилоотро бодикқат интихоб мекунамд ва маҳз барои мо эътимодноки, мувофиқат, воқеият, муфид ва лозим буданро месанҷад.

Дар воқеъ, дар бораи он чизҳое, ки маҳз дар ин ҷо ва ҳозир барои шунавандагони мушаххас зарур ва муфид мебошад, сухан меравад.

Ба ғайр аз қоидаҳои дар боло зикршуда, барои шавқманд намудани ҳозирин, як қоидаи дигаре кор меояд – наздиккунии манфиатҳо. Яъне, барои ҳар як гурӯҳи хонандагон ва истифодабарандагон маҳз ҳамон маҷмӯи иттилоотро ташкил кардан, ки ба андозаи бештар шавқовар бошад.

ЛМ 2

Дар ин марҳила тренер метавонад бо аудитория ҳамкорию кӯтоҳ доир ба истифодаи қоидаи наздиккунии манфиатҳо гузаронад.

Шарт: барои аҳолии шаҳраки хурд «А» бояд ахбор интихоб кард. Дар флипчарте ё слайд тренер дутогӣ паём нишон медиҳад. Бояд муайян намуд, ки кадоме аз онҳо барои он маскунони шаҳрак шавқовартар мешавад.

Масалан:

Ҷуфти №1

«Дар ИМА интитихоботи президентӣ гузашт. Зиёда аз 150 миллион

овоздиҳандагон иштирок доштанд. Ин аз ҳама иштироки баланди овоздиҳандагон дар 30 соли охир мебошад».

«Ба ҳукумати шаҳраки «А» намояндагони ташкилотҳои ҷамъиятии экологӣ интиҳоб шуданд, ки дар рӯзҳои наздик масъалаҳои ифлосшавии боғҳо ва маконҳои истироҳати роҳи мекунанд».

Ҷуфти №2

«Дар Ҳиндустон, дар натиҷаи хушкӣ плантатсияҳои нодири чой зарар دیدанд. Ин хориҷи маҳсулоти маъмурро ба бозори ҷаҳонӣ кам мекунад ва сабаби болоравии нархҳо мегардад».

«Бо сабаби боришоти зиёди барф, ҳаракат дар роҳҳои автомобилӣ ва қаторроҳо ба шаҳраки «А» муваққатан маҳдуд мегардад. Аз ин сабаб, барои таъмини баробари маҳсулоти хӯрокаи ҳукумати шаҳрак қарор кард, ки ба ҳар як шахс на зиёда аз 3 кг маҳсулот фурӯхта шавад».

Ҷуфти №3

«Ширкати Илон Маск киштии кайҳонии навбатиро бо сайёҳон бомуваффақият сар дод. Аз соли оянда сар карда, чунин парвозҳо ҳармоҳа гузаронида мешавад. Нархи парвоз барои як сайёҳ – 20 млн доллар».

«Бо қарори ҳукумати шаҳраки «А» миқдори аввали таҷҳизотҳои нафасгирии сунӣи истеҳсоли ватанӣ равона карда мешавад. Онҳо талаботи беморхонаҳои шаҳро ба ин таҷҳизот дар шароити бадтар шудани ҳолати эпидемиологӣ қонеъ мегардонанд».

NB. Чун қоида, аудитория ахбороте, ки ба манфиатҳои шаҳрвандон дахл дорад интиҳоб мекунам.

Машғулият чиро нишон дод? Новобаста аз он, ки рӯйдодҳои олам ва ихтирооти Илон Маск ба мо шавқовар ҳаст, вақте мо дар бораи чизҳои ба мо муфид, наздик, чизе, ки ба қоидаи наздиққунии манфиатҳо ҷавобгӯ аст, сухан меронем, мо ахбороте, ки ба ҳаёти маскунони шаҳр дахл дорад, интиҳоб мекунам. Барои чӣ?

Барои он, ки ин иттилоот барои мо, ҳамчун намояндагони ин минтақа муҳим, актуалӣ ва муфид мебошад: он метавонад ҳаёти наздиконамонро нигоҳ дорад, ҳангоми ҳолатҳои мушкил ёрӣ мерасонад, ба мо пешомади мусбӣ медиҳад, ки шаҳри мо тоза ва зеботар мешавад, он ба мо ҳамин рӯзҳо лозим аст ва мо метавонем ин маълумотҳоро ҳуди ҳозир ва имрӯз истифода барем. Ин лаҳзаи калидӣ аст.

Акнун мо медонем, ки бо кадом қоидаҳо ва принципҳо иттилооти ба мо зарур интихоб мешавад, манбаъҳои ҳастанд, ки мо боварӣ карда метавонем, ҳавзаи бузурги захираҳои расонаии мавзӯҳои гуногун барои ба мо ҳамарӯза расонидани маълумотҳои бозътимод, донишҳои муфид, пешомадҳо кор мекунад. Метавон гуфт, ки бо вучуди фаровонии “ҷузъиётҳои партовӣ” дар фазои иттилоотӣ, иттилооти дуруст ба таври кофӣ мавҷуд аст, ки барои мо имкониятҳои калонро медиҳад.

ММ

Машғулияти «Муҳаррир» барои мустақамкунии маводҳо.

Аудитория дар гурӯҳҳо ҳамчун мешаванд. Ҳар як гурӯҳ – ин таҳририя (редакция) расона баобру. Мумкин аст 2-4 гурӯҳро бо 4-6 иштирокчи ташкил кард.

«Таҳририя» супориш мегирад – лентай иттилоотие бо 5 ахборот ташкил кардан, бо принципи наздиккунии манфиатҳо.

Барои ин «таҳририяҳо» маҷмӯи ахборотро мегиранд – 15 мавод, ки аз тарафи оҷонсии иттилоотии глобалӣ таҳия мешавад. Ҳар як «таҳририя» лентай ахбороти муҳимро бо назардошти мавзӯҳои ташкил мекунад.

Масалан, як таҳририя – ин интернет-маҷаллаи «Омӯзгори ҷавон» (иштирокчиёни гурӯҳ-таҳририя бояд муайян намоянд, ки аудиторияи онҳо кӣ ҳастанд ва чӣ ба онҳо шавқовар буда метавонад ва муҳимаш муфид). Таҳририяи дуюм – нашриёти «Хайтек news», саввумин – «Боғбон» (вариантҳои номҳои таҳририяҳоро тренер метавонад худ, вобаста аз аудитория ва минтақаи гузаронидаи тренинг фикр карда ёбад).

Муҳим, ки дар маҷмӯи ахбороте, ки «санҷидан» лозим аст, маводҳои бошанд, ки бевосита ё ғайримустақим ба мавзӯҳои таҳририяҳо дахл дошта бошанд ва инчунин, онҳое, ки дахл надоранд. Ахборот дар шакли сарлавҳаҳо пешниҳод мешаванд. Метавон ҳам паёмҳои воқеӣ ва ҳам бофтаро интихоб кард.

Масалан:

«Корпоратсияи «А» чипҳои нав дар принциби кори квантӣ истеҳсол кардаанд».

«Чарогакҳои шаҳри «К» мувофиқи алгоритми нав ва хусусиятҳои ҳаракат дар фасли зимистон идора карда мешаванд».

«Дар Зеландия Нав оташфишонии калонтарини вулқон дар 50 соли охир рӯй дод».

«Twitter бори дигар пости собиқ президенти ИМА Доналд Трампро масдуд кард».

«Дар шаҳрҳои мамлакат ҳамасола ярмаркаҳои фурӯши маҳсулоти тирамоҳӣ баргузор мегардад. Маҳсулотҳоро метавон бо нархҳои паст харидорӣ намуд».

БАХШИ 3. ЧӢ ГУНА ХУДРО ДАР ОЛАМИ ИТТИЛООТӢ ГУМ НАКАРДАН

Донишҳо ва малакаҳои азхудшаванда:

- *Иттилоот ва паҳнкунии идеяҳо. Он чӣ гуна рух медиҳад?*
- *Тарғибот чист, хусусиятҳо ва таҳдиди он кадомҳоянд.*
- *Тарғибот ва эълон – фарқият. Чӣ гуна эълонро аз тарғибот бояд фарқ кард.*
- *Кадам намуди фикрронӣ мавҷуд аст.*
- *Фикрронии клипӣ чист ва чӣ гуна хатарнок аст.*
- *Стереотипҳо чист – мисолҳои таҷрибавӣ.*
- *Намудҳои стереотипҳо.*
- *Чӣ гуна зери таъсири стереотипҳо нафаромадан. «Суханони нафратомез» чист?*
- *Аломатҳо – чӣ гуна аломатҳои «суханони нафратомез»-ро дар иттилоот муайян кардан.*

МАВЗӢИ 1. ТАРҒИБОТ ВА ЭЪЛОН

Машқ

Оғози тренинг

Тавре мо аз дарсҳои гузашта боварӣ ҳосил кардем, олами иттилооти имрӯза бузург аст ва худи иттилоот аксари вақт, аз воситаи огоҳикунанда ба василаи таъсиррасонӣ, безътибор кардани рӯйдодҳо

ва одамон, ё ин ки баръакс – таъриф кардан ва паҳнкунии мубаддал мешавад.

Масалан, биед фикр кунем, ки оё ситораҳои дунё, актёрон, сиёсатмадорон ё варзишгарон бе ишораи доимӣ дар ВАО, шабакаҳои иҷтимоӣ, интернет машҳур мешуданд? Албатта не. Зеро вақте, ки моро зуд-зуд дар бораи ҷизе хотиррасон мекунад, ин иттилоот бо ҳамроҳи мо зиндагонӣ мекунад, ба як ҷизи оддӣ ва ҳамешагӣ табдил меёбад. Чӣ

хел метавон хабари навбатӣ дар бораи сарояндаи дӯстдошта, блогер дар Instagram ва ғайраҳоро нахонд – онҳо чӣ меҳуранд, чӣ менӯшанд, дар кучо сайр мекунанд, чӣ мепӯшанд.

Агар мо ба ягон кас завқ пайдо кунем, пас мо ба ӯ тақлид мекунем. Хусусан, ба тарзи либоспӯшӣ, тарзи ҳаёт, нуқтаҳои назар, дар рафтор, дар муносибат ва монанди инҳо. Масалан, ҳангоми авҷи пандемияи коронавирус ва паҳншавии фэйк оид ба таъсири манфии технологияи 5G, репсарои бритониёӣ дар бораи ин пост навишт ва он боиси мавҷи хашму ошӯб дар шабакаҳои иҷтимоӣ гардид. Барои чӣ? Барои он, ки сароянда 5 миллион мухлис дошт ва қисми зиёди он ба ӯ бовар кард, зеро ӯро парастид мекарданд.

Яъне, иттилоот касеро машҳур карда метавонад. Ба ғайр аз он иттилоот метавонад ягон идеяро машҳур ва паҳн намояд. Боз мисоли ҳамон репсаро ва 5G: ӯ идеяи зарари технологияро дастгирӣ кард ва паҳн намуд, мухлисони ӯ бошанд, онро бо роҳи дастгирӣ, нусхабардории бисёркарата ва ҷалби дигар одамон ба ин равиш боз машҳуртар намуданд. Мо, оқибати ин хуруҷи манфӣ нисбати 5G набошад ҳам, дигарашро дар ёд дорем – дар якҷанд давлатҳо манораҳои 5G оташ зада ё варон карда шуда буданд.

Дар ин ҷо дидан мумкин аст, ки паҳнкунии ин ё он идея, шахсият, образ метавонад ҳам ҷиҳатҳои манфӣ ва ҳам мусбӣ дошта бошад. Ин чӣро ба хотир меорад? Эълон ва тарғибот. Чӣ гуна ва бо кадом сабабҳо ин мафҳумҳоро фарқ кард?

ЛМ 1

Барои ҳозиринро ба таҳлили ин ду мафҳум равона кардан, тренер машғулияти зеринро пешниҳод мекунад (кор бо тамоми гурӯҳ тариқи ҳуҷуми ақлӣ).

Тренер ба ҳозирин бо шарҳе муроҷиат мекунад, ки мо ҳоло имконият ва малакаҳои кофӣ барои фарқ кардани эълон аз тарғиботро надорем, аммо мо метавонем фаҳмем ва шарҳ диҳем, ки чиро ҳис менамоем, чӣ эҳсосотро ҳис мекунем, чӣ гуна ба паёмҳое, ки ё эълон ё тарғибот буда метавонанд, эътино мекунем.

Тренер паёмҳоро намоиш медиҳад (экрани, флипчарт, плакаҳои пешакӣ омода намуда) – иштирокчиён шарҳ медиҳанд, ки дар пеши онҳо чӣ аст: эълон ё тарғибот.

Вариантҳои паёмҳо:

- «Ҳеҷ кас ба ғайр аз мо. Туро дар сафҳои Қувваҳои мусаллаҳ интизоранд».
- «Таваққуф намо – шоколади ширин бо кулчақанд ва карамелро бихӯр».
- «Маззаи нотақрор! Нақҳати равшан! Хамираи дандоншӯяки навро пешвоз гир».
- «Ғизои солим ва хоби комил, тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш –гаравӣ саломатӣ».
- «Орбит» – вақти тароват, вақти ҷило додан».
- «Душман хоб намекунад – ту бояд ватанро ҳимоя кунӣ!»

Ба раванди муҳокимаи паёмҳо, тренер ҳар чӣ қадар қисми бисёри ҳозиринро ҷалб менамояд. Диққати асосӣ ба ҳиссиёт ва эҳсосоте, ки иштирокчиён ҳангоми таҳлили ин ё он ибора, аз сар мегузаронанд, дода мешавад. Ҷавобҳо ба таври кӯтоҳ дар флипчарт навишта мешаванд.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- эълон интиҳоб медиҳад;
- нисбат ба тарғибот, эълон ба ягон кор водор наменамояд;
- тарғибот чизеро таҳмил мекунад, маҷбур мекунад – иҷро кун;
- ҳам эълон ва ҳам тарғибот эҳсосотро бедор мекунад;
- дар эълон пешниҳоде ҳаст, аммо он танҳо пешниҳод мекунад, ту метавони онро гирӣ ё метавони рад намой;
- тарғибот интиҳоб намедиҳад.

Ҷавобҳоро ҷамъбаст карда, тренер ду ҷанбаи асосиро хулоса мекунад:

- **ҳам эълон ва ҳам тарғибот ба эҳсосоти мо таъсир мекунад;**
- **эълон аксар вақт мусбӣ, ки дар таассурот, шабоҳат ва эҳсосоти хуш асос ёфтааст;**
- **тарғибот аксар вақт дар муқобилгузорӣ, эҳсосоти манфӣ, ки асоси он тарс аст, асос ёфтааст, дар тарғибот таҳдид дида мешавад.**

ҚИСМИ АСОСӢ

Агар мо дар бораи эълон гап занем, аксар вақт эълон – ин қиссаи мусбӣ оиди чизе: нӯшоқӣ, хӯрок, либос, косметика, хизматрасонӣ ва ғ. Эълон ба таври мулоим, бе зӯрӣ моро ба коре тела медиҳад, масалан, харидорӣ

молҳо. Эълон ба талаботҳои инсон равона шудааст. Илова бар он, эълон аксар вақт, ба гурӯҳи муайяни одамон равона шудааст, зеро эълон кардани либоси мардона ба духтарон, ба писарон – косметика ё ба касоне мошин надоранд – лавозимоти автомобил бемаънӣ аст. Эълон мақсадҳои молӣ дорад, на балки паҳнкунии идеяҳо.

Тарғибот тамоман дигар мақсадҳоро пеша мекунад, бо вучуди он, ки аксар вақт воситаҳои пешбарии эълонҳоро истифода мебарад. Аксар вақт зери мафҳуми тарғибот паҳнкунии маълумотро (далелҳо, бурҳонҳо, овозаҳо ва дигар маълумотҳо аз он ҷумла бардурӯғ) барои таъсир расонидан ба ақидаи ҷомеа, ба гурӯҳи одамон, ба қисми ҷомеа, масалан, одамони миллатҳои муайян ё маскунони минтақаи муайян дар назар доранд.

Чӣ хеле, ки мо аллакай фаҳмидем, ҳангоми дида баромадани мисолҳо ва таҳлили эҳсосот, тарғибот ба инсон мегӯяд, ки ақидаҳои шахсии ӯ нисбат ба манфиатҳои ҷомеа муҳим нестанд. Аксар вақт лексикаи таъсирнок садо медиҳад, ба монанди «Ватан», «душман», «давлат». Тарғибот интихоб намедиҳад: бояд ин корро кард ва танҳо ин дуруст аст; агар ту ягон кореро накуни, ту бо дигарон нести, ту ба монанди дигарон нести ва ғ.

Барои тарғибот муҳим аст ҳар чӣ қадар одамони бисёр фаро гирифта шавад, ҳар чӣ қадар аудиторияи калон ҷалб карда шавад. Ва муҳим нест, агар даъват ба хизмати Қувваҳои мусаллаҳро ҷавонписаре нею модар ё хоҳари ӯ шунавад. Ҳатто онҳо ин маълумотро ба ҷавонписар мерасонанд, зеро тарғибот дар онҳо эҳсосотеро бедор мекунад. Мисол, эҳсоси тарс, ки агар ба ҳарбӣ наравад, мушкилиҳое пайдо мешавад.

Яъне, тарғибот молро “эълон” намекунад! Мақсади он харидорӣ кардани инсон чизеро нест. Тарғибот ин ё он идеяро ҷорӣ мекунад. Он одамонро ба амалҳо ва қарорҳои муайян (тариқи таъсир ба эҳсосот) гоҳо бо зарар ба манфиатҳои шахсӣ ба хоҳири гӯё манфиатҳои ҷомеа водор менамояд. Ин қарорҳо дар асоси интихоби дидаву доништа нестанд, балки дар шиор ва паёмҳои тарғибот гузошта шудаанд.

ЛМ 2

Дар ин марҳила, ин лаҳзаро набояд бо ҳозирин муҳокима кард: муҳим аст, ки иштирокчиён таҳминҳои худро иброз намуда, ақидаҳои дигаронро гӯш кунанд. Тренер бо ҳар гуна роҳ мубодилаи афкорро ташвиқ мекунад ва саволҳои равшан медиҳад.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳои ҳозирин:

- методҳои дасткорӣ истифода мешаванд;
- технологияи идораи шуури омма истифода мешавад;
- тарғиботро аксаран давлат истифода мебарад, зеро имкониятҳои калон дорад;
- як фаҳмишхоро бо дигар иваз мекунанд;
- гапро нопурра мегӯянд.

Дар ҳақиқат, дар тарғибот ҳиллаҳои гуногун истифода мешаванд. Барои чӣ ин ба мо муҳим аст? Барои он, ки ин ҳиллаҳо, чун қоида, дар дасткориҳои иттилоот, таҳрифи он, расонидани ба худ хоси он, асос ёфтаанд. Яъне, тарғибот – ин на ҳама вақт ва на он қадар дурӯғ (бо вучуди он, ки дурӯғ дар тарғибот аксар вақт дида мешавад), балки малакаи пешниҳоди иттилоот бо чунин тарз, ки он таъсири идеологии максималӣ расонад.

Аломатҳои равшани тарғибот ҳастанд, ки ба мо ёрӣ мерасонанд то фаҳмем, ки дар пеши мо тарғибот истодааст ва ба доми он наафтем. Якчанд аз ин аломатҳо:

- такрори бисёркаратаи ягон тезис муддати дароз, дар манбаҳои гуногуни иттилоотӣ;
- таъсири доимии иттилооти паҳншаванда ба эҳсосот, кӯшиши нигоҳ доштани ҷомеа дар зери шиддати доимӣ, тарс, таҳлука – он имконияти оромона баҳо додани ҳолат ва қабули қарорҳои дурустро маҳдуд мекунанд;
- тарғибот роҳҳои оддӣ ва ҳатто соддаи ҳалли мушкилоҳоро пешниҳод мекунад (мисоли 5G) ва ин роҳҳои ҳал имрӯз ва дар ин ҷо дастрасанд;
- доимо таваҷҷуҳи ҳозиринро аз мазӯъаҳо ва масъалаҳои ҳақиқатан муҳими ҷомеа бо муҳокимаронии мавзӯҳои дуюминдараҷа дур намудан, зуд тағйир додани рӯзномаҳои иттилоотӣ;
- ифшоии қисми маҳдуди иттилооти муҳим, ки паёмҳои тарғиботро тақвият медиҳад ва тасаввуроти ҳақиқат буданро месозад;
- сохтани тасаввурот, ки инсон интиҳоб мекунад; дар асл тарғибот интиҳоб намедиҳад: маълумот дар тарғибот чунин ташкил шудааст, ки ба инсон як интиҳобро илқо мекунад, инро бо он далел меорад, ки маҳз ҳамин дуруст аст.

ММ

Барои мустаҳкамкунии мавзӯ мумкин аст, ки кор дар гурӯҳҳои майдоро дар формати бозӣ истифода бурд.

Аудитория ба 4 гурӯҳ тақсим мешавад. 2-тои он тарғиботчиён ва 2-тои дигар эълондиҳандагон.

Ҳар як гурӯҳ вазифа мегирад: 5-тогӣ паём фикр кунанд (эълонкунандагон - эълонӣ, тарғиботчиён – тарғиботӣ).

Аҷоибаш ин аст, ки эълондиҳандагон ва тарғиботчиён паёмҳоро дар мавзӯҳои монанд фикр мекунанд.

Мисол:

- 1) дар бораи сабзавот;
- 2) дар бораи парвоз ба Марс.

Яъне, гурӯҳи эълондиҳандагон 5 сатри эълонӣ дар бораи сабзавот месозанд ва гурӯҳи тарғиботчиён 5 сатри тарғиботӣ дар бораи сабзавот. Айнан ҳамин корро гурӯҳҳо дар мавзӯи парвоз ба Марс иҷро мекунанд.

Барои иҷроиш 5 дақиқа вақт дода мешавад. Баъди хотимаи вақт –намоиш ва таҳлили ҳаматарафа.

Марҳилаи дуюм – нақшҳои гурӯҳҳоро дигар кардан. Акнун, эълондиҳандагон тарғиботчиён мешаванд ва баръакс. Мавзӯҳо низ нав мешаванд.

МАВЗӢИ 2. ТАФАККУРИ НАМОҲАНГӢ (КЛИПӢИ): ХАТАРИ ОН ДАР ЧИСТ

Машқ

Оғози тренинг

Имрӯз гуфтан мумкин аст, ки дар байни ҳозирин мвчуд будани касе, ки ақаллан як намоҳанги мусиқӣ ё ролики эълонӣ надида бошад, номумкин аст. Ақаллан видео аз

Tik-Tok. Ин ва дигар видеоҳо чӣ гуна сохта шудаанд, таҳлил мекунем.

ММ 1

Тренер ба ҳозирин ҳучуми ақлиро пешкаш менамояд. Ролики эълонӣ ва мусиқӣ чӣ гуна кор мекунад, бояд шарҳ дод. Барои таҳлил метавон як намоҳанги кӯтоҳи муайянеро намоиш дод, беҳтараш давомнокиаш аз 30 сония то 1,5 дақиқа.

Идеяи асосӣ – таҳлили иттилооте, ки мо мебинем.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- зуд тағйир ёфтани кадрҳо;
- равшан, ҷолиб, бо овози баланд;
- чандон маъно надорад – маҷмӯи расмҳои зебою форам;
- калимаҳо қисман дар ёд мемонанд – танҳо онҳое, ки зуд-зуд такрор меёбанд, ё соддатаранд;
- як кадрро ба пуррагӣ надида дигараш иваз мешавад.

Ҳамин тавр, агар мо гӯем, ки намоҳанг маҷмӯи муайяни иттилоот аст ва бо ёрии он мекушанд чизеро ба мо расонанд, пас маълум мешавад, ки дар хотир доштан, фаҳмидан, дарк кардани иттилоот, ба ин роҳ барои мо мушкул аст. Мо онро гӯё қисм ба қисм қабул мекунем: ҳам садои баланди алоҳида, ҳам ҷузъи равшан, ҳам нуқтаи рангае, ҳам манзараи ҳайратангез ва ғ.

Акнун супориши зерин: намоҳангро ҳамон тавре, ки филм ё қисса ё паёмеро нақл мекунед, гуфта диҳед. Тренер аз якчанд иштирокчӣ

хоиш менамояд, ки намоҳангро нақл карда диҳанд. Чун қоида, ҳеҷ кас тамоми тасвиrho дубора тақрор намекунад, пайдарпаии рӯйдодҳои видео низ дуруст нақл карда намешавад, матн (агар он намоҳанги мусиқӣ бошад), пурра не, балки танҳо қисман нақл карда мешавад.

Тренер ба хулосае меояд, ки агар мо кӯшиш кунем, ки маънои ин қиссаи намоҳангиrho ба касе нақл кунем, мо танҳо дар бораи қисматҳои равшан, суханони хотирмон нақл хоҳем кард. Аммо дар маҷмӯъ, онҳо манзараро дубора тақрор накарданд.

Парадокс маҳз дар ҳамин аст: чӣ қадаре, ки иттилоот кӯтоҳ бошад, ҳар чӣ қадар нақл ва таҳлил кардани он мушкил мешавад. Ҳарчанд чунин ба назар мерасад, ки баръакс бояд бошад. Тафаккури намоҳангӣ дар олами иттилооти имрӯза маҳз чунин кор мекунад.

Дар аввал, биед мефаҳмем, ки мо бо он дар кучо рӯ ба рӯ мешавем. Тавре бар меояд, дар ҳама ҷо!

Дар шабақаҳои иҷтимоӣ. Ин чист? Он постҳои кӯтоҳ, шарҳҳо, сторисҳо, намоҳангҳо – шабакаи TikTok, ки аллакай ишора шуд, дар асл аз мини-намоҳангҳо сохта шудааст.

Дар бораи намоҳангҳои мусиқӣ, эълонӣ, сюжетҳои ахборот, эълони барномаҳо, филмҳо низ ҳаминро гуфтан мумкин аст. Ҳамаи онҳо бо принципи намоҳанг сохта шудаанд – ивази босуръати кадрҳо, равшан, ҷолиб, шавқовар... аммо нақл кардан ё ба ёд овардани манзараи пурра хеле мушкил аст.

Гузашта аз ин, филмҳои муосир, агар дар бораи кинотеатри фароғатӣ сухан ронем, новобаста аз жанр - аз комедияҳо, филмҳои амалӣ то драмаҳо, филмҳои бадеӣ ва сериалҳо бо суръати тези кадрҳо, динамикаи фаъоли рӯйдодҳо сохта шудаанд. Намоишҳо дар онҳо дар блокҳои хурд пайи ҳам меоянд, аксар вақт бидуни мантиқ.

Дар чанд соли охир, дар ВАО тамоюли пастравии ҳаҷми паём мушоҳида карда мешавад: баъзан дар сарлавҳа назар ба матни паём каме бештар калимаҳо дида мешаванд. Агар қаблан мусоҳиба дар якчанд саҳифа калон ҳисоб мешуд, ҳоло мусоҳибаи калон чанд сархатро ташкил медиҳад.

Боз як тамоюли маъмул ва хос барои ВАО вучуд дорад - тағйири босуръати мавзӯҳои ахбор. Ба мо як қиссаи кӯтоҳе дар бораи хушксоли дар Африка ё обҳезӣ дар Чин нишон медиҳанд ва сипас, дар бораи ҷудо шудани ситораҳои Ҳолливуд нишон дода, баъд як дастури аҷиби хӯрокеро нақл мекунанд ва бо эълони хокаи ҷомашӯй ба анҷом мерасонанд.

Натиҷа чӣ гуна аст? Ҳоло як сюжетро дарк кардан, як мавзӯро наомӯхта, диққати мо ба мавзӯи дигар мегузарад ва ғ. Яъне, мо ҳар рӯз маҳз ҳамин гуна иттилооти намоҳангиро мебинем ва ба қабул кардани ҳамон иттилоот дар формати намоҳангӣ одат мекунем: тавассути тасвирҳои кӯтоҳ, чузъиётҳо, намоҳангҳо. Ин гуна тафаккур ба як одат табдил меёбад (ва аксар вақт ба талабот).

ЛМ 2

Муайян намудани талаботҳо ба иттилооти намоҳангӣ.

Тренер метавонад пурсише гузаронад, то гирифтورشавандагии иштирокчиёро ба тафаккури намоҳангӣ равшан нишон диҳад.

Ҳар як иштирокчӣ яктогӣ варақа ва сетогӣ часпак мегирад (метавон часпакҳои фигураҳои геометрӣ ё меваҳо истифода бурд).

Тренер се савол медиҳад. Барои ҳар як ҷавоби мусбӣ иштирокчӣ як часпакро ба варақа мечаспонад.

Саволҳо:

- шумо субҳро бо тамошои саҳифаҳои шабакаҳои иҷтимоӣ, лентаҳои ахборот дар гаҷети худ сар мекунад?

- шумо пеш аз хоб саҳифаҳои шабакаҳои иҷтимоиро варақ мезанед, лентаи ахборотро мехонед ва баъд хоб меравед?

- шумо ҳангоми хӯрок хурдан, дар нақлиёт, вақти холигӣ бо воситаи гаҷет ба шабакаҳои иҷтимоӣ ва лентаи ахбороти медароед?

Баъди анҷоми пурсиш, иштирокчиён варақаҳоро ба флипчарт мечаспонанд. Тренер хулоса мекунад.

Чун қоида, 90-100% ақаллан як часпак дар варақа доранд. 80%-90% – дуто, 70% – се то.

Таҷрибаи мо нишон дод, ки амалан ҳамаи мо ба тафаккури намоҳангӣ дучор меем. Гурӯҳи расонаии Донишгоҳи Оксфорд, тибқи таҳқиқоти дар соли 2019 гузаронидашуда гузориш медиҳад, ки шахси ҷаҳони иттилооти имрӯза, 85-90% паёмҳои иттилоотиро танҳо аз рӯи сарлавҳааш "мехонад". Ва танҳо 10-15% -ро мо пурра мехонем.

Аз ин рӯ, ҳоло барои мо хондани китобҳои калон, тамошои филмҳои дарозмуддат бо муколамаҳои зиёд, на тасвирҳои амалӣ, азхудкунии мавзӯҳо дар мактаб/донишгоҳ, ки дар болои он мо бояд чанд соат нишинем, хеле мушкил аст.

Албатта ин хуб аст, зеро ин тамоюли ҷаҳони иттилооти муосир. Аммо дар он таҳдидҳои хеле ҷиддие пинҳон аст.

Ва онҳо:

- тафаккури намоҳангӣ, ҷаҳони иттилооти намоҳангӣ моро ба таҳлил накардани иттилоот одат мекунонад, бо сабабе, ки манзараҳо ончунон тез иваз мешаванд, ки ба таҳлили онҳо вақт нест! Ҳадди ақал ҷузъиётҳои равшанро дар хотир мондан!
- имконияти таҳлили иттилоотро надошта, балки онро пора-пора дар хотир доштан, мо наметавонем тамоми манзараро тасаввур кунем, фаҳмем, ки ин ба чӣ оқибатҳо оварда метавонад. Мо он чиро, ки дидем, дар хотир доштем. Ва он чизе, ки дар хотир доштем, ба он бовар кардем - алгоритми тафаккури намоҳангӣ чунин аст. Аз ин рӯ, бо ин тафаккур мо ҳақиқат аз дурӯғро фарқ намекунем, зеро мо барои ин кор вақт надорем
- дар натиҷа, тафаккури намоҳангӣ талқиншавии моро, эҳтимолияти дасткорӣ шудан, ба тарғибот гирифта шуданро баланд мекунад. Чаро? Зеро нафароне, ки дасткорӣ ва тарғибот мекунад, чунин хусусиятҳои тафаккури намоҳангиро хуб медонанд ва бо чунин тарз ин ё он паёмҳои дасткорӣ ё тарғиботиро бо формати намоҳангии иттилоот пеш мебаранд.

Чӣ гуна бояд ба тафаккури намоҳангӣ истодагари кард, то ғуломи он нагардем? Зеро мо наметавонем пурра аз фазои иттилоотӣ хориҷ шавем. Ва муҳимаш, барои чӣ он зарур аст?

Зарурат дар ин аст:

- хатари ба дасткорӣ ва тарғибот гирифта шуданро паст кардан;
- дарки пурраи иттилоот ва малакаи таҳлили онро аз ёд набаровардан;
- китоб хондан (ҳатто электронӣ) ва бо ҳаҷми калони маълумот кор карданро аз хотир набаровардан.

Чӣ гуна инро ба даст овард? Якчанд маслиҳат:

- ақаллан як маротиба ҳар моҳ китоб хондан ё филме, ки дар он муколамаҳо бисёранд ва динамика кам мебошад, тамошо кардан;
- рӯзҳои холӣ аз иттилоот доштан: як маротиба ҳар моҳ (беҳтараш ҳар

ҳафта) аз фазои иттилоотӣ баромада, ахборотро нахондан, намоҳангро тамошо накардан ва ғ.;

- ба худ матн навиштан. Аз ҳама осон – дафтари хотира бурдан, ҳатто агар ҳар рӯз рӯйдодҳоро қайд накунад ҳам, ақаллан 1-2 бор дар як ҳафта.

ММ

Барои мустаҳкамкунии мавзӯ, тренер ба иштирокчиён бурдани дафтари хотираро аз ҳамин лаҳза пешниҳод мекунад.

Вазифа: ба таври кӯтоҳ, рӯйдодҳо, таассуротҳои ҳафтаи охириро тасвир кардан. Ҳаҷм – то як саҳифа. Вақт барои иҷрои супориш – 15-20 дақиқа (вобаста аз дараҷаи гурӯҳ).

Иштироан, шумо метавонед 2-4 нафар иштирокчиёно барои мубодилаи ҳикояи худ ва ба шунавандагон пешниҳод кардани он даъват кунед. Ҳангоми таҳлил бояд ба тафсилот, эҳсосот, пуррагии манзараи рӯйдодҳо ва таассуроте, ки муаллиф тасвир кардааст, диққат диҳед. Метавон муқоиса кард, ки он аз иттилооти намоҳангӣ то чӣ андоза фарқ мекунад, чӣ қадар ҳаҷмаш калонтар ва ҷолибтар аст.

МАВЗӢИ 3. «СУХАНОНИ НАФРАТОМЕЗ»

Машқ

Оғози тренинг

Аз рӯи тарзи муносибати як шахс ба шахси дигар, калимаҳое, ки барои ибрази ақидаҳои худ нисбат ба ҳамсухбат, рӯйдодҳо ва падидаҳои истифода мебарад, мумкин аст муносибати ӯро ба ин ҷанбаҳои ишорашуда муайян намуд. Суханҳои мо – калидча ба ҳолати боодобӣ,

некхоӣ ё баръакс, бадхоӣи мо аст. Инро бо воситаи як бозӣ санҷидан мумкин аст.

ЛМ 1

Бозии «Лақаб додан».

Тренер пешниҳод мекунад, ки иштирокчиён дар давра нишинанд. Ба ҳозирин муроҷиат карда, тренер вазифаро мефаҳмонад: «Тасаввур кунед, мо ба давраи бачагӣ бар гаштем ва “лақабдиҳандагон” майдача шудем. Аз сабабе, мо ҳоло бача ҳастем, бо мева ва рангҳо “лақаб медиҳем” – ин шарти асосӣ аст.

Ин чӣ хел мешавад? Иштирокчиҳои аввал ба дасташ тӯбро мегирад ва онро ба дувумин ҳаво дода “лақаб”-е мефиристад, масалан «ту афлесун ҳастӣ». Иштирокчиҳои дуввум тӯбро қапида, бо якчанд вариантҳо ҷавоб медиҳад, масалан: 1) «ту худат афлесун»; 2) «ман афлесун не – ман бунафша ҳастам»; 3) «ман афлесун, ту бошӣ гули ханҷарӣ»; 4) «ман афлесун ва ба ман ин маъқул аст» ва ғ. Шарт – хусусиятҳоро истифода бурдан мумкин нест, мисол, тунд, хоро, гандашуда, турш ва ғ.

Баъди ҷавоб додан, иштирокчиҳои дуввум тӯб ва «лақаб»-ро ба севвумин ҳаво медиҳад. Севвумин ба ҳамон тартиб ба чаҳорумин. Ҳамин тавр, то он даме, ки тамоми ҳозирин фаро гирифта нашаванд.

Тренер ҷавобҳоро дар се сутунҷаи флипчарт менависад. Бозиро ҷамъбастунон ба ҷавобҳо диққат додан мебояд.

Бозӣ чиро нишон дод? Аз вариантҳои эҳтимолии пешниҳодшуда қисме аз ҳозирин, онҳоро, ки “мулоим” метавон номид, интиҳоб кард, масалан: «ман афлесун ва ба ман ин маъқул аст».

Қисми дигари ҷавоб – сафедкунанда, иштирокчиён бо онҳо исбот мекунад, ки дигар ҳастанд: «ман афлесун не – ман бунафша». Албатта, дар ин ҷо агрессия нест, аммо хафагӣ дида мешавад, яъне, ман он нестам, ки шумо фикр кардед, ман дигарам.

Категорияи севвум – ҷавобҳои агрессивӣ: «ту худат афлесун ҳастӣ», «ман афлесун, ту бошӣ гули ханҷарӣ». Яъне, иштирокчи дар ҳолати аввал, ўро афлесун номиданро таҳқиромез мешуморад, дар ҳолати дуввум бошад, намоиш медиҳад, ки гули ханҷарӣ таҳқиромезтар аст.

Бо ин бозӣ мо модели чунин падида, ба монанди «суханони нафратомезро» нишон додем. Номи дигар – **«хейт-спич»** (*«hate speech»* – дар тарҷума «забони нафрат») аст.

«Сухани нафратомез» масъалаи васеъ паҳншуда ба ҳисоб меравад, ки новобаста аз мамлакат, ҷомеа, сатҳи зиндагӣ ҳамаи моро фаро мегирад. Чун қоида, асоси «суханони нафратомез» фарқият дар асосҳои аломатҳои гуногун, алалхусус, этникӣ, наҷодӣ, динӣ, синну сол, ҷинс, тамоюли ҷинсӣ, маъҷубият, ҳолати ВИЧ ва ғайраҳо мебошанд.

Ҳақиқати фазои иттилоотии имрӯза ин аст, ки «суханони нафратомез» ҳам дар ВАО, шабакаҳои иҷтимоӣ, дар платформаҳои гуногуни интернетӣ, мессенҷерҳо ва ҳам дар муоширати ҳамарӯза истифода мешаванд.

Мутахассисон дар зерин мафҳуми «суханони нафратомез» шаклҳои гуногуни забонро дар назар доранд – калимаҳои алоҳида, ибораҳо, ҷумлаҳо бо маъноҳои манфӣ нисбат ба «рақибӣ» шартӣ. «Суханони нафратомез» метавонад дар шаклҳои наҷодпарастӣ, бегонаситезӣ, душманӣ ва таҳаммулнопазирӣ байни миллатҳо, гомофобия ва монанди инҳо ба миён ояд.

Ин, алалхусус, барои насли ҷавон хеле мушкилии ҷиддӣ аст. Инро аллакай соли 2016 дард карда, Шуъбаи кор бо ҷавонони Шӯрои Аврупо маъракаи ҷавонон бо номи «Нест бод нафрат»-ро пеша гирифт, то ин ки ҷавононро барои мубориза бар зидди гуфторҳои нафратомез ва дастгирии ҳуқуқи инсон дар интернет бедор кунад.

31 майи соли 2016 Комиссияи Аврупо ҳамроҳ бо намояндагони Facebook, Twitter, YouTube ва Microsoft Кодекси рафторро оид ба истифодаи ғайриқонунии “суханони нафратомез” дар интернет имзо кард. (Code of Conduct on countering illegal online hate speech). Тибқи Кодекс, корпоратсияҳои интернетӣ мавҷудияти масъулияти корпоративиро дар риояи арзишҳои озодии баён, инчунин, ҳифзи ҳуқуқҳои асосиро дар фазои онлайн эътироф мекунанд. Ҳамзамон, корпоратсияҳо миқёси таъсири манфии изҳорот ва нашрияҳоро, ки бо мафҳуми «суханони нафратомез» тавсиф мешаванд ва ҳам ба шахсони алоҳида ва ҳам ба гурӯҳҳои алоҳида равона карда шудаанд, низ эътироф мекунанд.

Ширкати Facebook ҳатто пас аз “аудити ҳуқуқҳои шахрвандӣ”, ки моҳи майи соли 2018 гузаронида буд, нақшаи корӣ бар зидди паҳншавии «маълумотҳои зиёновар»-ро нашр намуд. Роҳбарияти шабакаи иҷтимоӣ ҳоло бо “контенти зараровар” тариқи масдуд кардан ва нест намудани постҳо ва шарҳҳои, ки калима ва ибораҳои муайян, ки ҳамчун “суханони нафратомез” шинохта мешаванд, фаъолна мубориза бурда истодааст.

ЛМ 2

Тренер ба ҳозирин муроҷиат менамояд: ба фикри шумо, барои чӣ «суханони нафратомез» пайдо шуданд ва онро фаъолна истифода мебаранд?

Вариантҳои ҷавобҳо (дар флипчарт навишта мешаванд):

- одамон бадқаҳр шудаанд;
- ду нафарро ҷанг андохтан ба касе фоида дорад;
- роҳбарон ва кишварҳо корҳоро ҳамин тавр ба тартиб мебароранд;
- барои беобрӯ ва паст задани халқияте;
- ҳамин тавр касе волоият ва қувваи худро нишон медиҳад;
- барои низоъро ҳезондан;
- то ки одамон муттаҳид нашаванд ва масъалаҳои муҳимро ҳал накунанд;
- аз нодонии мо истифода мебаранд;

Бале, дар ҳақиқат, аксар вақт «суханони нафратомез» барои ноил шудан ба ҳадафҳои муайян истифода мешавад ва одатан, ин ҳадафҳо чандон хуб нестанд. “Суханони нафратомез” барои ташвиқ ба амалҳои муайяне сохта шудааст.

Дар ин ҷо, дасткорӣ ва тарғиботро, ки қаблан омӯхташуда буданд, ба хотир овардан лозим - ин унсурҳои таҳрифи иттилоотӣ, инчунин, барои таъсир расонидан ба тамоми ҷомеа ва намояндагони алоҳидаи он равона карда шудаанд. Мо гуфта метавонем, ки «суханони нафратомез» дар таблиғот ва дасткорӣ истифода мешавад.

Зухуроти "суханони нафратомез" ва намудҳои он хеле зиёданд. Баъзе аз инҳо маъмултарини онҳо мебошанд:

1. Даъват ба зӯроварӣ.

Сухан дар бораи даъватҳои мустақим дар робита бо вазъияти мушаххас, бо нишон додани объекти зӯроварӣ нисбат ба онҳое, ки бояд истифода шавад, меравад. Аксар вақт воситаҳои расонидани зӯроварӣ нишон дода мешаванд.

2. Фитнаангезии мустақим барои дискриминатсия, аз он ҷумла дар шакли шиорҳои умумӣ.

Мисол. Ҳангоми эпидемияи зуком роҳбарияти яке аз минтақаҳо ба таври оммавӣ ба шаҳрвандон муроҷиат кард: «Бо сабаби бад шудани вазъии эпидемиологӣ дар минтақа ва зиёд шудани хатари бемориҳо, маъмурияти вилоят аз аҳолии хоҳиш мекунад, ки ҳар як ҳолати мулоқот ё муошират бо шаҳрвандони хориҷиро гузориш диҳанд, пеш аз ҳама, муҳоҷирон аз кишварҳои Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ва Ховари Миёна».

3. Даъватҳои пардапӯши зӯроварӣ ва дискриминатсия.

Мисол. Соли 2016 зимни эълони рӯйхати чорабиниҳои, ки дар шаҳри «А» баргузор кардани ҳастанд, раиси шаҳр қайд кард, ки чорабиниҳо бояд чунин таблиғ карда шаванд: «шаҳри мо назар ба шаҳри «Б» беҳтар аст. Мо шаҳри ватандӯсттар ва мазҳабии бештар ҳастем. Ва мо ҳеҷ гоҳ, он чизе ки дар шаҳри «Б» рух дода истодааст, роҳ наметанем: мисол роҳпаймоиҳои одамони мухталиф бо ориентатсияи ғайрианъанавӣ».

4. Сохтани симои манфии гурӯҳи этникӣ, динӣ ё гурӯҳи иҷтимоии муайян.

Аксар вақт ин на ба айбдоркунии мушаххаси рӯйдодӣ, балки дар асоси анъанаҳо ва қолибҳои муқарраршуда вобаста аст.

Мисол. Изҳороти дар ВАО: «Шояд ҳар кадоми мо ақаллан як маротиба шоҳид ё ҳатто қурбонии намояндагони халқияти «А», ки дар шаҳр сайругашт мекунанд, шудаем. Аз рӯи шумораи онҳо, маркази шаҳр ба қарибӣ ҳамаи шонҳо барои як меҳмонхонаи калон монанд шуданро дорад, ки онро наметавон бо осонӣ убур кард ва ба ҳар ҳол шумо бояд як ё ду танга диҳед, то соф шавед».

5. Сафедкунии рӯйдодҳои таърихӣ зӯроварӣ ва дискриминатсия, ё баръакс, изҳороти шубҳаҳо нисбат ба далелҳои таърихӣ зӯроварӣ.

Аксар вақт ин гуна «суханони нафратомез» ҳангоми суханронӣ дар бораи адовати ду халқиятҳо ва гурӯҳҳои этникӣ ё ин ки натиҷаҳои ҷанг байни давлатҳо, ки масъалаи миллӣ равшан ифода ёфтааст, истифода бурда мешавад.

6. Изҳороти номукаммалӣ.

Дар ин замима, «суханони нафратомез» аксар вақт, барои таъкид кардани пасти маданият ё саводнокӣ, малакаҳои маънавӣ, эҷодиёт истифода бурда мешавад. Чун қоида, чунин суханҳо нисбат ба гурӯҳҳои этникӣ, динӣ ё иҷтимоии муайян гуфта мешаванд. Мисол: «...онҳо танҳо барои рӯфтани кӯчаҳо кор меоянд».

7. Изҳорот дар бораи қиояти гурӯҳи муайяни этникӣ, динӣ ё иҷтимоӣ.

Мисол. «Қавонони имрӯза ҳама оворагарду бекорчӣ ҳастанд».

Ин навъи "суханони нафратомез" боз ба шакли дағалтар истифода мешавад, агар объекти маломат - намояндагони як гурӯҳи этникӣ, динӣ ё иҷтимоӣ бошанд, дар якҷоягӣ бо калимаҳо, аз қабилӣ дузд, хоин, қаллоб, зархарид, қиояткор, қотил ишора мешаванд.

8. Изҳорот дар бораи камбудиҳои ахлоқии як гурӯҳи муайяни этникӣ ё динӣ

Мисол. Халқияти «А» –дӯстдорони тамаъкорӣ, касоне, ки дар минтақаи муайяне зиндагӣ доранд, танбаланд.

9. Даъватҳо барои роҳ надодан ба ҷойгиршавии ин ё он гурӯҳҳои этникӣ ё динӣ дар кишвар, минтақа, ноҳия ё шаҳр.

Мисол. Арзҳо оиди ғайримақбул будани сохтмони иншооти динӣ: "Агар онҳо аллакай худро ҳамчун соҳибони шаҳр рафтор кунанд, пас вақте ки мо ба онҳо иҷозат медиҳем, ки бинои динии худро созанд, чӣ мешавад."

10. Муттаҳам кардани гурӯҳ ба кӯшиши ба даст овардани ҳокимият ё тавсеаи қаламрав.

Мисол. «Солҳои охир 3 миллион шаҳрвандони қабилӣ меҳнат дар ҷустуҷӯи кор кишварро тарк карданд ва тақрибан 3 миллион муҳоҷирон аз Африка ва Осиёи Ҷанубу Шарқӣ ба мо омаданд. Мо соҳибии сарзамини худро аз даст дода истодаем».

Чӣ гуна бояд ба «суханони нафратомез» истодагарӣ кард ё чиро бар зидди он истифода бурд, ҳангоме, ки шумо мустақиман ё ғайримустақим ба он дучор мешавед, зухуроти онро мебинед?

ЛМ 3

Тренер ба ҳозирин савол медиҳад ва пешниҳод мекунад, ки худи онҳо ҳалли онро ёбанд. Ҳар як иштирокчи метавонад 1-2 ҷумлаи кӯтоҳро дар варақаҳо нависад.

Барои иҷрои вазифа 5-6 дақиқа дода мешавад.

Ҷавобҳои иштирокчиён дар флипкарти умумӣ часпонда мешаванд.

Тренер ҷавобҳоро ҷамъбаст карда, шарҳ медиҳад, то ҷумлаҳои ба вектори муайн равона кунанд.

Дар хотир доштан муҳим аст, ки ҳолатҳое, ки шумо бо “суханони нафратомез” дучор мешавед, айби шумо нестанд. Шахсе, ки туро таҳқир мекунад ё нисбати дигарон “суханони нафратомез”-ро истифода бурдааст, бо ақидаҳои нодуруст, стереотипҳои кӯҳна ё агрессивӣ умр ба сар мебарад ва аз ин рӯ, чунин мегӯяд ё ин ки меҳаҳад шуморо ё дигаронро бадном кунанд ва ин гӯяндаро тавсиф мекунад, на туро. Ин гуна одамро бовар кунондан ҳеҷ маъное надорад. Эътиқоди ӯ ҳамеша аз эътиқоди шумо қавитар хоҳад буд. Махсусан, агар ӯ ҳадафи истифодаи “суханони нафратомез” -ро дошта бошад, ин бефоида аст.

Ҷавобан таҳқир кардан – ақсуламали аввали мо (дар ёд доред, «ман афлесун бошам, ту гули ханҷарӣ») ҳалли муаммо нест. «Сухани нафратомез» бар ҷавоби «сухани нафратомез» – ин доираи бастаи нафрат аст ва ба натиҷае намерасонад.

Дар чунин ҳолатҳо дастгирӣ ёфтан, ба дӯстон дар бораи ҳамлаҳо нақл кардан ё бо ташкилотҳои Ҷимояи ҳуқуқ тамос гирифтани муҳим аст. Агар ба дӯстони шумо ҳамла карда бошад, онҳоро дастгирӣ кунед. Агар инҳо шабакаҳои иҷтимоӣ бошанд, шарҳҳои шумо кӯмак мекунанд.

Дар шабакаҳои иҷтимоӣ, шумо метавонед шарҳҳои дорони сухани нафратро гузориш диҳед ва хоҳиш кунед, ки онҳо нест карда шаванд. Дар сурати таҳдид, шумо метавонед далелҳоро сабт кунед ва инчунин, ба мақомоти дахлдор муроҷиат кунед.

Рақибонро аз фикраш нагардонед, аммо ҳангоми истифодаи далелҳо ва бурҳонҳои мутавозин барои Ҷимояи нуқтаи назари худ дар хотир доред: “Ман афлесун ҳастам ва ин ба ман писанд аст.” Ҳамин тавр шумо метавонед дурӯғҳо, бофтаҳо, дасткорихоро аз байн баред.

Таҳаммулпазириро пеша кунед. Худро ба истифодаи мутақобилаи суханони бадбинона ва таҳқир иғво шудан нагузоред. Ё ором бошед, ё аз ин гуна муҳокимаҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ дурӣ кашед. Агар дар ёд

дошта бошед, ҳамаи дасткориҳо бо воситаи эҳсосот мебошанд. Вақте мо бо эҳсосот «фикр мекунем», майнаи сар ва таҳлил хомӯш мешаванд. Барои ҳамин, барои истодагарӣ ба «суханони нафратомез» бояд эҳсосотро “хомӯш намуда” тафаккури интиқодиро рушд дод.

ММ

Аудитория дар гурӯҳҳои хурди 4-5 нафар чамъ мешавад. Ҳар як гурӯҳ барои таҳлил паёме мегирад (ҳаҷм – 0,5 варақ).

Вазифа: дар матни паём намунаҳои «суханони нафратомез»-ро ёфтан.

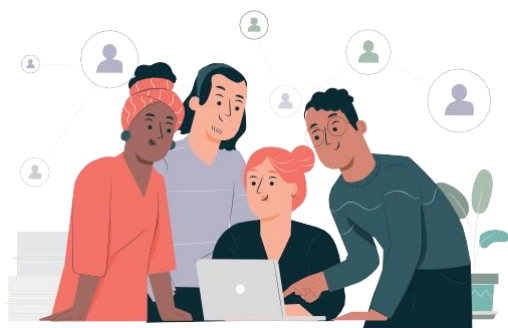
Муҳим! Паёмҳо монанди хабаре дар ВАО, пост дар шабакаҳои иҷтимоӣ, изҳороти сухангӯӣ, баҳси ду шахс.

Номҳои мамлакат/минтақаҳо/шаҳрҳо, динҳо, гурӯҳҳои этникӣ ва иҷтимоӣ бояд беҳусусият бошанд.

Вақт барои иҷроиши вазифа – 10 дақиқа.

Баъди ба охир расидани кори гурӯҳӣ, иштирокчиён натиҷаҳои худро намоиш медиҳанд. Матнҳои ҳар як гурӯҳ, агар имконият бошад, ба экран бароварда мешавад.

МАВЗЎИ 4. СТЕРЕОТИПҶО

Машқ

Оғози тренинг

Барои фаҳмиши мавзӯи нав, ба ҳозирин бозии «Қатори шабоҳатхоро давом деҳ» («Продли ассоциативный ряд»)-ро бояд пешниҳод кард.

ЛМ 1

Тренер ба иштирокчиён варақаҳо тақсим мекунад.

Дар экран ё флипчарт барои ҳозирин якчанд тезисҳо намоиш дода мешавад:

- мардҳо гиря намекунад;
- қиммат, пас, сифатнок аст;
- барои занҳо муҳимаш бомуваффақият шавҳар кардан;
- одамони фарбеҳ раҳмдиланд.

Вазифа: ҳар як иштирокчӣ бояд ин қатори тезисҳоро пурра кунад, на камтар бо 3-тои дигар.

Барои иҷрои вазифа 4-6 дақиқа дода мешавад. Баъди анҷоми вақт иштирокчиён варақаҳоро дар флипчарт мечаспонанд.

Вариантҳои эҳтимолӣ:

- калонсолонро бояд эҳтиром кард;
- баъди соати шаш хӯрдан зиён дорад;
- ҳар як насли нав аз пешина боақлтар аст;
- одамони калонсол интернетро истифода бурда наметавонанд;
- омӯзгор ҳамеша рост аст ва ғ.

ҚИСМИ АСОСӢ

Машғулиятро чамъбаст карда, тренер якчанд ҷумлаҳоро меҳонад. Чӣ хеле ки мебинем, ин тезисҳо аз ҷиҳати мавзӯи гуногунанд, ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаётамон, категорияҳо – калонҳо ва ҷавонон, мардҳо ва занҳо

дахл доранд. Аз чиҳати кадом хусусиятҳо онҳоро ба як низом метавон даровард? Ин тезисҳоро чӣ гуна номидан мумкин? Он чӣ аст?

ЛМ 2

Пешниҳодҳои худро ҳозирин баён мекунанд, тренер дар флипчарте менависад.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавоб:

- қоидаҳои рафтор;
- меъёрҳои ахлоқ;
- принципҳои ҳаёти;
- қонунҳои ногуфтаи дар ҷомеа қабулшуда;
- қоидаҳои ғайрирасмӣ.

Вариантҳои баёншуда, умуман, ба таърифи дақиқи ин тезисҳо наздиканд. Дар ҳақиқат, инҳо қоидаҳои нонавишта, принципҳо, хусусиятҳои мебошанд, ки ба таҷриба ё омӯзиши шахси асос наёфтаанд, ки бо ин ё он сабаб мо қабул ва риоя мекунем. Инҳо стереотипҳо мебошанд. Аксар вақт, стереотипҳо бо ҳаёт ва рафтори иҷтимоӣ алоқаманданд, тақрибан ҳама чизҳои, ки мо номбар кардем, ба ин гурӯҳ мансубанд.

Аммо стереотипҳои шахси низ мавҷуданд. Масалан, баъзе аз духтарон доништа либосҳои гулобӣ ё зардтобӣ наменӯшанд. Чаро? Зеро стереотип ба онҳо мегӯяд, ки ин ранги шефта аст. Ва шефтаре на ҳама истиқбол мекунанд ва ё умуман, манфӣ қабул мекунанд. Агар ман гулобӣ ё зардтобӣ пӯшам, пас маро ба таври шефта бо нохушӣ қабул менамоянд. Оё ин намуди стереотип ба мо ошно нест? Монанд ба инҳоро мо метавонем зиёд ҷамъ кунем.

Ҳамин тарз, дар бораи ду намуди стереотип гап задан мумкин аст:

- шахси – дар асоси эътиқоди худ сохташуда;
- ҷамъияти – аз тарафи таҷрибаи таърихии коллективи ҷомеа сохта шудааст.

Аммо лаҳзаи ҷолиб: онҳо, яъне, стереотипҳо аз кучо пайдо шудаанд? Кӣ онҳоро ба кӣ ва кай қисса кардааст, додааст?

Лаҳзаи дуҷуми нофаҳмо: бо кадом сабабҳо мо ин қонунҳои нонавиштаро ҳамчун қоида, аксиома, ҳамчун як қонун қабул менамоем?

Ҳар рӯзи ҳаётамон, мо ба одамони гирду атроф гӯш мекунем, ҳангоме, ки андешаи онҳо оид ба ягон масъалае барои мо муҳим аст. Бо мо мубодилаи эҳсосот, ҳиссиёт, таҷриба мекунамд ё ба саволҳои мо ҷавоб медиҳанд. Аксар вақт мо ба суханони дигарон бовар мекунем, гарчанде мо мефаҳмем, ки ақидаҳои онҳо субъективӣ, яъне, шахсӣ мебошад. Айнан бо ҳамин роҳ, мо иттилоотро аз газетаю маҷаллаҳо, китобу барномаҳои телевизионӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, интернет ва мессенҷерҳо мегирем.

Ин яке аз василаҳои пайдоиши стереотипҳо мебошад: дар як сатҳи муайяни дониш, ба ин ё он предмет ё падида, муносибати эҳсосоти инсон гузошта мешавад. Ҳол он, ки бо стереотипҳои иҷтимоӣ, ки бо ёрии ВАО, оила, дӯстон, дин паҳн мешаванд, мо аз овони бачагӣ дучор мешавем.

Зеро вақте ба худ суол диҳем, масалан, мо чунин стереотип, ки мардон гиря намекунамд, аз кучо медонем, шояд ягон нафар ба ёд меорад, ки дар хурдӣ ба ӯ падар ё бобо, бародари калонӣ гуфта буд. Шояд ба хотир намеорад, танҳо мегӯяд: охир ҳама ҳамин тавр мегӯянд, аз ин рӯ, ҳамин хел аст ва кам нафароне, ки мепурсанд «барои чӣ?».

Ҳама он чизе, ки инсонро ихота кардааст, бо идеалҳои дарунии ӯ муқоиса карда мешавад. Маҳз барои ҳамин стереотипҳо ҳам мусбӣ ва ҳам манфӣ буда метавонанд. Мисолҳои стереотипҳои мусбиро бисёр овардем. Ин стереотипҳо, аксар вақт, ба одамон барои интиҳоб кардан ва қабули қарори муҳиме, бе душворӣ ёрӣ мерасонад. Ҳар як шахс дар ҷомеаи муосир боварӣ дорад, ки бояд калонсолонро эҳтиром кард, заифонро ҳимоя кард ва ба наздикон ёрӣ расонд. Чунин стереотипҳо, меъёрҳои рафтори инсон дар ҷомеа шудаанд ва ҳеҷ кас оиди ҳақиқӣ будани он фикр намекунад.

Аммо манфии он ҳам кам нестанд. Ҳар яки мо онҳоро шунидаем ва медонем. Онҳо метавонанд ҳам ба ашӯҳо, падидаҳо ва ҳам ба одамон, гурӯҳҳои алоҳидаи ҷомеа – этникӣ, иҷтимоӣ, динӣ дахл дошта бошанд.

Мисолҳоеро, ки ҳангоми сухаронӣ дар бораи «суханони нафратомез» овардем, ба ёд орем. «Намояндагони кадом миллате дузд ва фиребгаронанд», «Касоне, ки дар фалон минтақа зиндагӣ доранд, бемаданиятанд». Инҳо стереотипҳои манфӣ мебошанд, ки дар ҷомеа вучуд доранд ва мо бо онҳо шахсан рӯ ба рӯ мешавем, аз дигарон мешунавем, ё аз манбаъҳои иттилоотӣ – ВАО, шабакаҳои иҷтимоӣ, телевизион мегирем.

Дар ин ҷо хавф пинҳон аст. Ҳамин гуна стереотипе, ки дар донишҳои нодуруст, ақидаи таҳрифшуда асос ёфтааст, модели муайяни рафтор ё муносибатро талқин карда метавонад.

Мисол, вақте ба мо мегӯянд, ки “Аз дигарон фарқ накун, монанди ҳама бош!”, мо ҳаракат мекунем, ки аз таваҷҷуҳи оммавӣ дур бошем. Ё “Аз барои ин ё он рафтор туро дигар иззат намекунам”, умуман, таҳдидкунанда садо медиҳад. Аз ин бар меояд, ки бо воситаи стереотип, метавон ягон шахс ё гурӯҳи одамонро ба гумроҳӣ бурд, онҳоро дасткорӣ кард, модели муайяни рафторро талқин кард, ба коре тела дод. Стереотипҳои манфӣ на танҳо ёрӣ намедиҳанд, то роҳи рости зиндагиро муайян кард, балки инсонро ба муқобили дигар миллатҳо, дин, тарзи ҳаёт, симо ва қоидаҳои ҳаёт бармеангезанд.

Мисол

Соли 2018 як овозхон аз Қирғизистон Зере намоҳанги суруди “Қыз” («Духтар»)-ро баровард. Дар суруд ӯ мувоҷиҳат мекунад, то ба духтарон, бар хилофи стереотипҳои паҳншуда, чӣ гуна зиндагӣ карданро ёд надиҳанд. Дар байни истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ, бисёриҳо ӯро маҳкум карданд: аз танқиди симоӣ ва либоси ӯ то таҳдиди куштор. Барои чӣ чунин ақсуламал буд? Барои он, ки суҳанони сароянда ба муқобили стереотипҳои ҷомеа буданд.

Илова ба тақсимои стереотипҳо ба мусбат ва манфӣ, ки қаблан зикр шуда буд, боз як ба тартибдорӣ стереотипҳо мавҷуд аст. Ин муҳим ва ҷолиб аст, зеро он нишон медиҳад, ки стереотипҳо хеле гуногунанд ва қариб, ки ба ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёти мо ворид шудаанд. Инчунин, таҳдиди иловагӣ дар он аст: тавассути стереотипҳо метавон ҳам ба ҳар як шахс дар алоҳидагӣ ва ҳам дар маҷмӯъ ба ҷомеа таъсир расонд. Дар ин ҷо онҳое, ки ба ин таъсир манфиатдоранд, метавонанд ҳам “суҳанони нафратомез”, ҳам таблиғот, ҳам дасткорӣ ва ҳам фейкро истифода баранд.

Намудҳои стереотипҳо:

- **автостереотип** – муносибати инсон ба худро инъикос мекунад. Ҳам мусбӣ буда метавонанд – «ман аз ҳама дар дунё зеботаринам», ва ҳам манфӣ – «ман бадбахт», «ман хеле фарбеҳ/хароб».
- **гетеростереотипҳо (этники)** – муносибат нисбати дигар халқият, гурӯҳи иҷтимоиро намоиш медиҳад. Ҳамчунин, метавонад ҷиҳати мусбӣ ва манфӣ дошта бошад.
- **гендерӣ** – стереотипҳо оиди зану мардҳо. Онҳо низ мусбӣ ва манфӣ шуда метавонанд.
- **рафторӣ** – ин ё он қоидаҳои рафторро дар гурӯҳи иҷтимоӣ, ҷомеа,

муҳити миллӣ, минтақа инъикос менамояд. Шавқовар аст, ки як стереотип дар як кишвар/минтақа метавонад мусбӣ бошад ва дар дигарон манфӣ.

ММ

Машғулияти мустақамкуниро дар гурӯҳҳои майда гузаронидан мумкин (3-4 иштирокчӣ).

Ҳар як гурӯҳ барои таҳлил матн мегирад (ҳаҷм – 0,5 саҳифа).

Вазифа: дар матн намунаҳои стереотипҳоро ёфтан.

Муҳим! Паёмҳо монанди хабар дар ВАО, пост дар шабакаҳои иҷтимоӣ, изҳороти суҳангӯӣ, баҳси ду шахс.

Номҳои мамлакат/минтақаҳо/шаҳрҳо, динҳо, гурӯҳҳои этникӣ ва иҷтимоӣ бояд беҳусусият бошанд.

Вақт барои иҷроиши вазифа – 10 дақиқа.

Баъди ба охир расидани кори гурӯҳӣ, иштирокчиён натиҷаҳои худро намоиш медиҳанд. Матнҳои ҳар як гурӯҳ, агар имконият бошад, ба экран бароварда мешавад.

БАХШИ 4. ДҶҶСТОН ВА ДУШМАНОНИ ШУМО ДАР ОЛАМИ МАҚОЗИ

Донишӯ, малақаҳои азхудшаванда:

- Шабакҳои иҷтимоии муосир ҷтанд.
- Хусусиятҳои алоқа дар шабакаҳои иҷтимоӣ.
- Нетикет ҷист.
- Қоидаҳои асосии нетикет.
- Дар қуҷи шабакаҳои иҷтимоӣ истифодабарандагонро хавф интизор аст.
- Қоидаҳои беҳатарии асосӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ.
- Аккаунти худро ҷи гуна ҳимоя кардан. Кибербуллинг ҷист.
- Намудҳои кибербуллинг.
- Қоидаҳои истодагарӣ ба кибербуллинг.
- Расона ва таъсири он ба аудиторияи ҷавон.
- Имконияти ҷавонон барои худшиносӣ дар расонаҳои нав.

МАВЗҶИ 1. МУОШИРАТ ДАР ШАБАКАҶОИ ИҚТИМОӢ. НЕТИКЕТ

Машқ

Оғози тренинг

Машғулияти мазкур ба қоидаҳои бахшида шудааст. Аммо ба қоидаҳои оддӣ не, балки қоидаҳои дар фазои интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ. Аммо, пеш аз ворид шудан ба мавзӯ, биёед месанҷем, то ҷи андоза мо метавонем ва тайёр ҳастем то қоидаҳоро риоя кунем, ба тавсияҳои гуш кунем, ба он ҷизе, ки шуддаст, риоя намоем. Санҷиши

дар ин ё он дастурамал навишта кӯтоҳе мегузаронем.

То чӣ андоза мо қоидаҳоро аниқ риоя менамоем. Тренер ба иштирокчиён варақаҳоро тақсим мекунад, ки дар онҳо рӯйхате навишта шудааст. Варақаҳо ба таври чаппа тақсим мешаванд, то иштирокчиён пешакӣ матро набинанд.

Тренер вазифаро мефаҳмонад: шумо бояд ин санҷишро супоред. Ҳар як бандро бодикқат хонед. Вақти иҷрои он – 5 дақиқа. Бо ишораи тренер ҳозирин санҷишро сар мекунад. Вақте як дақиқа мегузарад, тренер хабар медиҳад, ки 4 дақиқа мондааст, баъдан, 3 дақиқа мондааст...

Матни санҷиш:

1. Пеш аз оғоз намудани иҷрои вазифаҳо, ҳамаи бандҳои дар поён овардашударо бодикқат хонед.
2. Номи худро дар кунҷи рости болоии ин варақ нависед.
3. Дар зери калимаи “ном” дар банди 2 хат кашед.
4. Панҷ доирачаи хурде дар кунҷи рости поёнии ин варақ кашед.
5. Дар ҳар як доирачае, ки мувофиқи банди 4 кашида шудаанд, аломати X-ро ишора кунед.
6. Мувофиқи банди 5, дар гирди ҳар як доирача квадрат кашед.
7. Ҳамаи рақамҳои «5» дар ин варақро ба давра гиред.
8. Дар кунҷи рости болоии ин варақ аломати X гузоред.
9. Гирди X-е, ки худи ҳозир кашидед, секунҷа кашед.
10. Дар тарафи дигари ин варақ 724×12 -ро зарб занед .
11. Ҷавобро мувофиқи банди 10 дар тахтаи синф нависед.
12. Вақте ба ин банд расидед, дар курсии худ чаппа шинед.
13. Агар шумо фикр кунед, ки ҳамаи бандҳоро хуб иҷро кардед, дар охири ҷумла X гузоред.
14. Мисоли зеринро дар қафои ҳамин варақ иҷро кунед:
 $257+87+16$.
15. Дар ин доирачаҳо бо хома сӯроҳӣ кунед О О О.

16. Акнун, вақте Шумо ҳамаи бандҳои дар боло омадаро хонед, танҳо он чизе, ки дар банди 2 гуфта шудааст, иҷро кунед. Ба дигар супоришҳо аҳамият надихед.

17. Санҷиш ҳар он вақте, ки Шумо супориши банди 2-ро иҷро кардед, анҷомдода ҳисоб мешавад. Варақро чапа кунед ва дастатонро бардоред.

Чи хеле, ки таҷриба нишон медиҳад, 20-50% иштирокчӯн хато карда, ба таври автоматикӣ ҳамаи бандҳои санҷишро иҷро мекунад.

Санҷиш чиро нишон дод? Қоидаҳо муҳим ҳастанд, зеро онҳо ҳаёти моро осон, имкониятҳоямонро васеъ ва иҷрои супоришҳоро осон мекунад. Аммо, аксар вақт, ё бо беаҳамияти ё бо хоҳиш надостан, мо наонқадар хуб қоидаҳоро риоя мекунем.

Ҳаёт ва олами ҳақиқии мо то 99% аз рӯи қоидаҳои муайян зиндагӣ мекунад. Мо, ки дар ин олам зиндагӣ мекунем, наметавонем қисми бисёри ин қоидаҳоро рад кунем, зеро онҳо пайваст ҳастанд, бо:

- бо бехатарии мо – қоидаи ҳаракати роҳ, зидди сӯхтор;
- бо саломатӣ – қоидаҳои гигиенаи шахсӣ;
- бо мавқеъ дар ҷомеа – ин иҷрои қонунҳои кишвар;
- ахлоқ – дуздӣ накардан, калонро эҳтиром кардан, ба наздикон ёри расонидан.

Аммо чӣ хеле, ки мо гуфтем, парадокс дар он аст, ки бо ин ё он сабабҳо, мо ин қоидаҳоро ба таври пурра, қисман ё тамоман риоя намекунем. Хуб, касе ҳангоми аз кӯча омаданаш даст нашуст; вазифаи хонагиро иҷро накард, аммо кӯшиш кард, ки бо роҳи фиреб иҷро кунад; аз ҷои манъшуда кӯчаро убур кард ва ғайра. Ҳоло сухан танҳо дар бораи фаъолиятҳои дар олами воқеӣ меравад. Аммо олами маҷозӣ вуҷуд дорад - Интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ. Онро ламс карда намешавад, он дар гаҷети мо зиндагӣ мекунад. Гаҷетро кушодем – он ҳаст. Пӯшидем - он нест! Чунин ба назар мерасад, ки худӣ мо ин раванд ва қоидаҳои ин оламо идора мекунем.

Албатта, дар он ҷо низ қоидаҳои муайян мавҷуданд. Масалан, шумо бояд аз қайд гузаред, то ба ҷое бирасед, паёмҳоро танҳо бо ин роҳ ва дар ин формат фиристодан мумкин аст, дар як шабака танҳо видео гузоштан мумкин аст ... Аммо мо инро ҳамчун як чаҳорҷӯбае меҳисобем, ки дар он олами маҷозӣ қор мекунад. Аз дигар чиҳатҳо, ба назари мо, ягон қоида вуҷуд надорад! Озодӣ! Аммо ҳамин хел аст?

ЛМ 2

Барои санҷидани дониш ва фаҳмиши ҳозирин доир ба қоидаҳои рафтор дар фазои маҷозӣ, тренер метавонад ҳуҷуми фикрӣ гузаронад. Аз ҳозирин хоҳиш карда мешавад, ки қоидаҳои рафтор дар Интернет ва шабакаҳои иҷтимоиро номбар кунанд. Натиҷаҳо дар флипчарт навишта мешаванд.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- ҳамсухбатро таҳқир накардан;
- спам нафиристондан;
- оид ба масъалаҳои зӯрварӣ, ниҳонӣ гап назадан;
- ба паҳнкунӣ фэйкро роҳ надодан;
- адоватро байни одамон бедор накардан;
- гузаровжаро (пароль) ба дигарон надодан.

Чун қоида, ҷавобҳои ҳозирин пароканда аст ва ба ҷанбаҳои рафтор ва бехатарӣ дар фазои маҷозӣ вобастанд. Як низоми аниқе вучуд надорад.

Инак, оё низоми қоидаҳои рафтор дар олами маҷозӣ мавҷуд аст? Кӣ онҳоро фикр карда баромадааст? Ва барои чӣ риояи онҳо муҳим аст?

Одоби муоширати шабакавӣ – нетикет (ҳамҷоягии шакли соддашудаи ду калима – интернет ва этикет) ин қоидаҳои соддаи нонавиштаи ба худ хосе, ки аз тарафи одамони бисёр бо интернет суҳбат мекарда ихтироъ шудаанд. Он ба хотири он сохта шудааст, ки барои ҳама – ҳам истифодабарандагони ботаҷриба ва ҳам наведгирон муоширати байни ҳамдигар бароҳат ва осон бошад. Аксари қоидаҳо мушаххас нестанд, танҳо такрори қоидаҳои муошират, ки дар ҷомеа қабул шудаанд ва барои олами маҷозӣ мутобиқ шудаанд. Ин қоидаҳоро метавон то ба дараҷае тавсияҳо номид, барои он ки шакли тасдиқшудаи он вучуд надорад. Дар ёд доред, мо дар бораи стереотипҳо гап мезадем – онҳо дар ҳамаи ҷанбаҳои ҳаёти мо ҳастанд, аммо дар ҷое навишта нашудаанд. Бо нетикет низ чунин мебошад. Азбаски мо имрӯз ҳудро бе интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ тасаввур карда наметавонем, риояи ин қоидаҳо обрӯи моро мебардорад, тавачҷуҳро ба мо ҳамчун ҳамсухбати хуб ҷалб мекунад.

Чӣ гуна онро риоя кард? Шумо ҳамчунон рафтор кунед, ки гӯё ба олами бегонае афтодед, ба олами шумо хеле монанд аст ва намехоҳед касеро бо рафтори беодобонаи худ ранҷонед. Дар ҳақиқат, ин хеле осон аст.

Аз сабаби он, ки олами интернет босуръат рушд ёфта истодааст, барои ҳар як қисмати алоҳидаи он қоидаҳои алоҳида мавҷуд аст. Қоидаҳои муқотибаи электронӣ - тиҷоратӣ ва шахсӣ, қоидаҳои муошират дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва паёмрасонҳо, қоидаҳои рафтор дар форумҳо ва суҳбатҳои умумӣ, қоидаҳои эълонҳо ва ғайраҳо мавҷуданд.

Аммо чизҳои ҳамакореае низ мавҷуданд, ки дар ҳама қисматҳои олами интернет истифода бурда мешаванд.

Чиро дар шабакаи интернет набояд истифода кард:

- дашномро истифода бурдан;
- барангехтани низоъҳои миллӣ;
- одамонро таҳқир кардан;
- дуздидан (акс, матн);
- дидаю дониста ягончиро (сомона, почтаи электронӣ) шикастан (взлом);
- барои вайрон кардани тартиботи ҷамъиятӣ даъват кардан;
- пешниҳодҳои тиҷоратии назоратнашавандаро паҳн кардан;
- дастурамалҳое, ки иҷрои амалҳои ғайриқонуниро нишон медиҳанд, фиристодан, инчунин пурсидани роҳҳои иҷрои ин гуна амалҳо;
- бе розигии муаллифони мактубҳои шахсиро нашр кардан;
- оғоз кардан ё идома додани баҳсҳо дар мавзӯҳои мавҳум дар ҷойҳое, ки (конференсҳо, форумҳо ва ғ.), барои он пешбинӣ нашудааст.

Ба ғайр аз он, қоидаҳои ҳуди нетикет мавҷуданд. Ин қоидаҳои шартан мебошанд. Дурустараш – принципҳои рафтор.

ИНАК, ПРИНЦИПҲОИ НЕТИКЕТ:

1. Новобаста аз он, ки интернет маҷозӣ аст, фаромӯш накунед, ки шумо бо шахси зинда муошират мекунед.

Нуқтаи назари худро ҳимоя карда, ҳамсуҳбати худро дашном надихед. Вақте шумо телекоммуникатсияро истифода мекаред, имову ишораро идора кунед, оҳанг ва ифодаи рӯй ҳеҷ нақшро намебозад.

Вақте шумо суҳбатро бо почтаи электронӣ ё дар конференсия мекаред, дар шарҳи суҳбати ҳамсуҳбат метавон бо осонӣ хатоӣ кард, ё баръакс.

Барои ҳамин, дар интихоби калимаҳо ва ифодаҳои худ бодикқат бошед. Зеро, вақте шумо бо касе дар олами маҷозӣ алоқа менамояд, суханони шумо қайд карда мешаванд. Шояд онҳо дар ҷое нигоҳ дошта мешаванд, ки барои шумо дастнарас аст, то онҳоро нест кунед. Ин боз як сабаби эҳтиёткор будан дар ифодаҳо мебошад, эҳтимолияти истифодаи суханонатон бар зидди шумо вучуд дорад.

2. Ҳамон меъёрҳои рафторе, ки дар ҳаёти воқеӣ мавҷуданд, риоя намоед.

Дар ҳаёти воқеӣ, аксарияти мо қонунҳоро риоя мекунем. Вақте мо дар шабака ҳастем, аксар вақт мо чунин мешуморем, ки қоидаҳои рафтор дар онҳо ба монанди ҳаёти ҳаррӯза саҳтгир нестанд. Ин иштибоҳ аст.

Меъёрҳои рафтор метавонанд дар нуқтаҳои гуногуни фазои маҷозӣ фарқ кунанд, аммо онҳо нисбат ба ҳаёти воқеӣ сабуктар нестанд.

Агар шумо дар фазои киберӣ бо масъалаи ахлоқие рӯ ба рӯ шавед, фикр кунед, ки дар ҳаёти воқеӣ чӣ кор мекардед. Шумо эҳтимолан зуд ҳалро меёбед.

3. Дар хотир дошта бошед, ки шумо дар кадом “нуқта”-и фазои виртуалӣ қарор доред.

Чизе, ки дар як ҷо бе чунучаро қабул мешавад, дар ҷои дигар дағалӣ ҳисобида мешавад. Масалан, дар конфронсҳое, ки мавзӯҳои қорӣ муҳокима мешаванд, шумо наметавонед чизҳо шахсино нақл кунед. Ва баръакс.

Ҳангоми дар минтақаи нави фазои маҷозӣ ворид шудед, аввал ба атроф нигаред. Барои омӯхтани атроф вақт ҷудо кунед: гӯш кунед, ки одамоне дар бораи чӣ ва чигуна гап мезананд. Пас ба суҳбат ҳамроҳ шавед.

4. Ҳангоми муошират бо ношиносон, аз афзалияти ниҳонӣ (анонимӣ) истифода баред.

Шуморо аз рӯи хислатҳои суҳбатро бурдан, шӯхтабӣ ва ғайраҳо баҳо медиҳанд, на аз рӯи либос, сурати зоҳирӣ, вазни бадан ва ғ.

5. Пеш аз ирсоли паём онро хонед, то ба қабулкунанда матни бемантиқе раван насозед.

6. Дар бораи суханони ҳатмии дуруд, мурочиат, изҳори миннатдорӣ, хайрухуш ва ғайраҳо фаромӯш накунад.

7. Вақти худ ва дигаронро эҳтиром кунед.

Пеш аз паёмро ба гурӯҳе фиристодан як бор фикр кунед:

Иштирокчиён ба он ниёз доранд? Вақти дигаронро беҳуда сарф намекунад? Паёмҳои якхела ва бемаънӣ ҳалал мерасонанд.

8. Ҳатто агар касе шуморо таҳрик медиҳад, дашном надихед.

Шояд он шахс ҳаминро мақсад гузоштааст. Боадоб боқӣ бимонед.

9. Низоъро оғоз накунад ё ба он ҳамроҳ нашавед, баҳсро ба хотири баҳс набаред.

Аввалан, ин беадабӣ аст. Дуюм, маъмурияти шабака аз болои шумо шикоят карда метавонад. Сеюм, шумо метавонед ба хотири баҳс ба рӯйхати сиёҳи флеймерон – баҳсбарангезон ворид шавед.

10. Агар ягон кас ба ёрдам муҳтоҷ аст, рад накунад.

Агар гап дар бораи интиқоли маблағ ё монанди он равад. Ба савол ҷавоб диҳед, пайванди муфидеро мубодила намоед, маслиҳат диҳед ва монанди инҳо.

11. Табассумча (смайлик), аниматсия ва тасвирҳои граффикиро дар ҷойҳое, ки бамаврид аст, истифода баред.

Масалан, дар чати гурӯҳ ё синф, ки масъалаҳои таълимӣ баррасӣ карда мешаванд, вазъияти корӣ ва расмӣ мебошад. Табассумчаҳо дар он ҷо беҷо ҳастанд. Дар суҳбати шахсӣ ё муҳокимаҳо дар фазои ғайрирасмӣ бошад, чунин рамзҳо ҳатто ёрӣ мерасонанд то таъро айнан расонад. Аммо матнро бо ҳаҷми калони табассумчаҳо пур накунад, барои ҳамсуҳбат ин мушкил аст, баъзан метавонад маъноро иваз кунад, шуморо ҳамчун шахси кунд бо захираи луғавии паст қабул карданашон мумкин.

Дар робита ба ин нукта, меарзад каме бештар дар бораи забони махсуси ҷаҳони маҷозӣ ва алалхусус, шабакаҳои иҷтимоӣ истода гузарем. Илова бар табассумчаҳо, эмодзиҳо, мемҳо, бисёре аз "кӯҳнапарастони интернет" дар паёмҳои худ таркиби ҳарфҳои аҷоибро фаъолона истифода мекунанд: имхо, асар ва чизи дигари ба ин монанд.

Агар ба ин гуна чизҳо дучор шудед, натарсед, ин ихтисоркуниҳои устувор мебошанд, ки аз қисми англисии интернет омадаанд. Онҳо ҳамеша ягон маъноро доранд. Аз байни ин ихтисоркуниҳо, бо инҳо бештар рӯ ба рӯ шудан мумкин аст:

- IMHO, имхо – «In My Humble Opinion» – «ба андешаи хоксоронаи ман»;
- LOL – «Laugh Out Loud» – «ман баланд механдам»;
- BTW – «By The Way» – «гуфтагӣ барин»;

- AFAIK – «As Far As I Know» – «то он ҷое, ки медонам»;
- NFC – «No Further Comments», - «ман ҳама чиро гуфтам»;
- WBR – «With Best Regards» – «бо беҳтарин таманниёт»;
- ASAP – «As Soon As Possible» – «ҳар чи тезтар»;
- AKA – «Also Known As» – «инчунин, ҳамчун... маъмул мебошад».

Агар шумо устоди чунин иборачаҳо бошед, барои истифодаи онҳо шитоб накунед. Шуморо мумкин нафаҳманд ё хато фаҳманд, ки натиҷаҳои нохуш дошта метавонад. Ҳаракат кунед мувофиқашро ёбед ё онҳоро маънидод кунед.

ММ

Барои мустаҳкамкунии мавзӯ метавон бозии «Исбот кун, ки ту флеймер нестӣ»-ро истифода кард.

Ҳозирин дар гурӯҳҳои хурди 3-4 нафар ҳамчун меоянд (ҷиҳати асосӣ ин аст, ки гурӯҳҳо ҳар чи қадар бисёр бошанд).

Ҳар як гурӯҳ муколамеро мегирад, ки бо табассумча, ихтисоркунӣ, эмпатӣ «рамзгӯзорӣ» карда шудааст (мисол поёнтар).

Муҳим аст, ки муколамаҳо таъби гуногун дошта бошанд: оддӣ, ором, низоъӣ, агрессивӣ, одамоне, ки оиди ягон чи баҳс мекунанд, эълоӣ, таҳрикomez.

Ҳар як гурӯҳ супориш бо муколамаҳои гуногунмаъно мегиранд.

Вазифа: 1) фаҳмидани маъно, онро бо сухан ифода кардан; 2) сохтани алгоритм, ки шумо чӣ хел аз ин ҳолат бо риояи қоидаҳои нетикет мебаромадед.

Вақт барои иҷрои вазифа – 10 дақиқа.

Баъди хотимаи иҷроӣ, гурӯҳ кори худро намоиш медиҳад. Муколамаи гурӯҳҳо дар экран нишон дода мешавад.

Тренер тавачҷуҳо ба фаҳмиши дурусти маъно ва интиҳоби ақсуламали ҷавобӣ, дар доираи қоидаҳои нетикет равона мекунад.

- хай

- шотыкак?

- ЭМ...

- ХМ...

- такое

- ну плиз! 🙏 🌸

- ок 😊

- вау!

МАВЗЎИ 2. ҲИМОЯИ «ҲАМАНДОМ»-И ХУД: ҚОИДАҲОИ БЕХЕТАРӢ ДАР ШАБАКАҲОИ ИҶТИМОӢ ВА МЕССЕНҶЕРҲО

Машқ

Оғози тренинг

Олами маҷозӣ, ки умуман фазои интернет аст ва қисматҳои он, ба монанди шабакаҳои иҷтимоӣ, мессенҷерҳо, форумҳо, қоидаҳои худро доранд. Мо ба ин ҳангоми дида баромадан ва омӯзиши нетикет, боварӣ ҳосил кардем – қоидаҳои

рафтор ва муошират дар фазои интернетӣ.

Аз бисёр ҷиҳат онҳо монанди қонунҳое ҳастанд дар ҳаёти воқеии мо. Аз баъзе ҷиҳатҳо, онҳо гуногунанд, зеро фазое, ки онҳо истифода мешаванд, хеле хос аст.

Бо вучуди он, мо метавонем шабоҳатҳо биёрем. Ба фикрам ба ягон кас пинҳон нест, ки фазои интернетӣ ба монанди ҳаёти воқеӣ қоидаҳои беҳатарии худро дорад. Барои чӣ? Ба мо чӣ таҳдид мекунад?

ЛМ 1

Тренер ба ҳозирин савол медиҳад: дар фазои интернет, шабакаҳои иҷтимоӣ ва мессенҷерҳо чӣ ва ё кӣ ба мо таҳдид карда метавонад? Пурсиш дар шакли ҳуҷуми фикрӣ гузаронида мешавад.

Ҷавобҳои иштирокчиён дар флипчарт навишта мешавад.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- вирусҳо;
- гузарвожаро раҳна карда, почтаи электронӣ кушодан;
- раҳнаи сомонаҳо;
- пул меситонанд;
- ба бозиҳои маҷозӣ ҷалб мекунанд;
- ба ҳар гуна гурӯҳҳои шубҳаовар даъват мекунанд;
- қаллобон маълумотҳои шахсиро мепурсанд;
- маълумоти шахсиро омӯхта, бар зидди шахс истифода мебаранд.

Бисёре аз вариантҳои пешниҳодшуда онро ба ёд оварданд, ки дар фазои маҷозии интернет, мо бо иттилоот сару кор дорем. Зарур нест, ки он чӣ гуна бошад – матн, акс ё видео. Чӣ хеле, ки дар ёд дорем, бо ёрии найрангҳои гуногун – дасткорӣ, тарғибот, фейкҳо, «суханони нафратомез» – ба шахс ё чӣ гунае, ки «сокинон»-и олами маҷозиро меноманд – истифодабарандагон таъсир расонидан мукин аст. Ва чӣ хеле, ки аллакай медонем, на ҳама вақт бо ниятҳои нек. Маҳз бо ҳамин сабабҳо, қоидаҳои бехатарии маҷозӣ муҳиманд.

Ҳангоми муҳофизати аккаунт, саҳифаи худ дар ин ё он шабака, яъне, ҳамандоми (двойники) маҷозиамон, мо худро ҳимоя менамоем. Зеро “аватари” маҷозии шахсии мо – ин ҳамон худи мо аст. Мо метавонем саҳифаро нест кунем, аммо агар мо дар фазои интернет як қатор хатогиҳо кардем, натиҷаҳои онҳоро мо дар олами ҳақиқӣ дида метавонем. Мисоли оддӣ: шумо бо ҳамсинфатон дар олами маҷозӣ муноқиша кардед. Ва мумкин ки сабабаш низ аз олами маҷозӣ буд – пост, акс, шарҳ. Саҳари дигар шумо ба мактаб ё донишгоҳ меоед, аммо ҳеҷ кас бо шумо гап намезанад, барои салом даст дароз намекунад, ба муроҷиатҳоятон ҷавоб намедиҳад. Шумо дар олами маҷозӣ муноқиша доштед, аммо дар воқеъ танҳо мондед.

ЛМ 2

Донишро санҷида, тренер аз иштирокчиён хоҳиш менамояд, ки қоидаҳои бехатарии интернетро, ки онҳо истифода мебаранд, мубодила кунанд.

Вариантҳои эҳтимолии ҷавобҳо:

- саҳифаро бо гузарвожаи хуб ҳифз кардан;
- гузарвожа ва дигар маълумотҳоро ҳатто ба шиносон надодан;
- тез-тез гузарвожаро нав кардан;
- маълумоти шахсиро бо мессенҷер ирсол накардан, агар лозим бошад, ирсол намуда, пас аз он нест кардан;
- телефонро муҳофизат кардан – ба ғайр аз гузарвожа, изи даст;
- илова кардани дӯстонро назорат кардан – ҳамаро баробар қабул накардан;
- қоидаи гурӯҳро риоя кардан, то блок нашавед.

Дар асл, қоидаҳои бехатарӣ хеле зиёданд, зеро нозуқиҳое, ки дар ҷаҳони маҷозӣ бояд ба назар гирифт, аз қоидаҳои воқеъ кам нестанд. Ҳама чиз танҳо дар назари аввал оддӣ менамояд: гаҷетро фаъол кардӣ - ту аллакай дар дунёи дигар. Аммо онҳо низ қоидаҳои ҳаракати роҳ ва қоидаҳои зидди сӯхтор ва ҳатто қоидаҳои мудофияи худро дорад.

ҚОИДАҲОИ АСОСИИ БЕХАТАРИИ МАҶОЗӢ:

1. Шартномаи истифодабарандаро хондан.

Ҳангоми бақайдгирии аккаунт, шумо бандҳои заруриро пур мекунад. Дар охир як банди розигӣ бо шартҳои шартномаи истифодабарандаи сомона/шабакаи иҷтимоӣ мавҷуд аст. Шумо онро якчанд маротиба ҳангоми бақайдгирӣ дар манбаъҳои гуногуни интернет дидаед. Одатан, мо чӣ кор мекунем: бе хониши пурраи он, мо панели "бо ҳама шартҳои розӣ ҳастам"-ро пахш мекунем. Ин қадами на он қадар дуруст аст. Шояд дар он гуфта бошад: "ҳама гуна маълумот ва маводҳои, ки истифодабаранда ворид кардааст, моликияти манбаъ мебошад."

Суханони дар боло овардашуда маънои онро дорад, ки соҳибони сомона/шабакаҳои иҷтимоӣ бо маълумоти шумо ҳар коре хоҳанд, мекунад. Баъди ирсоли «розигӣ» манъи он номукин аст.

2. Маълумоти шахсии минималӣ дар аккаунт.

«Дар кучо хондаед», «дар кучо кор мекуни». Метавон мактаб/донишгоҳро ишора кард, аммо бе тафсилот – курс, вазифа. Оиди ишораи дӯстон, ҳешовандон низ ҳамин тавр аст. Барои истифодабаранда ин бефоида аст – танҳо барои шабакаи иҷтимоӣ. Умуман, танҳо бандҳои ҳатмиро дар бораи худ бояд пура кард – онҳо, чун қоида, бо ситорачаҳо ишора шудаанд. Агар ягон шабакаи иҷтимоӣ маълумотҳои «ҳатмӣ»-и зиёдатиरो талаб кунад, пас набояд дар он бақайд гирифт.

3. Чӣ қадаре, ки аксу видео кам бошад, ҳамон қадар беҳтар.

Ғаҷетҳои муосир – смартфонҳо ва планшетҳо бо ҳамроҳии алоқаи интернет, коммуникатсияи иҷтимоиро дар ҷомеаи муосир осон менамояд. Худро сурат, видео гирифтани, тасвири матнии ҳаёти худ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, бо тафсилотҳо ҷузъиёти маъмул аст. Қадоме, ки моро мефурӯшад ва ошкор мекунад!

«Ҳаёти афсонавӣ»-и бутҳои расонаӣ аз Instagram, Twitter ё Facebook моро ҷалб мекунад. Ва мо бошем, бо хоҳиш ё арҷгузорӣ ба муд, ин услубро нусхабардорӣ менамоем. Аммо дар бораи лаҳзаи асосӣ фаромӯш мекунем: «ситораҳо» муҳофизатчиён, ҳуқуқшиносон ва шартномаҳои хубпардохтшаванда бо шабакаҳои иҷтимоӣ доранд, ки баъзе ошкориҳо – қисми тасвир аст. Шабакаҳои иҷтимоии мо тамоман дигар вазифаҳо доранд.

4. Ҳеч вақт суроғи хонаатонро ишора накунад.

Дар қисми «Дар кучо зиндагӣ дорӣ» навиштани кишвар ва шаҳр бе минтақа, кӯча ё хона/хучра кофӣ аст. Суроғаро дар интернет шахсоне, ки бо соҳибкорӣ машғуланд, мегузоранд. Масалан, хизматрасониҳои

косметикиро ба хона пешниҳод менамоям, репетиторҳо ва ғ.. Агар шумо бо инҳо машғул нестед, маълумоти шахсиро ошкор накунад.

5. На ҳар дӯст, дӯст мешавад.

Пеш аз қабули пешниҳоди навбатии “дӯстӣ” дар шабакаҳои иҷтимоӣ, аккаунти он шахсро бодикқат омӯzed.

6. Намоиши боигарӣ.

Гузаштани аксҳои ҷавохироти худ, гачетҳо, ашӯҳои қимматбаҳо дар саҳифаи худ беҳатар нест. Ин натаанҳо дӯстон-дугонаҳоятонро ба ҳайрат мегузорад, балки диққати қаллобонро ҷалб менамояд. Барои ҳамин, пост кардани аксҳои дороиҳои худ фикри хуб нест.

7. Панели «маро дар ёд доштан»-ро истифода набаред.

Ворид/хуруҷ шудан ба шабакаҳои иҷтимоӣ бо нигоҳдории гузарвожа, танҳо дар компютер ё смартфонӣ шахсии худ ҷоиз аст. Агар компютер умумӣ бошад (барои ҳамаи аъзои хонавода), дар ҷои корӣ бошад ё тасодуфӣ, – интернет, қаҳвахона ё дар хонаи дӯстатон, гузарвожаи худро набояд гузошт. Боварӣ ҳосил кунед, ки дар «маро дар ёд доштан» аломати қайд наистодааст, ҳангоми ворид кардани номи вуруд ва гузарвожа (он одатан ба таври автоматӣ гузошта мешавад) дар чунин ҳолат маълумотҳои шахсии шумо дар компютери бегона нигоҳ дошта намешаванд.

8. Ҷойгиршавии худро дар шабакаҳои иҷтимоӣ ишора накунад.

Баъзе истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамеша ҷойгиршавии ҷорӣ худро нишон медиҳанд. Ин як ишораи олий ва имконияти хуб барои қаллобон аст, ки шуморо дарёфт кардан меҳоянд. Ҳамин тавр метавон хонаи худ, маршрути ҳаракати доимии худро ошкор кард.

9. Рақами телефони шумо – танҳо аз худ шумо.

Рақами телефони худро ба ҳамагон нишон додан зарур нест. Ба истиснои ҳолатҳои, ки аккаунт барои мақсадҳои тиҷоратӣ истифода шавад. Аксар вақт, бо гирифтани рақами телефон аз интернет, бадхоҳон метавонанд ба ҳаёти ҳақиқӣ бисёр ташвишҳо оваранд.

10. Аз пешниҳодҳои эълонӣ-тиҷоратии «фойданок» эҳтиёт шавед.

Бешубҳа, аз харидорӣ аз интернет тарсидан даркор нест, ин амали оддӣ замони мо аст. Аммо пешниҳодҳои аз ҳад зиёд дунболгиранда – нишонаи фиреб ё пастсифатии маҳсулот аст. Пеш аз он, ки ягон пешниҳодро қабул кард ё ба сомонӣ майдони савдо гузаштан, дар бораи он бисёртар маълумот гиред, фикру мулоҳизаҳои дигар истифодабарандагонро хонед.

11. Гузарвожаҳои аккаунтро зуд-зуд нав карда истед.

Рамз ё калидвожаро дар ҳар як аккаунт дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ақаллан дар як сол як маротиба бояд иваз намуд. Бо илова кардани рамзҳо ба қатори рақамӣ-калимавӣ. Як гузарвожаро барои якчанд аккаунт истифода бурдан фикри хуб нест – хавфи раҳна кардан зиёд мешавад.

Инчунин, гузарвожаҳои содда хавфнок аст: 123456 – аз ҳама хатогии бузург.

Ва аз ҳама муҳим – калидвожаи аккаунт танҳо аз худ шумо аст!

12. На ҳама файлҳои дар паём замишударо бояд кушод.

Ба шумо паёме фиристора шуд, ки ба он файл замиша шудааст ва фиристанда ба шумо тавсия медиҳад, ки ин файло бубинед. Аммо шумо ин фиристандаро намешинед. Бисёр вақт "ҷосусон" дар зер чунин паёмҳо пинҳон мешаванд. Шумо файло мекушод, мумкин аст дар он ҷо расм бошад. Аммо аз лаҳзае, ки шумо онро мекушод, ҳамаи пахшҳои тугмача дар аккаунти шумо дар хотир дошта шуда, ба "раҳнагар" -и бегона фиристора мешаванд. Тасвири замишуда дорои барномаи раҳнагарӣ буда, маълумоти шуморо аз шабакаҳои иҷтимоӣ ҷамъ менамояд.

13. Масъалаҳои хавф дар шабакаҳои иҷтимоӣ бо воситаи маъмурон ва модераторон ҳал мешаванд.

Бо ин ё он намоёндагони гурӯҳҳои интернетӣ баҳсҳои агрессивӣ, муноқиша кардан фикри хуб нест. Ин метавон фитна бар қасди шумо бошад: аз болои шумо ба маъмурон шикоят мекунад, скриншотҳои муноқишаро пешниҳод мекунад ва шумо блок мешавед.

Дар шартномаи истифодабарандагони шабакаҳои иҷтимоӣ ҳамеша ишора мешавад, ки истифодабарандагон наметавонанд рафторҳои агрессивӣ нисбат ба дигарон баён намоёнд. Агар шумо ба ин ҳолат дучор шавед, ба маъмурон шикоят кунед.

14. Якчанд сатҳи ҳимояро истифода баред.

Бисёриҳо дар хона дари дуқабатаи даромад доранд. Барои чӣ? Муҳофизати беҳтар. Бисёри шабакаҳои иҷтимоӣ ва низомҳои ҷустуҷӯӣ тафтиш (верификация) дучандро ҳангоми сохтани саҳифа ва суроғаи электронӣ пешниҳод мекунад. Ин метавонад калидвожа ва калимаи махфӣ, гузарвожаи дучанд, гузарвожа ва баъдан – занги автоматикӣ ба телефон бошад. Чунин аккаунтҳоро раҳна кардан хеле ва хеле душвор аст.

15. Омӯхтани функционали шабакаҳои иҷтимоӣ.

Дар ҳар як шабакаҳои иҷтимоӣ, аккаунтҳои истифодабарандагӣ тугмачаи функционалӣ мавҷуд аст, ки бехатарии шахси ро таъмин менамояд.

Онҳоро бояд дарёфт кард, омӯхт ва истифода бурд. Шабакаҳои муосир барои мо воситаҳои гуногуни худҳимоягӣ медиҳанд. Аммо аксар вақт, ҳангоми сабтшавӣ мо ҳаракат мекунем, ки ба зуди онро анҷом диҳем. Дар инҷо набояд шитоб кард. Агар шабакаи иҷтимоӣ имкон надорад (намехоҳад), ки бехатарии шуморо таъмин намояд, akkaунти худро дар он масдуд кунед, пурра саҳифаро нест кунед ва ба дигараш гузаред. Ин ҳуқуқи шумо аст.

ММ

Яке аз вариантҳои мустаҳкамкунии мавзӯи пурра кардани саволнома буда метавонад.

Барои саволнома ба таври рангоранг гузаронидан, саволҳоро, ки вариантҳои ҷавоб доранд, метавон бо маълумотҳои ҳазломез пурра кард.

Вариантҳои эҳтимолии супоришҳои саволнома:

1. *Аз ҳама рамз ё калидвожаи бехатар ин:*

- 123456789987654321;
- куку35;
- #168GHai87\$86109;
- ҳеч кас гузарвожаро наметавонад.

2. *Агар истифодабарандае ба дӯстӣ «омад»:*

- ба пулис занг зада иҷозат мепурсам, қабул кунам ё не;
- агар ӯ духтар/писари зебо бошад– бечунучаро қабул мекунам;
- akkaунтро бо фотошоп ва калейдоскопи ранга тафтиш менамоям;
- akkaунтро дар мавҷудияти маълумотҳои шахсӣ, акс, постҳои фаъоли дӯстон тафтиш менамоям;
- akkaунтро бо азони худ муқоиса мекунам.

Шумораи саволҳо 6-8-то буда метавонанд. Вақт барои иҷроиш – 10-12 дақиқа.

Баъди хотима тренер метавонад танаффус эълон кунад. Дар вақти танаффус саволномаҳо тафтиш карда мешаванд. Баъди танаффус тренер натиҷаҳоро ҷамъбаст мекунад.

МАВЗӢИ 3. КИБЕРБУЛЛИНГ

Машқ

Оғози тренинг

Мавзӯи мазкур хеле душвор ва нозук аст. Аммо ба он ниёзи калон вуҷуд дорад, зеро он бевосита ба ҳолати равонии шумо вобаста аст, яъне, ҳолати рӯҳӣ, муносибати равонӣ дар

зиндагӣ дар ҳоли ҳозир, эътимод ба одамони атроф.

Инак, биёед самимӣ бошем: ҳамаи мо, ҳам калон ва ҳам хурд, баъзан бо ин ё он сабабҳо муноқиша мекунем. Муноқиша ва низоъҳо гуногун мешаванд. Мо метавонем камтар ҷанг кунем ва аллакай баъди 5 дақиқа боз дастонро фишурда, ба тамошои филм ё бозии футбол равем. Метавонем ранҷида, якчанд рӯз гап назанем. Метавонем аз касе дилсард шуда, дӯстию муоширатро қатъ кунем ва нисбат ба он шахс бепарво бошем. Аммо дар айни замон, ба ӯ зарар намерасонем, таҳқир намекунем – танҳо муносибати бетарафӣ.

Аммо ҳолатҳое мешаванд, ки яке аз тарафҳои низоъ ранҷиширо муддати дароз нигоҳ медорад. Ё бо сабабе як шахс ба дигаре писан наомад, аммо рӯйирост норозигиашро баён карда наметавонад. Барои ҳамин, дигар роҳро пеш мегирад – пинҳонӣ бадӣ кардан. Ин бадӣҳо метавонад хурд ё хеле таъсиррасон бошад. Аммо ин ҳам чизи аз ҳама хатарнок нест. Аксар вақт, касе хеле чуқур ба чунин бозӣ ворид мешавад ва ба таври махфӣ ё рӯйирост дигар шахсро, ки ба ҳайси қурбонии худ интиҳоб кардааст, ба маънои пурраи ин калима таъқиб мекунад.

Ба андешаи мо, шумо пай бурдед, ки сухан дар бораи чӣ меравад. Падидае, ки тасвир шудааст, буллинг ном дорад. Дар тарҷума аз англисӣ – хоркунӣ, дунболагирӣ дар ҳаёти воқеӣ. Аммо! Мутаассифона, олами маҷозӣ, ба мо падидае чун таъқиби маҷозӣ, бо номи кибербуллингро «тӯҳфа» кард. Таъқиб, ҳуҷумҳо, агрессия, далелҳои созгор, тамасхур ва писхандзании дағалона, таҳдидҳо, тарсонидан, гарчанде эътирофи он ғамгин аст, аммо чунин ҷузъиётҳо ва ҳолатҳо, зуд-зуд дар фазои интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ во меҳӯранд.

ЛМ 1

Тренер аз ҳозирин хоҳиш мекунад, ки овоз диҳанд: кӣ бо чунин падидаҳо ақаллан як маротиба, дар фазои интернет – шабакаҳои иҷтимоӣ, мессенҷерҳо, рӯ ба рӯ шудааст.

Аудитория бо бардоштани дастҳо овоз медиҳанд. Чун қоида, то 90% иштирокчиён ҷавоби мусбӣ медаҳанд.

Овоздиҳӣ нишон дод, ки қариб ҳамаи ҳозирин бо чунин ҷиҳати наонқадар хуби олами маҷозӣ сарукар доштааст.

Бешубҳа, ин гуна падидаҳоро беэтибор гузоштан мумкин нест. Аз сабабе, ки дар ҳолати хавф савқи табиӣ муҳофизати худ кор мекунад, яқинан, шумо ба ягон васила муқобилат карда, худро ҳимоя кардаед.

ЛМ 2

Аз сабаби мушкилии мавзӯ ва эҳтимолияти ба ёд овардани хотираҳои шахсии нохуш аз тарафи наврасон, барои санҷиши дониш оид ба фаҳмиши кибербуллинг ва муқовимат ба он, саволномаи махфиро гузаронидан тавсия дода мешавад.

Тренер бо саволнома варақчаҳо тақсим менамояд. Ба иштирокчиён зарур нест, ки номашонро нависанд. Саволнома чунин саволҳоро дар бар мегирад:

1. Бо кадом намуди агрессия ва ҳуҷумҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ рӯ ба рӯ шудаед?
2. Онҳо одамоне буданд, ки Шумо мешинохтед, ё бегонагон?
3. Аз ин ҳолат Шумо тарсидед?
4. Дар бораи ин ҳолат ба ягон кас нақл кардаед?
5. Барои муқовимат ба он чӣ чора андешидед?
6. Ба Шумо шиносхоятон, дӯстон, наздикон ёрӣ расониданд?
7. Оё мушкилиро ҳал намудед? Дар чанд мuddат?

Ҳангоми расидани саволномаҳо, тренер онҳоро зуд аз назар мегузаронад ва дар флипчарт як намуди харитаи вазъияти кибербуллингро мекашад. Ғайр аз ин, азбаски ҷавобҳо дар аудиторияҳои гуногун тақрибан якхелаанд, харитаро пешакӣ омода кардан мумкин аст. Ин метавонад тасвир дар экран ё расми калон дар флипчарт бошад.

ҚИСМИ АСОСӢ

Пурсишро ҷамъбаст карда, мо гуфта метавонем, ки кибербуллинг – ин агрессияи мунтазам ва таъқиби касе бо истифодаи технологияҳои рақамӣ аст. Кибербуллинг метавонад дар шабакаҳои иҷтимоӣ, паёмрасонҳо, платформаҳои бозӣ ва телефонҳои мобилӣ сурат гирад. Ин як модели мақсадноки рафторест, ки ҳадафи он тарсондан, ба ҳашм овардан ё бадном кардани шахсе мебошад, ки ҳадафи таҳқир қарор гирифтааст

Кибербуллинг имрӯз яке аз намуди ҳалокатовартарини ҳуҷуми онлайнӣ мебошад, зеро ҷинойткорон баъзан нобоварии қурбониро бо мақсади ҳар чи бисёртари зарбаи рӯҳӣ расонидан ва паст кардани обрӯ бераҳмона истифода мебаранд. Кибербуллинг одатан дар ирсолҳои паёмҳо бо таҳдидҳо ё дар шабакаҳои иҷтимоӣ нашр кардани аксҳо ва видео, ки обрӯи қурбониро паст мекунад, ё ҳатто сохтани сомона бо иттилооте, ки қурбониро беобрӯ мекунад, сурат мегирад. Натиҷаи кибербуллинг хеле ғамангез ва ҳатто марг буда метавонад.

Таъқиб дар интернет чӣ гуна сурат мегирад? Баъзан саҳифаҳои махсусро таҳия мекунанд, ки ба таҳқири шахси мушаххас бахшида шудааст (масалан, ҳамкурс ё ҳамсинф). Дар он ҷо карикатураҳои таҳқиромез ҷой медиҳанд, аксҳо ё видеоҳои таҳқиромезро нашр мекунанд, лақабҳои аламоварро меоранд, дар бораи қурбонӣ овозаҳоеро паҳн мекунанд, ки обрӯи онҳоро мерезонад. Ин навъи зӯроварӣ дар байни наврасон маъмул аст: онҳо акс ва рақами телефони қурбониро гузошта, аз номи ӯ эълон мекунанд, ки соҳиби ин рақам хизматрасониҳо шаҳвониро пешниҳод менамояд.

Баъзан ба одамон шумораи бисёри шарҳҳо ва паёмҳои шахсиро бо дашном ва таҳдидҳо ирсол мекунанд. Боз як намуди таъқиб кардани машҳур – нашри маълумотҳо дар бораи шахсе бе розигии худӣ ӯ (баъзан он шахсро шантаж мекунанд). Мешавад, ки одамон аз номи қурбонӣ ба наздикон, ҳамкорон ё омӯзгорон паёмҳо ирсол менамояд ва ин ҳам воситаи паҳншудаи таҳқир қардан аст.

Чӣ гуна кибербуллингро муайян кард? Ҳама гуна паёмҳои беобрӯкунанда, таҳқиркунанда ё таҳдидкунанда, ки дар шакли электронӣ ирсол шудаанд кибербуллинг мебошанд. Инчунин, аксҳо ва видеоҳои таҳқиромез, ки бе розигии қурбонӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ Facebook ё YouTube нашр шудаанд, ба он дохил мешаванд.

Профилҳои қалбакӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ки ба хотири беобрӯ кардани қурбонӣ сохта шудаанд, низ ба категорияи кибербуллинг дохил

мешавад. Гарчанде воситаҳо ва найрангҳои истифодакардаи кибербуллерҳо дар назари аввал аёнанд, мушкилоти бузургтарин дар мубориза бо кибер ин эътироф кардани қурбониён аст, ки онҳо қурбонии кибербуллерҳо мебошанд.

Чаро ин хатарнок аст? Ҳама гуна таъқиб, аз он ҷумла кибербуллинг барои саломатии руҳии қурбонӣ хатарнок аст. Таҳқиқотҳо нишон медиҳанд, ки аксар вақт таъқиб наврасонро ба афсурдаҳои ва дигар иллатҳо оварда мерасонад, худбаҳодиҳии онҳо паст мешавад, онҳо ба душворӣ дучор мешаванд. Онҳо бисёр дар бораи худкушӣ фикр мекунанд ва баъзан вақт кор ба он рафта мерасад.

Аксар вақт таъқиби инсон дар ҳаёти воқеӣ бо кибербуллинг ҳамроҳ карда мешавад. Гузашта аз ин, як қатор таҳқиқот дар Иёлоти Муттаҳида ва кишварҳои Аврупо нишон медиҳанд, ки ин падидаҳои ба ҳам алоқаманданд: онҳое, ки ба кибербуллинг дучор мешаванд, аксар вақт қурбони таъқибот дар олами воқеӣ мебошанд. Зӯровариҳои “оффлайнӣ” одатан хеле маъмул аст, аммо қурбониёни он бартариҳои муҳим доранд: онҳо метавонанд аз таъқибкунандагони худ пинҳон шаванд. Масалан, як наврас метавонад дар хона аз тамасхур ва таҳқири мактаб дур шавад. Кибербуллерҳо метавонанд қурбониҳоро шабонарӯз таъқиб кунанд.

Мушкилоти дигар набудани алоқа мебошад. Дар эпизодҳои зӯровариҳои “ру ба ру” ҳуҷумкунанда осебпазири қурбониро мебинад ва метавонад дар ягон лаҳза боз истад, ба худкушӣ ва дигар оқибатҳои харобиовар нарасонад. Аммо дар Интернет маълум нест, ки дар он тараф чӣ ҳодиса рух медиҳад ва ҳуҷумкунанда наметавонад, ки дар кадом ҳолат боз истодан даркор аст. Аз ин рӯ, агрессияи онлайнӣ метавонад аз ҳад зиёд ва хатарноктар бошад.

Таҳқиқотҳои гуногун нишон медиҳанд, ки аксар вақт наврасон дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ки ба мисли онҳо аудитория ҳафт, ба кибербуллинг дучор мешаванд. Ин ҳамон ВКонтакте, Instagram, TikTok, қисман YouTube, мессенҷерҳо, ба монанди Telegram, Viber, қисман бозиҳои онлайнӣ мебошанд.

ММ 3

Тренер ба ҳозирин бо чунин паём муроҷиат мекунанд: «Мо таҳқиқ кардем, ки кибербуллинг чист, фаҳмидем, ки он чӣ хел сурат мегирад, чи хел мешавад.

Илова бар он, пештар мо қоидаҳои бехетарӣ дар олами маҷозӣ ва қоидаҳои рафторро омӯхтем— нетикет.

Биёед тасаввур мекунем, ки бо доштани ҳамаи ин донишҳо, чӣ гуна мо метавонем аз ҳучумҳои агрессивӣ ва таъқибҳо дар интернет дур бошем, худро дар амн нигоҳ дорем. Шумо чӣ кор мекардед ва чӣ гуна рафтор менамудед?»

Вариантҳои ҷавобҳо:

- Ба агрессия эътино накардан, ба ҳучумҳо аҳамият надодан;
- Шахси ҳучумкунандаро блок кардан;
- Ба маъмурияти шабака шикоят кардан;
- Ба пулис шикоят кардан;
- Аз шиносон, волидайн ёрӣ пурсидан;
- Ҳучумҳоро рад кардан, агар дар онҳо ягон далеле бошад.

Вариантҳои амалҳои номбурдаро метавон истифода бурд. Ба ғайр аз он, боз дигар роҳҳо ва вариантҳо мавҷуданд. Як қатор роҳҳои ҳалли техникӣ вучуд дорад. Мисол, Facebook, ВКонтакте ва дигар шабакаҳои иҷтимоӣ имкони раҳӣ ёфтан аз шарҳҳо ва паёмҳои нохушро бо ёрии танзимот медиҳанд. Шумо, инчунин, метавонед ишора кардани худ дар сабтҳо ва аксҳоро аз тарафи дигарон манъ кунед. Дилозорро блок кардан мумкин аст. Ба ғайр аз он, агар касе шуморо дар шабакаи иҷтимоӣ дашном диҳад, аз болои ӯ ба маъмурон шикоят кардан мумкин аст. Ё ки, он дар дигар манбаъҳо рух диҳад, ки имконияти блок кардан дар он ҷо нест, шумо дар ҳақиқат, метавонед ба пулис муроҷиат кунед.

Қоидаҳои нетикет ва бехатарие, ки мо дар бораи онҳо дар дарсҳои гузашта сухан рондем, хеле ёрӣ расонида метавонанд. Ин ҳам безъиноӣ кардан ба фитнаангезӣ (аксар вақт кибербуллинг аз фитнаангезӣ оғоз меёбад), ҳам камкунии маълумоти шахсӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ (ҳамин тариқ, ҳучумкунандагон маълумоти кофӣ барои истифода бар зидди шумо надоранд), ҳам истифодаи танзимоти гуногуни махфият, ҳам интиҳоби бодикқат ва таҳлили касоне, ки пешниҳодҳои дӯстиро ирсол мекунанд.

Аммо маслиҳати асосӣ – аз нақл кардан дар бораи ҳолат ба касоне, ки боварӣ мекунед, натарсидан. Инҳо на ҳамавақт волидайн ё муаллимонанд. Онҳо намояндаи насли дигар ҳастанд ва на ҳамавақт моҳияти чизе, ки рух дода истодааст, мефаҳманд, зеро онҳо ба ҳаёти олами виртуалӣ камтар ворид ҳастанд. Аммо дар назди шумо додарон ва хоҳарони калонӣ буда метавонанд, дӯстоне, ки боварӣ карда метавонед. Якҷоя бо саъю кӯшиши умумӣ ҳучумкунандаро мағлуб кардан мумкин аст.

Новобаста аз оне, ки кибербуллинг нисбатан падидаи нав аст (дар омади гап, аввалин бор дар бораи он дар ИМА соли 1998 гап заданд), он аллакай ба намудҳо тақсим мешавад. Асосии онҳо инҳоянд.

НАМУДҶОИ КИБЕРБУЛЛИНГ:

Кибербуллинг (*cyberbullying*) – зарари мақсаднок ва такрорие, ки ба касе тавассути истифодаи технологияҳои интернетӣ, компютерҳо, гачетҳо ва дигар дастгоҳҳои электронӣ дар намуди таъқиб дар шакли обрӯрезонӣ расонида шудааст.

Тролинг (*cyber trolls*) – ҳолатҳое мебошанд, ки ҳуҷумкунандагон маълумоти манфӣ ва ташвишоварро дар сомонаҳо, саҳифаҳои шабакаҳои иҷтимоӣ, ҳатто дар саҳифаҳои ёдбуди бахшида ба одамони фавтида нашр мекунанд.

Хейтинг (*hate*) – шарҳҳо ва паёмҳои манфӣ, танқиди ғайримантиқии як шахс ё падидаи мушаххас, аксар вақт бидуни асоснок кардани мавқеи худ мебошанд.

Флэйминг (*flaming*) – авҷгирии таҳқир, мубодилаи оммавии эродҳо, аксар вақт дар чатҳо ва шарҳҳо дар шабакаҳои иҷтимоӣ бармеангезад. Азбаски ин кор ба таври оммавӣ рух медиҳад, шумораи зиёди одамон метавонанд беихтиёрон ба таҳқири яке аз тарафҳои муноқиша пайваस्त шаванд. Бисёр вақт чунин мешавад, ки яке аз тарафҳо ҳадафи ҷалб кардани шумораи зиёди шохидони тасодуфиро дар мучобилият дорад.

Фарқияти ин намуди кибербуллинг дар он аст, ки он метавонад бесилсила, муваққатӣ ва вазъиятӣ бошад.

Киберсталкинг (*cyberstalking; to stalk* – таъқиб кардан, пай бурда ёфтан) – истифодаи коммуникатсияҳои электронӣ барои таъқиби қурбонӣ бо воситаи паёмҳои такроршаванда, таҳдидкунанда, боиси ташвиш ва оташиншаванда. Нияти асосӣ – қурбониро бо воситаи таҳдид, амалҳои ғайриқонунӣ, масалан, латуқӯб кардан ва таъқиби воқеи тарсонидан. Он, инчунин, метавонад аъзоёни оилаи қурбонӣ ва наздикони ӯро низ фаро гирад.

Секстинг (*sexting*) – раванди паҳнкунӣ ва нашри акс ва маводҳои видеоӣ бо одамони урён ё нимурён. Баъзан вақт паёмҳо дар доираи муносибатҳои ҷуфтӣ паҳн мешаванд, масалан, ҷавон барои қатъи муносибат қасд мегирад ва аксҳо ё мукотиботи ниҳониро нашр мекунанд.

Мисолҳо ҳастанд, ки барои ба даст овардани натиҷаи дилхоҳ, бо воситаи фотошоп ё дигар барномаҳо аксҳои қурбонӣ қалбакӣ сохта мешуданд.

Грифинг (*griefers*) – намуди кибербуллинг аз соҳаи бозиҳои маҷозӣ. Ин бо он фарқ мекунад, ки бозингарон ба таври мақсаднок дигар бозингаронро дар бозиҳои онлайнӣ таъқиб мекунад. Мақсади онҳо голиб омадан не, балки дигаронро аз лаззати бозӣ дур кардан. Онҳоро шиноختан осон аст: онҳо дашномро фаъолна истифода мекунад, қисматҳои алоҳидаи бозиро блок мекунад ва рӯи рост фиребгарӣ мекунад.

ММ

Аз сабаби мураккабии мавзӯ аз ҷиҳати дарки ахлоқӣ-этиқӣ, барои мустақкам намудани дониши азхудкарда, мумкин аст машғулиятро бо саволномаи шабеҳе, ки дар марҳилаи аввал истифода шудааст, ба анҷом расонид.

Саволномаро тренер дар формати инфиродӣ бо дарназардошти кишвар ва минтақа, ки дар он ҷо тренинг баргузор шуда истодааст ва сатҳи шунавандагон таҳия мекунад. Нақшаи умумии саволнома метавонад ба формати зерин наздик бошад:

1. Барои маҳдуд кардани истифодаи маълумотҳои шахсиатон барои мақсадҳои манфӣ, Шумо:

А. Аз аккаунти худ маълумот оид ба макони зистро нест мекунад

Б. Ҳамарӯза 3-4 акси шахсиро мегузored.

В. Почтаи электрониро ба шиносатон тариқи мессенҷер ирсол мекунад ва баъд паёмро нест намекунад.

2. Агар ба Шумо таҳдид мекунад ё паёмҳои аламангез ирсол менамоянд, Шумо:

А. Бо хашмтар ҷавоб медиҳед.

Б. Ваъда медиҳед, ки он шахсро дар ҳаёти воқеӣ ёфта ҷазо медиҳед.

В. Ба маъмурияти шабака шикоят мекунад ва дилозорро блок мекунад.

Саволнома бояд 6-8 савол дошта бошад. Вақти иҷрои вазифа – 15 дақиқа. Маълумоти коркардшудаи саволномаҳоро бо маълумоти умумӣ пас аз танаффуси кӯтоҳ хондан мумкин аст - дар ин муддат тренер метавонад иттилоотро коркард кунад.

Ҷамъбасти машғулият маҳз эълони натиҷаи саволнома мешавад. Чун қоида, то 90-95% иштирокчиён беҳатогӣ аз ўҳдаи саволнома мекороянд. Ҷамъбасти маълумотҳои мусбӣ аз тарафи тренер ба иштирокчиён нишон медиҳад, ки сатҳи дониши онҳо барои муқовимат ба кибербуллинг ба таври назаррас афзудааст. Тренер таваҷҷуҳро ба он ҷалб мекунад, ки ин қоидаҳоро бояд дар ёд дошт ва истифода бурд.

МАВЗӢИ 4. ҶАВОНОН ВА ИҶТИМОИКУНОНИИ ВАО (МЕДИА)

Машқ

ЛМ 1

Ин мавзӯ ба қадри кофӣ васеъ буда, бештар ба иттилоотонӣ дар бораи таъсири васоити ахбори омма ба аудиторияи ҷавонон, инчунин дар бораи равандҳои баръакс нигаронида шудааст: чӣ гуна ҷавонони муосир метавонанд ба формати иттилоот, сифати фазои ВАО таъсир расонанд. Вазифаи навбатӣ инъикос дар шакли ғояҳо ва пешниҳодҳо мебошад, ки метавонанд барои таҳияи баъзе лоиҳаҳо дар муҳити иттилооти маҳаллии минтақа, шаҳр, ноҳия, ки аз ҷониби ҷавонон ва барои ҷавонон амалӣ карда мешаванд, асос ёбанд.

Дар робита бо ҳамин, қисмати иттилоотии мавзӯро, тренер метавонад дар шакли лексия-семинар, лексия-баҳс, аммо бо вазифаи ҷамъбастии эодкории ҳатмӣ пешкаш кунад. Яке аз вариантҳо: барои осонии маълумотдиҳӣ, маводҳои мавзӯро дар атрофи якчанд паёмҳои асосӣ бояд тартиб дод.

ПАЁМИ 1. Нақши ҷавонон дар ташаккулёбии ҷомеа.

Комиссияи байналхалқии СММ оид ба масъалаҳои гуманитарӣ, байни омилҳои тағйирот, дар қатори кишварҳои нав, ҳаракатҳои иҷтимоӣ, технологияҳои муосир, ҳамкориҳои байнимиллатҳо ва ғайраҳо, ба ҳайси қувваи воқеӣ ва назарраси тағйирот, ҷавонро муайян мекунад.

Дар ҳуҷҷатҳои СММ қайд шудааст, ки баробари афзудани шумораи ҷавонон, он омилҳои пурқувват барои ташаккулёбии ҷомеа шуда истодааст.

Интизор аст, ки дар охири садсолаи навбатӣ, шахсони синну солашон то 30-сола қариб 60%-и аҳолии курраи заминро ташкил медиҳанд, одамони то 25-сола бошанд, тақрибан 50%.

Ба ҳар ҳол, ҷавононро ҳамчун қуввае, ки сохтори сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоиро муайян мекунад ва кадоме, ки аллакай ба ҳайси омили рушди фарҳанги маънавии ҷомеа баромад мекунад, эътироф кардан лозим аст. Дар соҳаи фароғатӣ, ВАО (телевизион ва радио), ҳаёти бадеӣ, поп-музикӣ, кинематография ва мӯд, ҷавонон омили муҳими ташаккулёбии завқу салиқа мебошанд. Арзишҳои маънавии онҳо дар тамоми дунё паҳн мешаванд. Назари онҳо ба шахсони қудратӣ таъсири ҷарчи бештаре расонида истодааст.

Ҷавонон тавачҷуҳи хоса доранд ва иштироки худро дар ҳалли масъалаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ, истиқлолият, демократикунонӣ ва сулҳ эҳсос мекунанд. Завқ ва қобилияти худро барои мустақкам кардани якдигарфаҳмии байналмилалӣ нишон медиҳанд, дар ҳаракат барои экологияи сайёра иштирок мекунанд. Аммо маълум аст, ки нақши ҷавонон дар рушди иҷтимоӣ нисбат ба онҳо, ки ҳаст, шояд камтар аст.

Рушди ВАО имкониятҳои навро барои фарогирӣ ва рушди сохторҳои миллии ҷавонон фароҳам овард. Такмили минбаъдаи технологияҳои иттилоотӣ дар ҷомеаи муосир ба вазъи зиндагӣ, кор, таҳсили ҷавонон дар сатҳи милли, минтақавӣ ва ҷаҳонӣ таъсири ҷиддӣ мерасонад. Тамоюли афзоиши гуногунандешӣ дар фарҳанг, тарзи ҳаёт, манфиатҳо ва арзишҳои иҷтимоии ҷавонон ба назар мерасад.

Ҷавонон дар азхудкунии донишҳои нав, техника ва технология қобилиятҳои ғайриоддиро намоиш медиҳанд, бо ҷидду ҷаҳд ба корҳои зеҳнӣ, эҷодкорӣ илмӣ ва бадеӣ машғул мешаванд. Дар оянда, дар робита бо болоравии назарраси шумораи ҷавонон дар байни аҳолии давлатҳои тараққиқунанда, таъсири ҷавонон ба ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа зиёд мешавад. Барои ҳамин, ҷавонон метавонанд қувваи пешбарандаи паҳншавии маданияти ҷаҳон шаванд.

ПАЁМИ 2. Таъсири мусбӣ ва манфии ВАО ба аудиторияи ҷавонон

Дар ҷаҳони муосир мо ҳамеша ба ВАО рӯ ба рӯ мешавем. Онҳо дар ҳаёти ҳаррӯзаи мо ончунон мустақкам ҷой гирифтанд, ки мо ҳатто ҳаёти худро бе он тасаввур карда наметавонем. Барои мо фаҳмидани хабарҳо аз каналҳои телевизионӣ, радио, интернет, мессенҷерҳо кори муқаррарӣ шудааст.

Масъалаи таъсири ВАО ба рафтори ҷавонон – мавзӯи хеле актуалӣ дар

ҷомеаи муосир мебошад, зеро имрӯзҳо қисми зиёди аҳолиро (беш аз 60%) ҷавонон ташкил медиҳанд. ВАО бошад, ҳамчун “**ҳокимияти 4-ум**” дар ташаккулёбии ақдаи ҷавонон, дар тарбияи наврасон таъсири калон дорад.

Ҷавонон –гурӯҳи иҷтимоиест, ки ВАО-ро ба таври максималӣ истифода мебарад ва бо шавқи тамом иттилооти гуногунро мегирад. Барои он, ки одамони ҷавон хеле донишдӯст ҳастанд ва мехоҳанд, ки аз ҳама рӯйдодҳои на танҳо шаҳри онҳо, балки тамоми ҷаҳон бохабар бошанд. Ҷавонон ба иттилоот таваҷҷуҳ доранд ва ин далел аст.

Наврас, ҷавони муосир ба воқеияти ба онҳо ва ҳам ба ҷомеа нав ҳамроҳ ҳастанд, ки онҳо онро беихтиёрон азхуд мекунанд, аксар вақт бе ёрии мақсадноки устодон. Он роли «устодон»-ро дар ҷомеаи расонаишуда, миёнаравони гуногун дар намуди ВАО – матбуот, телевизион, радио, интернет, алоқаи мобилӣ, ба худ мегиранд. Онҳо имрӯз барои ҷавонон муҳити табиӣ зист мешаванд ва барои мутобикшавии шахсият маънои калонро доранд.

Ҳамзамон, ВАО таъсири дугонаи яқдигарро истиснокунада ба тарзи ҳаёти ҷавон месозад: аз як тараф, онҳо ҳамчун омил ташвиқи ташаккули тарзи ҳаёти солим дар ҷавон амал мекунанд, аз ҷиҳати дигар, одатҳои бадро ташаккур медиҳанд, вобастагӣҳо бармеангезанд, сабаби рушди норухати психикӣ ва ғайраҳо мешаванд.

Таҳқиқотҳои сотсиологии даҳсолаҳои охир тасдиқ карданд, ки телевизион ба ташаккули тасаввуротҳо дар бораи вазъи кунунии ҷомеа, дар бораи сатҳи адолат дар он ва хусусиятҳои хоси намоёндаи муосири ҷомеа таъсир мерасонад. Воситаҳои ахбори омма (аниқтараш, телевизион) то андозаи камтар ба ташаккули ҷабҳаҳои гуногуни идеали иҷтимоӣ, ки бо тасаввуроти тарзи идеалии зиндагӣ, соҳаи идеалии иҷтимоӣ, идеали адолати иҷтимоӣ ва сифатҳои дилхоҳи инсонӣ алоқаманданд, таъсир мерасонанд.

Аммо ин маъно-тасвирҳо на ҳама вақт манзараи воқеиро медиҳад. Ҷавонон қарамонон ва суперқаҳрамонро мебинанд, ки ҳангоми рафторҳои ҷолиби худро иҷро кардан, онҳо як қатор меъёрҳои ҳуқуқӣ давлатиро вайрон мекунанд, аммо ин аксуламали манфиро бедор намекунад, баръакс, ташвиқ карда мешавад. Дар ҳаёти воқеӣ ин гуна намешавад, аммо ин тасвир мустақкам мешавад ва тасвири таҳрифшудаи дунёро ташаккул медиҳад.

Ба ғайр аз таъсири на онқадар дурусти ВАО ба рафтори ҷавонон, метавон якчанд лаҳзаҳои мусбиро ҷудо намуд:

- ВАО ҷавонро аз тамоми рӯйдодҳо бохабар мекунад, ба ҳамин

тарз «гуруснагии иттилоотӣ»-ро қонеъ мегардонад;

- ВАО фарҳанги умумӣ, аз он ҷумла сиёсиро баланд мебардорад;
- барои бохабаркунии дутарафаи мақомот ва аҳолӣ хидмат мекунад;
- шиддати иҷтимоиро рафъ мекунад.

Ҳамзамон, боз аз нигоҳи сотсиологӣ таъкид мешавад, ки ба аудиторияи ҷавонон дар фазои расонаӣ ҷавобҳои боихтисос ба масъалаҳои ҷиддӣ ҳаёти намерасад. Аз ҷумла, мавқеи инсон дар ин дунё; муносибати фард ва коллектив; муаммоҳо ва зиддиятҳои ишқи ҳақиқӣ; роҳҳо ба хушбахтии оила ва уфуқҳои маънавии бадбахтӣ.

ПАЁМИ 3. Фазои расонаӣ ҳамчун воситаи худшиносӣ.

Боз як паёми муқаррарии паҳншуда, ки ҷавонони муосир «бо тугмача дар ангушти худ таваллуд шудаанд». Барои онҳо, онлайн таърифи пешбари воқеият аст, ки тамоюлҳоро ташаккул медиҳад. Ҳоло дар ҳар як синф хонандае ҳаст, ки нисбат ба муаллими информатикаи худ бештар дар бораи информатика мефаҳмад. Ин қаблан чунин набуд. Аммо аксар вақт чунин донандаҳо аз як ё ду нафар зиёдтаранд.

Тамоюли замони муосир ин аст, ки ҷавонон маълумоти мухтастар ва аёниро дарк мекунад. Ҳамин тариқ, муддати миёнаи концентратсияи намояндаи насли Z, тавре ки имрӯз ҷавонро аксар вақт меноманд, нисбат ба як чиз ҳашт сонияро ташкил медиҳад. Маълумот дар қисмҳои хурди "газак" истеъмол карда мешавад, ва ҳамзамон, нишонаҳо, табассумчаҳо ва расмҳо аксар вақт матро иваз мекунад.

Тамоюли дигар ин набудани тамоюлҳои дарозмуддат аст. Шабакаҳои иҷтимоӣ ҳиссиёти ҷараёнро, ки дар он ҳама чиз, ҳар сония тағйир меёбад, ташаккул медиҳанд. Мӯд зуд тағйир меёбад, набудани садоқати доимӣ ба брендҳо ва тарзи лисбоспӯшӣ, «рӯйхатҳои ҳатмӣ»-и мусиқӣ ва кино.

Аммо ҳамаи инҳо як қатор имкониятҳои нодирро фароҳам меоваранд. Вақтҳои охир тамоюли табдил додани расонаҳои нав – дар зерин мафҳум шабакаҳои иҷтимоӣ гуногунро дар назар дорад – ба васоити ахбороти омма, ба соҳаи худшиносии шахсӣ. Рушди воситаҳои техникӣ намуди тамоман нави коммуникатсияро ба вуҷуд овард, ки он ҳамкориҳои як наврас бо шарикони муайяне аст, ки бо ин ё он сабаб ба ӯ шавқманд ҳастанд ва имконияти ёфтани ҳамфикрон ва ифодаи худ дар робита бо онҳоро медиҳад, мебошад. Ҳангоми иштироки фаъолони дар ин раванд метавон аудиторияи бузурги дӯстдоронро ҷамъ намуд ва баъдан, онро ба блоги машҳур, видеоканал, ҷамъиятӣ (паблик) фаъол табдил дод.

Аз ин рӯ, имрӯз ҷавонон имкони беназири худро дар ҷаҳони ВАО доранд, ки бо хароҷоти кам амалӣ мешаванд - ҳатто гачети миёна ба шумо имкон медиҳад, ки ин корро анҷом диҳед. Олами иттилоотии дастнорас ва махсускардашуда имрӯз як навъ портали дастрасӣ дорад. Ва амалигардонии худ дар ин қисмати олами иттилоот, имконияти таъсир расонидан ба он ва тағйир додани манзараи онро медиҳад. Ба шумо муошират дар ягон мавзӯ намерасад – метавон форуми фаъолро сохт. Иттилооти нокифоя оид ба мавзӯҳои актуалии ҷавонон – блоги видеоӣ ё матниро оғоз менамоем. Масъалаҳо ва ҳаёти муассисаи таълимии худро дар фазои ғайрирасмӣ омӯхтан ва мубодилаи таҷриба кардан меҳод – телеграм канали мактаби олии худро мекушоём.

Барои ҳамин, на танҳо таъсири бузурги расонаро ба ҷавонон, балки имкониятҳои беназир ва ҷиддии ҷавонон барои таъсир расонидан ва тағйир додани муҳити расонаӣ дар гирди худро қайд кардан мумкин аст.

ЛМ 2

Пас аз қисми иттилоотии мавзӯ, шумо метавонед эҳтиёҷот ва ҷанбаҳои мушкилоти намоёндагони аудиторияро ба ин ё он иттилоот дар минтақа, шаҳр, ноҳияи худ муайян кунед.

Барои ин метавон баҳсро дар формати доираи инъикосӣ гузаронд, ки дар он ҳар як иштирокчи метавонад мушоҳидаҳои худро изҳор кунад. Дар асоси ин фикру ақидаҳо мумкин аст, ҳавзи талаботҳо, вазифаҳо, масъалаҳои муҳити иттилоотӣ дар фазои маҳаллие, ки иштирокчиён намоёндаи он мебошанд, ташаккул дод.

ММ

Баъди муайян кардани талаботҳо, ба иштирокчиён метавон вазифаи эҷодии навбатиро пешниҳод кард. Онҳоро дар 3-4 гурӯҳ тақсим кардан лозим (метавон аз рӯи монандии ҷанбаҳои масъалаҳо ва талаботҳо гурӯҳбандӣ кард).

Ҷар як гурӯҳ вазифа мегирад: концепсияи лоиҳаи расонаи маҳаллии формати навро кор карда баромадан, – блог, видеоблог, телеграм-канал, сомонаи хурд, гурӯҳ дар шабакаҳои иҷтимоӣ, ки ба ҷавонон канали коммуникатсионӣ, маълумотдиҳӣ, гирифтани маълумотҳои нав ва ғайраи алтернативӣ ва актуалиро пешниҳод намояд.

Концепсия бояд чунин мавқеъҳоро дар бар гирад:

1. Ном.
2. Формат.
3. Ба кадом аудитория пешбинӣ шудааст.
4. Ҷиҳати мавзӯӣ.
5. Хусусиятҳои беназири лоиҳа (ба таври муфассал).
6. Кадом вазифаҳоро ҳал менамояд.
7. Ба аудитория кадом салоҳиятҳоро медиҳад.
8. Чӣ гуна пешбарӣ карда мешавад.
9. Мақсади ниҳойӣ чист.

Вақт барои иҷро – 30 дақиқа. Баъди анҷом, ҳар як гурӯҳ лоиҳаи худро ҷимоя мекунад. Дигар иштирокчиён метавонанд шарҳҳо диҳанд, муҳокимаронӣ кунанд, навигариҳо пешниҳод намоянд. Мақсади асосӣ ҳангоми муҳокимаи гурӯҳӣ «суфта кардан»-и лоиҳа ва онро ҳарчи бештар мукамал кардан аст.

МЕТОДОЛОГИЯ

ОМУЌИШИ ИНТЕРАКТИВЌИ ВА ПРИНЦИПҲОИ ОН

Омуѓиши интерактивї яке аз шакл҃ои ташкили таълим мебошад, ки дар он таълимгиранда ва ментор /тренер/омузгор тариқи шакл҃ои ғайриоддии интиқоли дониш, рушди малакаҳо ва тавонї, фаъолна ҳамкорї мекунад. Омуѓиши интерактивї як навъ омуѓиши муколамавї мебошад.

Истифодаи шакл҃о ва метод҃ои интерактивии омуѓиш, барои мотиватсия кардани ҳозирин баҳри иштироки фаъолна, расидан ба натиҷаҳо ва кори гурӯҳї ёрї расонида, ба азхудкунии бошуурунаи донишу малака ҳавасманд мекунад.

Моҳияти омуѓиши интерактивї дар он аст, ки раванди таълим ба тавре ташкил мешавад, ки қариб ҳама таълимгирандагон ба ин раванд фаро гирифта мешаванд, онҳо имконияти фаҳмидан ва баёни фикру ақидаҳоро доранд. Фаъолияти якҷояи таълимгирандагон дар раванди таълим, азхудкунии маводи таълимї маънои онро дорад, ки ҳар як шахс саҳми махсуси инфиродии худро мегузорад, мубодилаи дониш, идеяҳо, усул҃ои фаъолият ба амал меояд. Газашта аз ин, он дар фазои некхоҳї ва дастгирии дутарафа ба амал меояд, ки на танҳо барои гирифтани дониш҃ои нав, балки худи фаъолияти маърифатиро рушд додан ва онро ба сатҳи болотари ҳамкорї гузаронидан имконият медиҳад. Хусусият҃ои шакл҃ои интерактивї сатҳи баланди фаъолияти ба ҳамдигар нигаронидашудаи субъект҃ои ҳамкорї, ягонагии эмотсионалї ва маънавии иштирокчиён мебошад.

Шакл҃ои интерактивии гузаронидани машғулият҃о:

- завқи таълимгирандагонро бедор мекунад;
- ҳавасмандкунии иштироки фаъоли ҳар як иштирокчї дар раванди таълим;
- ба ҳиссиёти ҳар як таълимгиранда муроҷиат мекунад;
- ба азхудкунии самараноки маводи таълимї мусоидат мекунад;
- ба таълимгирандагон таъсири гуногунҷанба мерасонад;
- алоқаи бозгаштро қорї мекунад (аксуламали ҷавобии аудитория);
- дар таълимгирандагон ақида ва муносибатро ташаккул медиҳад;
- малакаҳои ҳаётиро ташаккул медиҳад;
- ба дигаргунии рафтор мусоидат мекунад.

Омӯзиши интерактивӣ дар назар дорад:

- фаъолнокӣ ва муносибат, ки ба туфайли он ҳам омӯзгор ва ҳам талабагон ба раванд фаро гирифта шудаанд ва дар ҷустуҷӯи муштаракӣ роҳҳои ҳал қарор доранд;
- баробарӣ ва боварӣ дар муошират, ки барои баҳси қушоди қарорҳои эҳтимоли мусоидат мекунад;
- озмоиш, ки эҷодкори роҳ ҳавасманд мекунад.

ВОСИТАҲОИ ОМУЗИШИ ИНТЕРАКТИВӢ

Воситаҳои омӯзишӣ – маҷмӯи предметҳо ва ашёҳо, ки барои ташкили раванди таълим ва намоиши маводҳои таълими истифода бурда мешаванд.

Бо дарназардошти он, ки 80% иттилоот ҳангоми омӯзиш, тариқи биниш қабул мешавад, яке аз талаботҳои асосии омӯзиши интерактивии босифат, аёнӣ ва равшанӣ мебошад. Барои ҳамин, аксар воситаҳои омӯзиши интерактивӣ омилро ба назар мегиранд. Байни аз ҷама воситаҳои маъмул инҳоро ҷудо менамоем:

- тахтаҳои интерактивӣ;
- куттиҳои интерактивӣ, проекторҳо, экранҳо;
- робототехника ва конструкторҳо;
- партаи интерактивӣ;
- планшетҳои бесим;
- компютерҳо ва таҷҳизотҳои идоравӣ;
- часпақҳо ва флипчартҳо.

ШАКЛҲОИ ОМУЗИШИ ИНТЕРАКТИВӢ

Шаклҳо ва методҳои омӯзишӣ – воситаҳои ҳамкорӣ байни таълимгирандагон ва менторон, инчунин, маҷмӯи техникаҳо, ки барои ташаккули раванди омӯзишӣ ёри мерасонанд.

Ҳангоми истифодаи методҳо ва шаклҳои ташкили омӯзиши интерактивӣ, назар ба дигар роҳҳои гузаронидани машғулиятҳо, фаъолнокӣ ва эҷодкори бисёртар лозим аст. Ҳамзамон, барои ҳар як мавзӯи муайян метавон метод ва шаклҳои гуногуни омӯзиши интерактивӣ ё маҷмӯи онҳоро истифода бурд:

- Мастер-классҳо – машғулияте, ки дар он шунавандагон донишу малакаҳоро тариқи корҳои амалӣ мегиранд;
- Вебинарҳои интерактивӣ – намуди машғулияте, ки дар худ лексияи анъанавӣ ва воситаҳои ҳамкорӣ, ба монанди баҳс,

таҳлил, намоиши слайдҳо ва филмҳоро ҳамроҳ мекунад;

- Ҳалли ҳолатҳои воқеӣ (кейсҳо) – дар ин метод, як ҳолати муайян интихоб мешавад ва шунавандагон модели ҳалли онро кор карда мебароянд;
- Овоздиҳӣ, пурсишҳо – муҳокимае, ки дар он шунавандагон фаъолона ба ҷустуҷӯи ҳақиқат ҳамроҳ мешаванд, кушоду равшан ақидаҳоро баён менамоянд ва бо далелу бурҳон исбот кардани нуқтаи назари худро меомӯзанд.

МЕТОДҲОИ МАШҲУРИ ОМӮЗИШИ ИНТЕРАКТИВӢ

«Чигсо» («Аджурная пила»)

Моҳияти методи «чигсо» чунин мебошад. Тренер/ментораудиторияро ба кори якҷоягӣ барои азхудкунии мавод, ки баъдан дар машғулияти амалии навбатӣ санҷида мешавад, ташвиқ мекунад.

Дар гурӯҳи омӯзишӣ дастаҳои «асосӣ» ташкил меёбанд ва ба ҳар як узви он танҳо қисми маълумот пешниҳод мешавад, ки барои иҷрои вазифаи таълимӣ лозим аст. Дар маҷмӯъ, ҳамаи қисмҳои маводи дар «гурӯҳи асосӣ» мавҷудбуда, маълумоти муттаҳидшуда оид ба мавзӯи омӯхташаванда мебошанд. Ҳамин тариқ, ҳар як иштирокчии «гурӯҳи асосӣ» мутахассиси масъалаи муайяне мешавад.

Баъди гирифтани супориш «мутахассисон» ба гурӯҳҳои «мутахассисӣ» тақсим мешаванд ва мавзӯи худро баҳс мекунанд ва маводро, ки баъдан ҳар яки онҳо ба аудитория мерасонад, тақсим мекунанд. Баъдан, «мутахассисон» ба гурӯҳҳои «асосӣ» бар мегарданд ва мувофиқи навбати муайяншуда ба дигарон он ҳаҷми иттилоотро, ки онҳо омода намудаанд, гузориш медиҳанд. Ҳамин тавр, иштирокчиёни гурӯҳро лозим меояд, ки бо навбат яқдигарро омӯзонанд ва ба ҳамдигар ёрӣ диҳанд. Ҳар як нафар ба ҳама ниёз дорад, барои ҳамин, онҳо дар ҳолати рақобат ва ҳарифӣ намеомӯзанд, балки аз болои супоришҳое кор мекунанд, ки танҳо тариқи кӯшишҳои дастаҷамъона ҳал мешаванд.

Пас аз муҳокимаи ҳамаи саволҳо, ҳар як гурӯҳ супориши амалӣ оид ба мавзӯи дарс мегирад. Пас аз таҳлили ҳолатҳои пешниҳодшуда ҳар гурӯҳ дар навбати худ ҳалли масъалаҳои ба миён гузошташударо пешниҳод мекунад. Ҳамин тариқ, ин методи омӯзиши муштарак аз усулҳои анъанавии таълим ба куллӣ фарқ мекунад, зеро он ба аъзои гурӯҳҳои таълимӣ додани ҳуқуқи таълимро дар назар дорад.

«Ҳуҷуми фикрӣ» («Мосговой штурм»)

Метод барои ҳалли фаврии мушкилот хидмат мекунад ва дар ҳавасмандгардонии фаъолияти эҷодии одамоне, ки дар он иштирок мекунад ва шумораи ҳарчи бештари ҳалли гуногунро пешниҳод мекунад, асос ёфтааст. Пас аз садо додани ҳамаи вариантҳо, онҳое интихоб карда мешаванд, ки барои татбиқи бомуваффақият дар амал мувофиқтаранд. Одатан, "ҳуҷуми фикрӣ" аз се марҳилаи ҳатмӣ иборат аст, ки аз ҷиҳати ташкил ва қоидаҳои гузаронидан фарқ мекунад.

МАРҲИЛАҲОИ АСОСИИ «ҲУҶУМИ ФИКРӢ» ВА ҚОИДАИ ТАШКИЛИ ОН

1. Баёни муаммо.

Ин марҳила пешакӣ ҳисобида мешавад. Он ифодаи равшани муаммо, интихоби иштирокчиён ва тақсимои нақшҳои онҳоро (ровӣ, ёрдамчиён ва ғ.) дар назар дорад. Тақсимот дар навбати худ, аз мушаххасоти муаммо ва шакле, ки ҳуҷум гузаронида мешавад, вобаста аст.

2. Тавлиди идеяҳо.

Ин марҳилаи асосӣ аст ва муваффақияти тамоми ташаббус ба он вобаста аст. Аз ин сабаб, риояи қоидаҳои зерин муҳим аст:

- шумораи ҳарчи бештари идеяҳо, бе ягон маҳдудият;
- ҳатто идеяҳои афсонавӣ, сафсата ва ғайристандартӣ қабул қада мешаванд;
- идеяҳоро метавон муттаҳид ва такмил дод;
- идеяҳои пешниҳодшуда набояд танқид ё баҳо дода шаванд.

3. Интихоб, банизомдарорӣ ва арзёбии идеяҳо.

Марҳилаи ниҳойӣ, вале на камтар аз муҳим. Бояд фаҳмид, ки тавассути ин марҳила метавон идеяҳои воқеан самарабахшро нишон дод ва "ҳуҷуми ақлӣ"-ро ба як маҳраҷ овард. Дар муқоиса бо марҳилаи дуюм, арзёбӣ ва танқид қабул карда мешавад. То чӣ андоза бомуваффақият гузаштани ин марҳила аз мувофиқати кори иштирокчиён ва самти умумии андешаҳои онҳо нисбат ба муаммои ҳалшаванда ва ҳалли пешниҳодшуда вобаста аст.

Чун қоида, барои «ҳуҷуми фикрӣ» ду гурӯҳ сохта мешавад. Ба гурӯҳи аввал, тавлидкунандагони идеяҳо дохил мешаванд, ки роҳҳои ҳалро пешниҳод мекунад. Гурӯҳи дуюм, аз ҳайати довароне иборат аст, ки ба коркарди қарорҳои пешниҳодшуда машғул аст.

ЧИҲАТҲОИ МУСБИИ «ҲУҶУМИ ФИКРӢ»

1. Фаъолияти якҷояи иштирокчиён, ки ҳар кадоме аз онҳо таҷриба, биниши ҳолат ва дониши худро дорад, таъсири синергетикиро ташаккул медиҳад, ки натиҷаи ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалро бисёркарата таҷвият медиҳад.

2. Раванди «ҳуҷуми фикрӣ» иқтидори махсуси эҷодкорӣ дорад ва ҳамин тариқ, ба фаъолияти ҷаззоби коллетивӣ ва ҳатто бозӣ табдил меёбад.

3. Фазои мусбӣ ва дӯстона, ки дар давоми «ҳуҷуми фикрӣ» ҳукмфармо аст, ба иштирокчиёни он на танҳо имкони асоснок қабул намудани ҳама гуна танқид, балки бадеҳатан амал намудан ва потенциали худро ба таври максималӣ истифода бурданро медиҳад ва инчунин, барои таҳкими эътимод ва муносибати мусбӣ мусоидат мекунад.

«Аквариум»

Ин метод барои ташаккули малакаҳои мубоҳисавӣ дар гурӯҳҳои хурд самаранок аст.

Баъд аз он, ки ментор/тренер донишҷӯёнро ба 3-4 гурӯҳ тақсим кард (4-6 донишҷӯён) ва ба ҳар яки он вазифа ва маълумоти лозимаро пешниҳод кард, яке аз гурӯҳҳо дар маркази доира нишаста, доираи дохилиро ташкил медиҳад - «аквариум».

Ҳангоме, ки гурӯҳ ҷои худро дар марказ ишғол менамояд, тренер онро бо супориш шинос намуда, қоидаҳои мубоҳисаро дар гурӯҳҳо хурд ёдовар менамояд.

Иштирокчиёни ин гурӯҳ, масъалаи пешниҳодшударо ба тарзи зерин муҳокима мекунад:

- як намоёнда аз гурӯҳ, ҳолатро баланд карда меҳонад;
- гурӯҳ ҳолатро дар давоми мубоҳиса, муҳокима мекунад;
- қарори умумӣ қабул карда мешавад, ё мубоҳиса ҷамъбаст мешавад.

Барои ин кор ба гурӯҳ 3-5 дақиқа дода мешавад. Боқимонда иштирокчиён ба муҳокима ҳамроҳ намешаванд, танҳо раванди мубоҳисаро тамошо мекунад.

Баъд аз он, гурӯҳ ба ҷойҳои худ бармегардад, омӯзгор бошад, ба ҳама суол медиҳад:

1. Шумо бо ақидаи гурӯҳ розӣ ҳастед?
2. Ин фикр ба таври кофӣ бо далелҳо исбот шуда буд?
3. Кадом далелро баварибахштар мешуморед?

Чунин суҳбат 2-3 дақиқа давом мекунад. Баъдан, ҷои гурӯҳи аввалро дар «аквариум» дигар гурӯҳ мегирад ва ҳолати дигарро муҳокима мекунад.

Ҳама гурӯҳҳо бояд бо навбат дар «аквариум» бошанд ва фаъолияти ҳар яки он аз тарафи ҳамаи иштирокчиён бояд муҳокима шавад.

Дар охири сессия ментор/тренер дараҷаи малакаҳои мубоҳисаронӣ дар гурӯҳҳо шарҳ диҳад ва тавачҷуро ба зарурат ва роҳҳои такмили минбаъдаи ин малакаҳо ҷалб намояд

Мубоҳиса

Мубоҳиса – методи омӯзиши интерактивӣ дар принципҳои муҳокимаи гурӯҳӣ, оммавӣ ва ҳалли муаммоҳо асос ёфтааст. Мақсади он – муқоисаи нуқтаи назари гуногун, ёфтани ҳалли дурусти масъалаи баҳсталаб. Методи мазкур имкон медиҳад, ки самаранокии раванди таълим аз ҳисоби ҳамроҳкунии фаъоли таълимгирандагон дар ҷустуҷӯи коллективии ҳақиқат баланд карда шавад.

Ҳадафи методи мубоҳиса на он қадар ҳалли мушкилот аст, балки омӯзиши он, ҳавасмандгардонии эҷодиёти иштирокчиён барои ҳалли мушкилот тавассути фаъолияти муштараки фаъол мебошад.

Тариқи истифодаи методҳои мубоҳисавӣ як қатор вазифаҳо ҳал мешаванд:

- огоҳии иштирокчиён оид ба андешаҳои худ, мулоҳизаҳо, баҳоғузориҳо доир ба масъалаи муҳокимашаванда;
- ташаккули муносибати эҳтиромона ба ақида, мавқеи рақибон;
- инкишоф додани қобилияти танқиди конструктивӣ кардани нуқтаи назари мавҷуда, аз он ҷумла нуқтаи назари рақибон;
- ташаккул додани қобилияти таҳияи саволҳо ва мулоҳизаронии арзёбӣ, гузаронидани “полемика”;
- ташаккули малакаи кор дар гурӯҳи ҳамфикрон;
- қобилияти истехсоли бисёр саволҳо;
- ташаккули малакаи мухтасар ва ба нукта сухан гуфтан;
- ташаккули қобилияти баромади оммавӣ намудан ва ҳақ будани худро дифоъ кардан.

Барои истифодаи бомуваффақияти методи мубоҳиса, бояд як қатор шартҳои риоя шаванд:

- объективии мубоҳиса;
- мавҷуд будани фазои дӯстона ва кушоди ҳамкорӣ;

- омодагии иштирокчиён барои гӯш кардан ва шуронидани мавқеъҳои гуногун, нуқтаи назари гуногун;
- мавҷудияти ҳаҷми кофии иттилоот оид ба мавзӯи муҳокимашаванда;
- мавҷудияти имконияти баён кардани фикр;
- бо далелҳои дуруст исбот кардани нуқтаи назари худ;
- мавҷудияти имконияти савол додан.

Ба ғайр аз он, инчунин, муҳокима риояи як қатор қоидаҳоро дар назар дорад ва ба иштирокчиёни он кӯмак мекунад, ки малакаҳои зарурии дар асоси метод гузашташударо инкишоф диҳанд:

- баромадҳо бояд муташаккилона гузаронида шаванд, ҳар як иштирокчи танҳо бо иҷозаи роҳбарикунанда (баранда) баромад карда метавонад, муноқиша байни иштирокчиён ғайримақбул аст;
- ҳар як изҳорот бояд бо далел тақвият дода шавад;
- дар муҳоимаҳо ба ҳар як иштирокчи имконияти изҳори фикру ақида дода шавад;
- ҳангоми муҳокимаҳо «ба шахсият гузаштан», лақаб додан, изҳороти таҳқиромез ва ғайраҳо, ғайри мақбул аст.

«Доираи рефлексӣ» («Рефлексивный круг»)

Ҳамаи иштирокчиёни машғулият дар доира менишинанд. Ментор/тренер алгоритм ва мавзӯи рефлексиро медиҳад. «Доираи рефлексӣ»-ро метавон ҳам дар аввали раванди омӯзиш (барои ҳозиринро ба маҷрои дуруст равона кардан) ва чун ҷузъиёти ниҳоии он истифода бурд. Агар дар бораи хотима гап занем, мазӯи навбатиро додан мумкин:

- дар бораи ҳолати эмотсионалии худ дар муддати тренинг гап занед;
- чӣ қизи навро фаҳмидед, чиро ёд гирифтед, маҳз барои худ чиро фаҳмидед;
- сабабҳои ин кадомҳоянд;
- дар оянда чиро омӯхтан мехостед.

Сипас, иштирокчиён бо навбат мувофиқи алгоритм ва мавзӯи додашуда фикрҳояшонро баён мекунад. Ментор/тренер чун қоида «доираи рефлексӣ»-ро хотима мебахшад.

ТАҶРИБА. БОЗӢ

Тренинги «Хогвартс»

Дар тренинг унсури ҳавасмандгардонӣ, яъне, бозӣ истифода мешавад, ки тамоми раванди таълимро фаро мегирад. Ин методика барои кор дар ҳама гуна мавзӯ оид ба саводи расонаӣ истифода бурдан мумкин аст ва мутобиқати иловагӣ талаб карда намешавад.

Методика чунин аст.

Пеш аз оғози тренинг, ментор/тренер ба иштирокчиён иттилоъ медиҳад, ки тренинг тавассути воридшавӣ ба муҳити шартии мифологӣ гузаронида мешавад, яъне, тасаввур кунед, ки мо дар саводи расонаии Хогвартс ҳастем.

Воридшавӣ ба ин формат аз марҳилаи шиносӣ оғоз меёбад. Аудитория ба 3-4 даста тақсим мешавад. Муддати тамоми тренинг, иштирокчиён дар ҳамин дастаҳо мемонанд.

Барои «шиносӣ» ба дастаҳо 10 дақиқа дода мешавад. Дар муддати ин вақт иштирокчиёни ҳар як гурӯҳ бояд ба дастаи худ номҳо, дар услуби эҷодиёт дар бораи Гарри Поттер диҳанд, нишони сарисинагири имзо кунанд (қаблан омода шудааст), шиори дастаро фикр кунанд, беназирии ҳар як аъзои гурӯҳро намоиш диҳанд, мақсадҳои иштирок дар машғулиятро асоснок кунанд. Дар анҷоми марҳилаи тайёри ҳар як гурӯҳ дастаро муаррифӣ менамояд (то 5 дақиқа).

Лаҳзаи асосии метод ин холҳо – «сангҳои фалсафӣ», ки ҳар як даста ба даст меорад (ба ҳайси «сангҳо», метавон орошоти хурди пластикӣ дар намуди гулӯлача истифода бурд).

Барои ҳар як вазифаи амалии иҷрошуда даста "сангҳои фалсафӣ" мегирад. Вобаста аз дақиқӣ, пуррагӣ, дурустии ҳалли ин ё он масъала, миқдори гуногуни хол-сангҳо дода мешавад. "Кор кардан"-и "сангҳои фалсафӣ" аллакай аз машқи "шиносӣ" оғоз мешавад. Ментор/тренер бояд корро чунон ба роҳ монад, ки ҳар 30-40 дақиқа дастаҳо вазифаи гурӯҳиро иҷро кунанд. Дар давоми як соати омӯзиш, чунин вазифаҳо бояд ҳадди аққал 3-4-то бошанд. Нуқтаи муҳим: вазифаи ниҳони калидӣ, ки ҳам воситаи асосии санҷиши дониш ва малакаҳои бадастомада ва ҳам элементи ҷолиби бозӣ аст.

Ба ғайр аз он, дастаҳо метавонанд «сангҳои фалсафӣ»-и иловагӣ барои фаъолнокии ҳар як иштирокчи дар раванди гузаронидани тренинг бо

дарназардошти, паёмҳо, ҷавобҳо, фарзияҳо, ки ҳар як ҳозирин ҳангоми муҳокимаҳои умумигурӯҳӣ баён менамояд, кор кунанд.

Барои нигоҳ доштани фитнес (интрига) доир ба дастаи ғолибомада то охири машғулият ҳамаи «сангҳои фалсафӣ»-и бадастомадаи ҳар як гурӯҳ баъди хотимаи марҳилаи навбатии тренинг ба «сандуқча»-ҳо гузошта мешаванд. (Қуттиҳои хурди оро додашударо истифода бурдан мумкин. Ҳар як даста «сандуқча»-и худро дорад).

Баъди машқи ниҳии асосии тренинг «сангҳо» аз «сандуқча»-ҳо берун оварда, шуморида мешаванд. Дар асоси натиҷаи ҳисоб кардан, ғолиби шартии тренинг-бозӣ муайян карда мешавад. Ба ғолибон ҷоизаҳои хурд дода мешавад (бо ихтиёри ташкилкунандагон).

Бозии «Брейн-ринги саводи расонаӣ»

Ин бозии умумӣ мебошад ва онро барои кор (омӯзиш, мустаҳкамкунии дониш ва малакаҳо) бо ҳама гуна мавзӯи саводи расонаӣ метавон истифода бурд. Бозӣ барои ҳалли муаммоҳои аз ҳолатҳои воқеӣ гирифташуда, аз ҷониби гурӯҳҳо, асос ёфтааст.

Иштирокчиён дар 2-4 даста ҷамъ мешаванд (шумораи оптималии дастаҳо дар як бозӣ – 3-4). Ҳар як даста ҷойи нишастии худро дорад (масалан, гирди миз). Беҳтар мешавад, ки масофа байни дастаҳо на кам аз 1-1,5 м бошад.

Бозӣ бо схемаи даврӣ мегузарад. Дар ҳар як давр як вазифа дода мешавад. Вазифаро метавон ҳамчун супориш таҳия кард: шарт (тасвири ҳолат, кейс ва ғ.) + 2-4 савол. Вобаста аз сатҳи мушкилии супориш (дар ҳар давр супоришро мушкилтар кардан мувофиқи мақсад аст) ба дастаҳо 5-10 дақиқа вақт дода мешавад, ки ҳалли масъаларо омода кунанд.

Пеш аз оғози давр, дастаҳо супоришҳоро мегиранд, масалан, дар варақҳо чоп карда шуда, аммо дуқатшуда (ё дар лифофа гузошта мешаванд), то пеш аз оғози ҳисобкунии вақт мубоҳиса оғоз нашавад.

Баранда оғози даврро эълон мекунад (роли ӯро тренер/ментор иҷро мекунад). Ӯ низ раванди муҳокимаро назорат мекунад. Агар дастаҳо аз 4-то зиёд бошанд, ё дар онҳо 6-8 аъзо бошад (оптималӣ 5-6), хуб мешавад «ёрдамчиҳо-назоратчиҳо» таъйин шаванд, ки муҳокимаи ҳар дастаро дар назди мизашон назорат мекунанд (омӯзгорон, дигар тренеронро ба ҳайси ёрдамчи даъват кардан мумкин аст).

Баъд аз анҷоми вақт, дастаҳо ҷавобҳоро пешкаш мекунанд. Нуқтаи муҳим: дастаҳо пайдарпай ҷавоб медиҳанд. Бо ҳар як даври навбатӣ

гардиши тартиби пайдарпайии дастаҳо иваз мешавад. Вақт барои ҷавоби даста – 1-3 дақиқа. Пеш аз бозӣ тавачҷуҳи иштирокчиён ба он равона карда мешавад, ки ҷавоби даста асли бошад: даста бояд ҷавобҳои худро ба саволҳо диҳад. Гирифтани ҷузъиётҳои ҷавоби дастаҳои қаблӣ назорат карда мешавад. Ғайр аз он, иштирокчиён бояд огоҳ карда шаванд, ки он метавонад ба хатогиҳо оварда расонад.

Тренер (ва ёрдмчиён бо зарурият) ҷавоби ҳар як дастаро қайд мекунад. Ҷавобро метавонад ҳам як намоёнда аз даста диҳад ва ё якчанд нафар. Ҷавоби худро, дастаи қаблӣ баъд аз додани ҳуқуқи ҷавоб ба дигар даста, пурра карда наметавонад

Баъди оне, ки дастаҳо ҷавобҳои худро доданд, тренер-довар онҳоро шарҳ дода, тавачҷуҳро ба нуқтаҳои мусбӣ ва хатогиҳо ҷалб мекунад. Барои васеъ кардани дониши иштирокчиён, тренер бояд дар бораи мавзӯи супориш, ки дар ҷараёни таҳлили ҷавобҳо садо медиҳад, маълумоти иловагӣ диҳад, ин лаҳзаи иловагии таълимӣ аст.

Баъди арзёбии ҷавобҳо натиҷаҳо дар «намолавҳа» инъикос мешаванд – ин варақи флипчарт, ки ба катакҳо тақсим шудааст.

Ба ҷавоби пурраи дуруст 2 хол, ба ҷавоби нопурра 1-1,5 хол (вобаста аз шумораи хатогиҳо) ва ба ҷавоби қисман дуруст (ҷузъиётҳои алоҳида дурустанд) – 0,5 хол баҳо дода мешавад..

Дастае, ки шумораи бисёри холҳоро мегирад, ғолиб ҳисобида мешавад.

Бозии «ШЕРЛОКОН»

Бозӣ барои рушди малакаҳои ҳустҷӯи иттилоот дар интернет (Муаллиф Алёна Кошкина)

Синф/гурӯҳ ба дастаҳои 3-5-нафара тақсим мешавад. Ҳар як даста варақа бо 3 савол мегирад.

Вазифа: маълумотҳо доир ба ин саволҳоро аз интернет ёбед ва манбаи онро ишора кунед.

Вақти иҷроиш – 10 дақиқа. Мисолҳо ва саволҳои варақ:

1. Қимматарин расм дар соли 2015 чанд пул меистод ва чӣ ном дошт, кӣ онро харид?
2. Дар донишгоҳи АУЭС чанд гранти давлатӣ барои фанни «Информатика» ҳаст?
3. Бино ба иттилои NASA, миссияи таҳқиқоти чуқуриҳои Марс дар соли 2018 дар кучо гузашт?

Бози «МАЪЛУМОТДИҲАНДА»

**Бозӣ барои рушди малакаҳои бахотиргирӣ
(Муаллиф Алёна Кошкина)**

Синф/гурӯҳ ба дастаҳои 5-7-нафара тақсим мешаванд. Як иштирокчии дастаро манбаи аввалин таъйин кунед («А»), дигарро маълумотдиҳанда («М»).

Вазифа: «А» бо ахбори дар варақа буда дар муддати 5 дақиқа шинос мешавад. Ахбор метавонад ҳар гуна мундариҷа дошта бошад, аммо бо шумораи ҳар чи бештари ҷузъиётҳо дар бораи қаҳрамонон (номҳо, намуди зоҳирӣ), макон ва вақти рӯйдод, рақамҳо ва ғ. «А» маълумотро ба яке аз иштирокчии даста медиҳад, он иштирокчӣ иттилооти шунидаро ба дигар иштирокчӣ медиҳад ва ҳамингуна дар ҳалқа давом медиҳад.

Ҳамзамон, иштирокчиёни қаблӣ ба баъдӣ ёрӣ намедиҳад ва ҷузъиётҳоро пурра наменаояд, иштирокчиёне, ки хабарро интизоранд, дар дар канор ҳастанд ва ҳеҷ чизро намешунаванд, то он даме, ки навбат ба онҳо наояд.

«М» охири иштирокчии маълумотро гирифта бояд бошад. «М» маълумотро, ки дар хотир нигоҳ дошт, дар варақ менависад ва пас ба назди тахтаи синф рафта, онро меҳонад. Баъдан, «А» хабари авваларо меҳонад. Иштирокчиёни ҳама гурӯҳҳо сабабҳои нопуррагии маълумоти «М» ва ҳангоми нарасидани қисми муҳими маълумот ба ВАО ё хонанда дар воқеият, чӣ рух доданаш мумкинро муҳокима мекунад.

Вақти иҷроиш– 15 дақиқа.

Мисолҳои ахборот:

Falcon 9 бо миқдори нави 60 моҳвораи интернетии Starlink ба мадор бароварда шуд

Ширкати истеҳсолкунандаи SpaceX иттилоъ дод, ки рӯзи душанбе мушаки боркаши вазнини Falcon 9 бомуваффақият бо 60 моҳвора барои идомаи ҷойгиркунии фарогирии интернетии ҷаҳонии Starlink ба мадор бароварда шуд.

Ширкати SpaceX дар нақша дорад, ки барои сохтани шабакаи миқёси пурра, ки имкон медиҳад сокинони Замиро бо интернетии босуръат дар ҳама кунҷи дунё таъмин намояд, гурӯҳи иборат аз 12 ҳазор аппаратҳои кайҳониро дар мадори замин паҳн мекунад. Интизор аст, ки ҳамаи онҳо баъди соли 2020 ба мадор бароварда мешаванд. Маблағи умумии барои амалии лоиҳа \$10 млрд.-ро ташкил медиҳад.

Қаблан, роҳбари ширкати SpaceX Илон Маск хабар дода буд, ки барои фарогирии ҳадди ақал, на кам аз 6 моҳвора бо 60 мушак (ракета), яъне 360 аппарат ва барои ба ҳисоби миёнаи 12, ки аз 720 мошин гурӯҳ ташкил мекунад, мушак сар додан лозим аст.

Бетолёв: баъди бой додан дар лотерея, ҷавон хазиначиро латуқуб карда, ўро ғорат карданӣ шуд

22 октябр, тақрибан соати 9 беғоҳ, ба офиси лотерея марде наздик шуд. Эҳтимол, талафоти худро дида, ба ғазаб омада, аз болои мизе, ки дар паси он хазиначӣ нишастааст, ҷаҳидааст. Вай ба зан ҳамла карда, ўро чандин маротиба зад, аммо ба ин нигоҳ накарда, вай тавонист хазинаро маҳкам кунад ва тугмаи ҳушдорро паҳш кунад. Дар хазина 73000 танга буд.

Корманди оҷонсии амният ба полис занг зад. Посбон ҳангоми ҳодиса дар ҳамон утоқ буд, аммо ба ғоратгар ягон хел халал нарасонд ва ўро боздошт накард.

Кормандони экипажи патрулии «Қыран-43», ки ба ҷои ҳодиса ҳозир шуданд, бо ёрии наворҳои камераҳои Маркази идоракунии оперативӣ гумонбари 26-сола, бекор, доғи судӣ нашоштаро дастгир карданд, хабар медиҳад, хадамоти иттилоотии Шӯъбаи пулиси шаҳр.

Нисбати гумонбаршуда парвандаи ҷиноӣ оғоз шуда, тафтишоти пеш аз судӣ бо моддаи 191 қ. 2 ва м. 24 қ. 3 КҶ – «Дузди» рафта истодааст.

Натарсиданд: ду донишҷӯи донишгоҳ зани пиронсолро ҳангоми сӯхтор наҷот доданд

Сӯхтор шои 24 октябр, тақминан соати 22, дар наздикии хонаи истиқоматӣ дар кӯчаи Депутатов, тақминан аз биноҳои ёрирасон, ки кӯмур нигоҳ дошта мешуд, сар зад. Оташ якбора ба бинои ҳампаҳлу паҳн шуд.

Дар ин лаҳза, донишҷӯёни донишгоҳ, Алишер Аянулии 17-сола ва Денис Пичугини 18-сола аз ҷои ҳодиса мегузаштанд ва худро гум накарда, соҳибони хонаро бедор карданд.

Дар хонаи ҳамсоғӣ зани калонсола боқӣ монд. Алишер Аянули оинаро шикаст ва ба хонаи пури дуд даромад. Ҳамзамон, дӯсти ӯ Денис Пичугин низ бо воситаи дари даромад ба хона ворид шуда, дар дуди ғализ кампири 86-соларо ёфта ба ҷои беҳатар бароварданд.

Сӯхторхомӯшкунони ПХ №5, ки ба ҷои оташсӯзӣ омадаанд, оташро дар майдони умумии 190 метри мураббаъ хомӯш карданд. Сабабҳои сӯхтор муайян карда мешаванд.

Бози «КЛИКБЕЙТ»

Бозӣ барои рушди малакаҳои сохтани контент

(Муаллиф Алёна Кошкина)

Иштирокчиён мафҳуми «кликбейт»-ро муҳокима мекунанд:

1. Кликбейт чист?
2. Чӣ ҳама гуна нашро ба кликбейтом табдил медиҳад?
3. Хусусияти кликбейт дар чист?

Инчунин, шартҳои, ки дар онҳо ҳама гуна сарлавҳаҳо/мавод ба кликбейт табдил меёбад:

- сарлавҳаи қолиб;
- истифодаи қонишинҳои «ин», «он», «инҳо» барои пайдо кардани таассуроти муколама бо «ту»;
- «Бовариат намеояд!», «Ту ҳеҷ вақт намеёбӣ...»;
- муболиға кардани аҳамияти тасвиршуда;
- истифодаи аксҳои қолиб ва ҳайратовар дар пешнамоиш;
- ваъдаи пули осон, моли ройгон ё арзон, пасандозҳои калон;
- ваъдаи мубодилаи сирре, ки донишмандон онро фоидаи муайяне медиҳад.

Вазифа: дастаҳои 3-5-нафара кликбейт месозанд – сарлавҳаи баланд, бо акс ва хабари кӯтоҳ. Барои ороишҳои худ ба дастаҳо варақаҳои калон, маркерҳо, қайчӣ, маҷалла ва газета барои буридан ва ширеш кардан дода мешавад. Баъдан, дастаҳо қорҳои худро ба ҳамаи иштирокчиён намоиш медиҳанд ва барои кликбейти «беҳтарин», ки бисёриҳо пахш мекарданд, овоз медиҳанд. Пас, хатари гузаштан ба чунин нашро муҳокима мешавад.

Вақти иҷроиш – 15 дақиқа. Вақт барои намоиш – 3 дақиқа.

Бози «ПАРОЛМЕЙКЕР»

Бозӣ барои баланд бардоштани донишу малакаҳои ҳимояи аккаунти худ
(Муаллиф Алёна Кошкина)

Вазифа: ҳар як дастаи 3-5-нафара корт ё варақа бо сатре аз суруд мегирад.

Муҳим: Мундариҷаи варақаро набояд бо овози баланд хонд, то ки дастаи дигар пешакӣ ҷавоби дурустро нашунавад. Ин сатр бояд барои истифода ҳамчун калидвожаи боэътимод рамзгузорӣ шуда, дар варақ навишта шавад. Дастаҳо супоришро ба анҷом мерасонанд ва пас калидвожаи худро ба дигарон нишон медиҳанд ва аз онҳо мепурсанд, онро ёбанд.

Сипас, дастаҳо муҳокима мекунанд, ки барои сохтани калидвожаи қавӣ кадом шартҳо бояд иҷро карда шаванд:

- ҳарфҳои ҳам калон ва ҳай майда, инчунин рақамҳо ва дигар рамзҳои истифода баред;
- ба ҳайси калидвожа ном, санаи таваллуд, калимаҳои маълум, qwerty, 1234567890 ва ғайраро истифода набаред;
- барои аккаунтҳои худ калидвожаҳои гуногунро истифода баред;
- ибораҳои фикр кунед, ки танҳо ба шумо фаҳмо аст, ба шумо ассотсиатсия дошта бошад ва онро рамзгузорӣ кунед.

Вақти иҷроиш – 5 дақиқа.

Мисолҳои калидвожа:

UbRbman! U – you – ту. В – bee – занбӯр. R – я. Wman – beeman – занбӯрпарвар. Мисоли сатр аз суруд:

Твои слова водица – так не годится.

Незабудка – твой любимый цветок.

Иду в мокрых кроссах к тебе, где бы я не был.

Районы, кварталы, жилые массивы.

А он тебя целует, говорит, что любит.

Бози «ПРОДАКШН»

Бозӣ барои баланд бардоштани донишҳо ва малакаҳои бехатарӣ дар шабака

(Муаллиф Алёна Кошкина)

Иштирокчиён ин саволҳоро муҳокима мекунанд:

1. Шабакаҳои иҷтимоӣ барои чӣ кор меоянд?
2. Инترنت-қаллобӣ чист ва кадом намудҳои онро медонед?
3. Ба кадом натиҷаҳо оварда мерасонад?
4. Чӣ хел метавон аз он дар амн бошад?
5. Он бо кадом мақсад рух медиҳад?

Вазифа: дастаҳои 3-5-нафара тафсилоти ҳолати дар варақа бударо фикр карда мебароянд ва саҳнача омода мекунанд. Сипас, ҳар як даста саҳначаро намоиш медиҳад.

Иштирокчиён муҳокима мекунанд:

1. Оё Шумо бо ҳолатҳои нохуш ё ҳамсухбатони шубҳанок дар шабакаҳои иҷтимоӣ дучор шудаед?
2. Оё ба Шумо ҳолатҳое, ки намоиш дода шуданд, рух додаанд?
3. Ба фикри Шумо, чӣ гуна аз чунин ҳолат худро эмин доштан мумкин аст?

Ва маслиҳатҳо медиҳанд:

- Аз муошират бо одамони шубҳанок дурӣ ҷӯед. Дар бораи ҳамсухбататон бисёртар маълумот гиред, суҳбатҳои ӯро санҷед, то мақсади ӯро фаҳмед;
- Маълумоти шахсиро дар шабакаҳои иҷтимоӣ ба намоиши оммавӣ нагузаред, бехтараш дастрасиро маҳдуд кунед, танҳо барои нафароне, ки боварӣ мекунед, иҷоза диҳед;
- Ягон маротиба дар мукотибаҳо калидвожа, суратҳисоб, маълумотҳои шахсӣ, рақами корт ва ғайраро ишора накунад;
- Саҳифаи худро дар таҷҳизоти бегона кушода намонед, таърихи ҷустуҷӯ ва кешро тоза кунед;
- Ба кликбейтҳо, паҳншавиҳо ва дигар пешниҳодҳои ҷолиб бовар накунад.

Вақт барои тайёри – 10 дақиқа. Барои баромад – 3 дақиқа. Мисолҳои ҳолатҳо дар варақаҳо:

1. Шиносоии шубҳанок ва муошират бо бегонагон.

Ҳамсуҳбат, худро дигар шахс гирифта, воҳӯрӣ дар ҷои бегона ва дар соати бевақт меҳоҳад.

2. Паҳнкунии пайвандҳо ба манбаъҳои бегона бо баҳонаи ёрӣ ва ҷалби диққат.

Ҳамсуҳбат барои гирифтани овоз дар арзнома ё голиб омадан дар овоздиҳӣ ёрӣ меҳоҳад ва пайванд ба сомонии зараррасон мегузорад, ки компютер ё саҳифаи шуморо «зарарнок» карда метавонад.

3. Пешниҳоди аъзо шудан ба гурӯҳ ё ташкилот бо фаъолияти шубҳанок.

Бо баҳонаи муошират ё ёрӣ шахсро ба гурӯҳе, ки фаъолияти гайриқонунӣ мебарад, ҷалб карда метавонанд (масалан, «Синий кит»).

4. Гирифтани маълумоти шахсии фард бо роҳи фиреб барои истифодаи минбаъдаи онҳо.

Маълумоҳои волидайнӣ шумо – ном, ҳуҷҷатҳо, ИНН–ро талаб мекунанд, ки барои гузаронидани пул ҳамчун бурд дар озмун ирсол намоед, аммо дар ҳақиқат, барои тартиб додани қарз ё гирифтани пул аз суратҳисоб аст.

5. Гузоштани аксҳои шахсӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ.

Ғоратгарон аксҳо ва таърихи шуморо дар шабакаҳои иҷтимоӣ пайгирӣ менамоянд, то сурогаи шуморо ҳангоми дар хориҷа буданатон муайян кунанд.

Портали таълимии «Медиа Сабақ» – аввалин платформа дар Осиёи Миёна барои омӯзонидани саводи расонаӣ ва иттилоотӣ ба наврасони синни мактабӣ. Платформа, ки дар он ҳар хоҳишманд метавонад курси онлайн оид ба саводи расонаӣ ва иттилоотиро гузарад, метавонад худ ва дониши худро дар формаи бозии дастрас бисанҷад. Портали «Медиа Сабақ» бо пайванди зерин дастрас аст: <https://www.mediasabak.org/ru/>

Платформаи бозии QLEVER – онлайн-портали таълимӣ-фароғатӣ, ки барои таҷҳизотҳои рақамӣ дар базаи системаи оператсионии Android, аз он ҷумла сомонаи www.qlever.asia бо истифодаи браузерҳои Chrome, Mozilla Firefox, Microsoft Edge, Safari, Opera дастрас аст. Мақсади таҷрибаи бозии мо – ёри расонидан ба ҷавонони давлатҳои Осиёи Марказӣ барои тақвият додани малакаҳои зарурӣ ва усулҳои муайян намудани хабарҳои бардурӯғ ва суханҳои нафратовар, барои эмин будан аз онҳо ва бехатарӣ.

Контенти платформаи бозӣ дар асоси мониторинги дар ҳар кишвари татбиқкунандаи лоиҳа асос ёфтааст. Мониторинги мазкур мисолҳои актуалии суханони нафратомез, фейк, хабарҳои нодурустро муайян менамояд. Истифодаи чунин мисолҳо ва натиҷаҳои мониторинг дар таҳияи бозиҳо танҳо ба мақсадҳои таълимӣ ба роҳ монда шуда, истифодаи онро ба дигар мақсадҳои муқобили қонунгузории кишвар дар назар надорад.

РҮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. «Фактчекинг как тренд журналистских расследований: возможности и перспективы»: практическое пособие / А.М. Гороховский. – Переиздание, 2018.
2. Сборник статей Восьмой международной научно-методической конференции «Критическое мышление в эпоху токсического контента». – Киев: Центр Свободной Прессы, Академия украинской прессы, 2020.
3. «Практическое руководство по медиаграмотности для мультипликаторов» / Под общ. ред. В.Ф. Иванова. – Киев: Академия украинской прессы, Центр свободной прессы, 2019.
4. «Коммуникация побеждает информацию: как мир обмана часто побеждает мир правды»: статья / Г.Г. Почепцов. – Rezonans.kz, 2020.
5. «От информационных войн в виртуальной реальности»: статья / Г.Г. Почепцов. – Журнал «Айкап», 2020.
6. «Пропаганда как вечно молодое искусство управления чужими мозгами»: статья / Г.Г. Почепцов. – Rezonans.kz, 2021.
7. «Фейки и пропаганда в создании современного информационного пространства»: статья / Г.Г. Почепцов. – Академия Украинской Прессы, 2020.
8. «Дипфейк и дезинформация»: Методическое пособие / Агнешка М. Вальорска; пер. с нем. В.А. Олейника. – М.: Академия украинской прессы, 2020.
9. «Теория массовой информации и коммуникации» / С.В. Партыко. – Львов: Афиша, 2008.
10. «СМИ как канал манипулятивного воздействия на общество»: статья / Я.Полищук, С.Гнатюк, Н.Сейлова. – Ukrainian Scientific Journal of Information Security, 2015.
11. «Виды информации и ее свойства»: статья / Викиучебник, 2020.
12. «Классификация информации»: статья / Словари и энциклопедии. – Академика, 2020.

БАРОИ ҚАЙДҲО:

